

VILNIAUS GEDIMINO TECHNIKOS UNIVERSITETAS

Gintautas TIŠKUS

VILNIAUS AIKŠČIŲ REPREZENTACINIS POBŪDIS

DAKTARO DISERTACIJA

HUMANITARINIAI MOKSLAI
MENOTYRA (H 003)

Vilnius, 2022

Disertacija rengta 2014–2022 metais Vilniaus Gedimino technikos universitete.

Vadovas

doc. dr. Vytautas PETRUŠONIS (Vilniaus Gedimino technikos universitetas, menotyra – H 003).

Vilniaus Gedimino technikos universiteto Menotyros mokslo krypties disertacijos gynimo taryba:

Pirmininkas

prof. dr. Gintaras STAUSKIS (Vilniaus Gedimino technikos universitetas, menotyra – H 003).

Nariai:

doc. dr. Bartosz CZARNECKI (Baltstogės technologijos universitetas, Lenkija, menotyra – H 003),

prof. dr. Petras GRECEVIČIUS (Klaipėdos universitetas, menotyra – H 003),

doc. dr. Liutauras NEKROŠIUS (Vilniaus Gedimino technikos universitetas, menotyra – H 003),

prof. dr. Kęstutis ZALECKIS (Kauno technologijos universitetas, menotyra – H 003).

Disertacija bus ginama viešame Menotyros mokslo krypties disertacijos gynimo tarybos posėdyje **2022 m. gegužės 19 d. 13 val.** Vilniaus Gedimino technikos universiteto senato posėdžių salėje.

Adresas: Saulėtekio al. 11, LT-10223, Vilnius, Lietuva.

Tel. (8 5) 274 4956; faksas (8 5) 270 0112; el. paštas doktor@vilniustech.lt

Pranešimai apie numatomą ginti disertaciją išsiųsti 2022 m. balandžio 15 d.

Disertaciją galima peržiūrėti Vilniaus Gedimino technikos universiteto talpykloje <http://dspace.vilniustech.lt> ir Vilniaus Gedimino technikos universiteto bibliotekoje (Saulėtekio al. 14, LT-10223, Vilnius, Lietuva) bei Klaipėdos universiteto bibliotekoje (K. Donelaičio al.3, LT-92144 Klaipėda, Lietuva)

Vilniaus Gedimino technikos universiteto 2022-007-M mokslo literatūros knyga

doi:10.20334/2022-007-M

© Vilniaus Gedimino technikos universitetas, 2022

© Gintautas Tiškus, 2022

gintas.tiskus@gmail.com

VILNIUS GEDIMINAS TECHNICAL UNIVERSITY

Gintautas TIŠKUS

REPRESENTATIVE CHARACTER OF VILNIUS SQUARES

DOCTORAL DISSERTATION

HUMANITIES,
HISTORY AND THEORY OF ARTS (H 003)

Vilnius, 2022

Doctoral dissertation was prepared at Vilnius Gediminas Technical University in 2014–2022.

Supervisor

Assoc. Prof. Dr Vytautas PETRUŠONIS (Vilnius Gediminas Technical University, History and Theory of Arts – H 003).

The Dissertation Defence Council of Scientific Field of History and Theory of Arts of Vilnius Gediminas Technical University:

Chairman

Prof. Dr Gintaras STAUSKIS (Vilnius Gediminas Technical University, History and Theory of Arts – H 003).

Members:

Assoc. Prof. Dr Bartosz CZARNECKI (Białystok University of Technology, Poland, History and Theory of Arts – H 003),

Prof. Dr Petras GRECEVIČIUS (Klaipėda University, History and Theory of Arts – H 003),

Assoc. Prof. Dr Liutauras NEKROŠIUS (Vilnius Gediminas Technical University, History and Theory of Arts – H 003),

Prof. Dr Kęstutis ZALECKIS (Kaunas University of Technology, History and Theory of Arts – H 003).

The dissertation will be defended at the public meeting of the Dissertation Defence Council of Scientific field of History and Theory of Arts in the Senate Hall of Vilnius Gediminas Technical University at **1 p. m. on 19 May 2022.**

Address: Saulėtekio al. 11, LT-10223 Vilnius, Lithuania.

Tel.: +370 5 274 4956; fax +370 5 270 0112; e-mail: doktor@vilniustech.lt

A notification on the intended defending of the dissertation was sent on 15 April 2022.

A copy of the doctoral dissertation is available for review at Vilnius Gediminas Technical University repository <http://dspace.vilniustech.lt> and at the Library of Vilnius Gediminas Technical University (Saulėtekio al. 14, LT-10223 Vilnius, Lithuania) and the Library of Klaipėda University (K. Donelaičio al. 3, LT-92144 Klaipėda, Lithuania).

Reziumė

Keičiantis ideologijai, socialiniam ir kultūriniam kontekstui, šių pokyčių reprezentacijai atspindėti pasirenkamos miesto aikštės. Rekonstruojama ar pertvarkoma vis daugiau aikščių, tačiau rezultatai susilaukia kritikos dėl sociokultūrinės reikmės netenkinančių aikštės savybių.

Disertacijoje išnagrinėta reprezentacinės aikštės samprata, parengta aikščių analizės metodika, kurios esmė – sudarytas aikštės savybių modelis, išskirtos esminės aikštės savybės ir jų charakteristikos, ištirtas jų tarpusavio ryšys ir sąveika. Aikštės analizuojamos vertinant keturis aikščių savybes atspindinčius aspektus: struktūrinį, socialinį, kultūrinį ir psichologinį. Nustatytas analizuotų aikščių reprezentacinis pobūdis.

Disertaciją sudaro įvadas, trys skyriai, bendrosios išvados, naudotos literatūros ir autoriaus publikacijų disertacijos tema sąrašas, priedai.

Įvade pristatoma disertacijoje nagrinėjama problema, jos aktualumas, tyrimų objektas, darbo tikslas ir uždaviniai, aprašoma tyrimų metodika, darbo mokslinis naujumas, praktinė rezultatų reikšmė, ginamieji teiginiai. Įvado pabaigoje pristatomos autoriaus publikacijos ir konferencijose paskelbti pranešimai disertacijos tema bei disertacijos struktūra.

Pirmajame skyriuje nagrinėjama aikštės samprata, formavimo priežastys, atributai, apibrėžiamos miesto aikštės sąvokos, apžvelgiami struktūriniai ir morfologiniai aikščių aspektai, paskirties tipologija, funkcijos, transformacijos. Antrajame skyriuje nagrinėjama reprezentacijos samprata, apibrėžiama reprezentacinės aikštės sąvoka, apžvelgiama aikštės meninės raiškos, ideologijos ir aplinkos architektūrinio konteksto įtaka reprezentacijai. Nagrinėjami Lietuvos ir užsienio autorių taikyti aikščių tyrimo metodų pavyzdžiai, telkiant dėmesį į Vilniaus aikščių reprezentacinį pobūdį parengta aikščių analizės metodika. Trečiajame skyriuje, taikant parengtą metodiką, analizuojamos Vilniaus miesto aikštės. Analizės rezultatai apibendrinami ir aptariami, pateikiami siūlymai aikščių rekonstravimo procesui.

Disertacijos tema paskelbti penki straipsniai recenzuojamuose mokslo žurnaluose: du žurnaluose, įregistruotuose tarptautinėse mokslinės informacijos duomenų bazėse (vienas – anglų kalba), trys mokslo žurnaluose. Disertacijos tema perskaityti trys pranešimai Lietuvos konferencijose.

Abstract

Changes in the ideology and socio-cultural context are reflected in city squares selected for representation. As more urban squares reconstructed or redeveloped, the results are criticised for their non-cultural characteristics.

The dissertation examined the concept of the representative square, prepared the methodology for the analysis of public squares, mainly focusing on the developed model of their characteristics distinguishing the essential characteristics and investigating their interrelationships and interaction. The analysis of public squares is based on four aspects of their characteristics: structural, social, cultural and psychological. The dissertation established the representative character of the analysed squares.

The dissertation consists of the introduction, three chapters, general conclusions, list of references, the author's publications on the dissertation topic and annexes. The introductory chapter deals with the research problem, its relevance, describes the research object, formulates its aim and methodology, the scientific novelty and the practical significance of its results. The introduction ends with a list of the author's publications and presentations made at various conferences and provides the structure of the dissertation. The first chapter examines the concept of the square, the reasons for its formation, its attributes, defines the concepts of the city square, reviews its structural and morphological aspects, the typology of the purpose, functions and transformations. The second chapter deals with the concept of the representative square, the interaction between artistic expression and ideology, the interaction between the aesthetics of the square and the context of the square's architectural context. This part of the thesis examines examples of research methods used by Lithuanian and foreign authors, focusing on the representative character of Vilnius squares and presents, the developed methodology for the analysis of city squares. The third chapter, analyses the Vilnius city squares, summarises and discusses the results and makes suggestions on the squares' reconstruction.

Five articles were published on the dissertation subject in peer-reviewed scientific journals: two in journals published in international scientific information databases (one in English), three in scientific journals. The dissertation results were presented at three national scientific conferences.

Žymėjimai

Santrumpos

a. – 1) amžius; 2) aikštė;

angl. – angliškai;

arch. – architektas;

aut. – autorius;

aut. past. – autoriaus pastaba;

deš. – dešimtmetis;

ELTA – Lietuvos naujienų agentūra;

g. – gatvė;

gr. – graikiškai;

ICOMOS – *International Council on Monuments and Sites* (Tarptautinė paminklų ir paveldo vietovių taryba);

ir kt. – ir kiti, ir kita;

JAV – Jungtinės Amerikos Valstijos;

KGB – Valstybės saugumo komitetas (prie TSRS Ministrų Tarybos);

KPD – Kultūros paveldo departamentas;

liet. – lietuviškai;

LLMA – Lietuvos literatūros ir meno muziejus;
LMAVB – Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka;
lot. – lotyniškai;
LNSA – Lenkijos nacionalinis skaitmeninis archyvas;
LVIA – Lietuvos valstybės istorijos archyvas;
pab. – pabaigoje, pabaiga;
pav. – paveikslėlis;
p. – puslapis;
pr. – 1) pradžia; 2) prospektas;
pranc. – prancūziškai;
pus. – pusė;
psl. – puslapis;
pvz. – pavyzdžiui;
švč. – švenčiausioji;
t. y. – tai yra;
t. p. – taip pat;
TSR – Tarybų Socialistinė Respublika;
TSRS – Tarybų Socialistinių Respublikų Sąjunga;
VDA – Vilniaus dailės akademija;
vert. – vertimas;
VILNIUS TECH – Vilniaus Gedimino technikos universitetas;
VDU – Vytauto Didžiojo universitetas;
VUB – Vilniaus universiteto biblioteka;
VVA – Vilniaus vaizdų archyvas;
žr. – žiūrėti.

Sąvokų žodynėlis¹

Aikštė – atvira architektūrinių formų ir meninės raiškos viešoji erdvė urbanizuotoje teritorijoje, skirta žmonių sociokultūrinėms reikmėms tenkinti.

Aikštės atributas – aikštės savybė, būtina, kad viešoji erdvė būtų vadinama aikšte. Aikštės atributai apibrėžia aikštės sąvokos turinį.

Aikštės funkcija – veikla, kuri galima aikštėje arba vaidmuo kurį aikštė gali atlikti, pvz. reprezentacinį.

Aikštės hierarchinis statusas – svarbesnė reikšmė kitų aikščių atžvilgiu.

¹ Sąvokos suformuluotos disertanto, pasinaudijant darbe analizuotų autorių darbais, terminų žodynais (<https://zodynas.lt>; <https://www.lietuviuzodynas.lt>) ir disertanto atliktu tyrimu.

Aikštės paskirtis – iš anksto numatytas formavimo tikslas arba pagrindinis naudojimo būdas.

Aikštės reprezentacinis pobūdis – aikštės skiriamųjų savybių visuma sukurianti reprezentacinės aikštės reikšmes.

Aikštės savybė – konkreti ypatybė, veikianti aikštės naudojimą. Gera savybė – tinkama, patogi, naudinga ypatybė.

Objektinė informacija – fizinės aikštės savybės (struktūrinis aspektas), taip pat kitos lengvai nustatomos aikštės ir aplinkos savybės (formavimo laikotarpis, lokacija, morfologija, funkcijos, aplinkos kontekstas, pastatų paskirtis ir kt.).

Reprezentacija – galimybė ką nors vaizduoti, išreikšti ir perteikti idėjas, prasmes ar vertybes, reikšmes, pasitelkus ženklus, simbolius, architektūrinę raišką.

Reprezentacinė aikštė – svarbų hierarchinį statusą turinti, reikšmingas sociokultūrinės tapatybės žyminti, vykusi ideologinė socialinė erdvė, kuri naudojama valstybiniais ritualams atlikti, masiniam valstybinių švenčių minėjimui. Reprezentacinėje aikštėje ženklaais ar simboliais, aikštės savybėmis ir urbanistinio architektūrinio konteksto verte, visuomenei atskleidžiamos šaliai ar miestui svarbios istorinės ir kultūrinės prasmės. Skiriamos dviejų tipų aikštės: 1) pritaikytos valstybiniais ritualams, masiniam valstybinių švenčių minėjimui (didelės, turinčios daug atviros erdvės); 2) žyminčios socialinę tapatybę (su nedidele atvira erdve, paminklu).

Reprezentacinis – (plg. reprezentavimas) – skirtas kam nors atstovauti, ypač parodyti gerąsias savybes.

Subjektinė informacija – fizinių aikštės savybių suvokimas, naudojimas ir vertinimas, bei tyrimais nustatytos įvairios kultūrinės vertės ir prasmės (socialinis, kultūrinis, psichologinis aspektai).

Urbanistinis (architektūrinis) kontekstas – su aikšte besiribojančios architektūrinės aplinkos visuma. Analizuojant aikštės, urbanistinis kontekstas papildomas sociokultūrinio konteksto dalimis: vietos tvarkos, kultūros ir jos raiškos formų visuma.

Vykusi² aikštė – aikštė pasižyminti geromis savybėmis, kurių visuma, lemia utilitarinį naudojimą, susidomėjimą aikšte, jos lankymą, mėgimą.

Ženklas – realių įvykių, asmenybių įprasminimo ar idėjų perdavimo elementas, taip pat įsivaizduojamų daiktų ar fantazijos pasaulio vaizdų atspindys (paminklas ir kt.).

² Vykęs – sėkmingas, geras, tinkamas, pasižymintis geromis savybėmis (lietuviuzodynas.lt).

Turinys

IVADAS	1
Problemos formulavimas.....	1
Darbo aktualumas.....	2
Tyrimo objektas.....	2
Darbo tikslas.....	2
Darbo uždaviniai	3
Tyrimų metodika	3
Darbo mokslinis naujumas	3
Darbo rezultatų praktinė reikšmė	4
Ginamieji teiginiai	4
Darbo rezultatų aprobavimas.....	5
Disertacijos struktūra.....	5
1. AIKŠTĖ, KAIP URBANISTINĖS ERDVĖS TIPAS.....	7
1.1. Aikštė: formavimo priežastis, atributai, sąvokos.....	7
1.1.1. Aikštės struktūra, morfologija, architektūra.....	13
1.1.2. Aikštės socialinės funkcijos ir jų kaita.....	18
1.2. Lietuvos miestų aikščių formavimo savitumas.....	30
1.3. Pirmojo skyriaus išvados ir disertacijos uždavinių formulavimas.....	38

2. AIKŠTĖS REPREZENTACINIAI ASPEKTAI IR SAVYBIŲ MODELIAVIMAS ...	41
2.1. Reprezentacinės aikštės samprata.....	42
2.2. Meninės raiškos, ideologijos ir reprezentacijos sąveika	45
2.3. Urbanistinio konteksto ir reprezentacijos sąveika	50
2.4. Aikštės savybių analizės metodika	56
2.5. Antrojo skyriaus išvados	71
3. AIKŠTĖS SAVYBIŲ REPREZENTACINĖS REIKŠMĖS	73
3.1. Vilniaus aikščių savybių analizė.....	73
3.1.1. Lukiškių aikštė	74
3.1.2. Katedros aikštė.....	78
3.1.3. Nepriklausomybės aikštė	81
3.1.4. Rotušės aikštė	84
3.1.5. Simono Daukanto aikštė	87
3.1.6. Vinco Kudirkos aikštė.....	89
3.1.7. Europos aikštė.....	93
3.1.8. Stoties aikštė	95
3.2. Aikščių analizės rezultatai, aptarimas ir siūlymai	97
3.2.1. Analizės rezultatai.....	97
3.2.2. Rezultatų aptarimas ir siūlymai.....	103
3.3. Trečiojo skyriaus išvados	123
BENDROSIOS IŠVADOS	125
LITERATŪRA IR ŠALTINIAI.....	129
AUTORIAUS MOKSLINIŲ PUBLIKACIJŲ DISERTACIJOS TEMA SĄRAŠAS....	137
SUMMARY IN ENGLISH.....	139
PRIEDAI ³	151
A priedas. Analizuotų aikščių formavimo, raidos, architektūrinės aplinkos ir reprezentacinių ženklų jose bei artimoje aplinkoje aprašymai	152
B priedas. Disertacijos autoriaus sąžiningumo deklaracija.....	187
C priedas. Autoriaus mokslinių publikacijų disertacijos tema kopijos	188

³ Priedai pateikiami pridėtoje kompaktinėje plokštelėje.

Contents

INTRODUCTION.....	1
Formulation of the problem.....	1
Relevance of the thesis.....	2
The object of research	2
The aim of the thesis	2
The tasks of the thesis	3
The research methodology	3
Scientific novelty of the thesis	3
Practical value of the research findings.....	4
Defended statements	4
Approval of the research findings	5
The structure of the dissertation	5
1. THE SQUARE AS A TYPE OF URBAN SPACE.....	7
1.1. Square: reason for formation, attributes, concepts	7
1.1.1. Structural and morphological aspects of the square, architecture.....	13
1.1.2. Social functions of the square and its change	18
1.2. Peculiarities of Lithuanian city square formation.....	31
1.3. Conclusion of the first chapter and formulation of the thesis tasks.....	39

2. REPRESENTATIONAL ASPECTS OF THE SQUARE AND MODELLING OF CHARACTERISTICS	41
2.1. The concept of a representative square.....	42
2.2. Interaction of artistic expression, ideology and representation	46
2.3. Interaction of urban context and representation	50
2.4. Methodology of square properties analysis	57
2.5. Conclusion of the second chapter.....	71
3. REPRESENTATIVE VALUES OF SQUARE CHARACTERISTICS	73
3.1. Analysis of the characteristics of Vilnius squares	73
3.1.1. Lukiškių Square	74
3.1.2. Cathedral Square.....	78
3.1.3. Independence Square	82
3.1.4. Town Hall Square.....	84
3.1.5. Simono Daukanto Square	87
3.1.6. Vinco Kudirkos Square.....	90
3.1.7. Europos Square.....	93
3.1.8. Station Square.....	95
3.2. Discussion of the results of site analysis, suggestion	97
3.2.1. Results of the analysis	97
3.2.2. Discussion of the analysis results and suggestion.....	103
3.3. Conclusion of the third chapter	123
GENERAL CONCLUSION	125
REFERENCES	129
LIST OF THE AUTHOR'S SCIENTIFIC PUBLICATIONS ON THE TOPIC OF DISSERTATION	137
SUMMARY IN ENGLISH.....	139
ANNEXES ⁴	151
Annex A. Descriptions of the analysed squares	152
Annex B. Author's declaration of academic integrity	187
Annex C. Copies of the scientific publications by the author on the topic of the dissertation.....	188

⁴ The annexes are supplied in the enclosed compact disc.

Įvadas

Problemos formulavimas

Aikščių rekonstravimo ir pertvarkymo banga, prasidėjusi atkūrus nepriklausomybę, tęsiasi: rekonstruojamos, numatomos rekonstruoti ar pertvarkyti ne tik didžiųjų Lietuvos miestų, bet ir miestelių aikštės. Skelbiamuose architektūriniuose konkursuose nenustatomas nugalėtojas, jie kartojami po keletą kartų, nes „nauja“ aikštė neatliepia, politikų ir profesionalų lūkesčių ar gyventojų sociokultūrinių reikmių.

Rimantas Buivydas (Buivydas, 2011: 140), Tomas Grunskis pažymi, kad pagrindinių miesto aikščių formavimo klausimas yra sudėtingas ir nevienalytis, jam spręsti reikia ir gerokai daugiau laiko, ir papildomų tarpdisciplininių studijų bei mokslinių tyrimų (Grunskis, 2009: 136).

Tokių tyrimų trūksta, aikštės savybėms ir jas lemiančioms charakteristikoms identifikuoti nėra susistemintų žinių ar metodikos, kurias taikant projektuotojai galėtų profesionaliau įvertinti esamas ir modeliuoti tinkamas rekonstruojamos, pertvarkomos ar naujai projektuojamos aikštės savybes. Metodika padėtų parinkti tinkamą aikštės modelį, atsižvelgiant į aikštės tipą, funkcijas, lokaciją, archi-

tektūrinį aplinkos kontekstą, urbanistinį integralumą, sociokultūrinės reikmės, kultūros paveldo apsaugą ir kt.

Darbo aktualumas

Šis darbas aktualus todėl, kad juo siekiama padėti spręsti šiuolaikines aikščių rekonstravimo ar pertvarkymo problemas, formuluoja žinias aktualias projektuotojams, politikams ir plačiai šiuolaikinei visuomenei, taip pat disertacija yra kaip edukacinis darbas kaupiant ir analizuojant istorines bei kultūrinės žinias apie aikštes. Darbo aktualumą sudaro autoriaus parengta aikščių analizės metodika, paremta kompleksiniu aikštės savybių verinimu.

Darbe identifikuota aikštės savybių sąveika įgalina modeliuoti norimas aikščių savybes rengiant aikščių rekonstravimo ar pertvarkymo projektus, pasirinkti tinkamas (geresnes) aikštės savybes lyginant su esamomis, taip pat parinkti savybes aikštės galimybių suteikimo kontekste, taip pat profesionaliau parengti architektūrinių konkursų projektavimo sąlygas, nustatyti vietovės lygmens teritorijų planavimo dokumentų reglamentus.

Nėra nuodugniau atskleistos pagrindinių Vilniaus miesto aikščių savybės, todėl atlikta analizė šią spragą užpildo.

Tyrimo objektas

Šio darbo tyrimo objektas yra aikštė, kaip miesto urbanistinės struktūros viešųjų erdvių dalis, su socialinės funkcijos turiniu. Aikštės savybėms ir reprezentaciniam pobūdžiui nustatyti pasirinktos Vilniaus miesto aikštės (Lukiškių, Katedros, Nepriklausomybės, Rotušės, Simono Daukanto, Vinco Kudirkos, Europos ir Stoties).

Šios aikštės pasirinktos dėl sostinės aspekto įtakos aikščių reprezentacijai, bei galimybės gautus rezultatus palyginti tarpusavyje, neapsiribojant vienos aikštės analizės rezultatais ar skirtingas urbanistines struktūras turinčių miestų aikščių palyginimu.

Darbo tikslas

Darbo tikslas – išanalizuoti aikštę, kaip sudėtinę miesto struktūros ir viešųjų erdvių dalį bei socialinių funkcijų vietą ir suformuluoti žinias aikštės savybėms nustatyti ir modeliuoti.

Darbo uždaviniai

Darbo tikslui pasiekti reikia spręsti šiuos uždavinius:

1. Atskleisti aikštės formavimo priežastis, aptarti atributus, apibrėžti aikštės sąvoką, apžvelgti aikščių struktūrinius ir morfologinius aspektus, architektūrą, išnagrinėti jų paskirties tipologiją, funkcijas, transformacijas ir problematiką.

2. Apžvelgti Lietuvos aikščių formavimo ir kaitos istorinius ypatumus, ideologinio aspekto atsiradimo prielaidas.

3. Išnagrinėti reprezentacijos sampratą, suformuluoti reprezentacinės aikštės apibrėžimą.

4. Išnagrinėti aikštės struktūrinių savybių, meninės raiškos, ideologijos, urbanistinio architektūrinio konteksto ir reprezentacijos sąveiką.

5. Telkiant dėmesį į Vilniaus aikščių reprezentacinio pobūdžio nustatymą, parengti aikščių savybių analizei tinkamą metodiką.

6. Taikant parengtą metodiką, išanalizuoti aštuonias Vilniaus miesto aikštes ir atskleisti jų reprezentacinį pobūdį.

Tyrimų metodika

Aikščių tyrimui taikyta prieigų ir metodų visuma. Taikant istorinės analizės metodą atskleidžiami aikščių formavimo, kaitos ir architektūrinės raiškos savitumai, lyginamuoju ir struktūriniu metodais nagrinėjami atskiri aikštės atributai bei aspektai, jų raiška Lietuvoje ir užsienyje.

Remiantis lietuvių (M. Purvino, V. Petrušonio, S. T. Butkaus, K. Dineikos, K. Zaleckio ir kitų) ir užsienio (C. Moughtin'o, A. Janicijevic'o, W. H. Whyte'o, M. Carmona'os, J. Gibson'o, B. Hillier'io, A. Madanipour'o, M. Hamad'o, P. Gomes'o, A. Salingaros'o ir kitų) aikščių savybės tyrusių autorių įžvalgomis bei teoriniais darbais, taip pat organizacijos „Projektai viešosioms erdvėms“ suformuluotais vykusios aikštės principais, H. Lefebvre'ės įžvalga, kad reprezentacinė erdvė, – visų pirma, gerų savybių kasdienio naudojimo erdvė, parengta miesto aikščių analizės metodika. Aikštės analizuojamos vertinant struktūrinio, socialinio, kultūrinio ir psichologinio aspektų savybes ir jų charakteristikas. Aikštės savybės įvertinamos balais, nustatoma jų visumos vertybinė išraiška ir reprezentacinis pobūdis.

Darbo mokslinis naujumas

Darbo naujumą sudaro sistemiškai parengta aikščių savybių analizės metodika, akumuliuojanti užsienio ir Lietuvos autorių, tyrusių aikštes, darbus. Metodika

sudaro galimybę įvertinti ir modeliuoti aikštės savybes jau projektavimo etape, todėl yra racionalus įrankis geriausiam galimam tikslui pasiekti. Darbo naujumas yra ir tai, kad aikštės savybės vertinimos išskiriant konkrečias charakteristikas, analizuojama savybių tarpusavio sąveika.

Disertacijos tema nėra išsamiai nagrinėta Lietuvos kontekste. Parengta miesto aikščių analizės metodika yra universali ir ją modifikavus gali būti pasitelkiama ne tik aikštėms, bet ir skverams ar parkams. Darbe atlikta Vilniaus miesto aikščių analizė papildo aikščių architektūrinį ir menotyrinį ištirtumą.

Darbo rezultatų praktinė reikšmė

1. Darbe suformuluota miesto aikštės sąvoka ir reprezentacinės aikštės samprata užpildo teisinio reglamentavimo spragą.
2. Darbe atlikta Vilniaus miesto aikščių analizė papildo aikščių architektūrinį ir menotyrinį ištirtumą.
3. Darbe parengta aikščių analizės metodika gali būti taikoma universaliai: tiriant aikščių savybes, modeliuojant reikiamas aikščių savybes, rengiant aikščių ir jų rekonstravimo projektus, architektūrinių konkursų projektavimo sąlygas, teritorijų planavimo dokumentus, nustatant atvirų viešųjų erdvių savybes.
4. Darbas turi edukacinę reikšmę ir gali būti tolesnių tyrimų pagrindu.

Ginamieji teiginiai

1. Reprezentacinė aikštė – tai hierarchinį statusą turinti, reikšmingas sociokultūrinės tapatybės žyminti, vykusi ideologinė socialinė erdvė, kuri naudojama valstybiniais ritualams atlikti, masiniam valstybinių švenčių minėjimui. Reprezentacinėje aikštėje ženklais ar simboliais, aikštės savybėmis ir urbanistinio architektūrinio konteksto verte, visuomenei atskleidžiamos šaliai ar miestui svarbios istorinės ir kultūrinės prasmės.
2. Aikštės struktūrinio ir socialinio aspektų savybės yra pagrindas vykusią aikštę modeliuoti. Autoriaus parengta miesto aikščių analizės metodika padės įvertinti esamas aikščių savybes, taip pat yra tinkama norimoms aikštės savybėms modeliuoti jų rekonstravimo, pertvarkymo ar naujos aikštės projektavimo atveju.

3. Reprezentacinis aikštės pobūdis apibrėžiamas, kaip aikštės skiriamųjų savybių visuma, sukurianti reprezentacinės aikštės reikšmes, todėl teigiama, kad nagrinėtų aspektų ir savybių, bei jų charakteristikų tarpusavio sąveika yra analogiška tiek aikščių patrauklumo, tiek ir reprezentacinio pobūdžio nustatymo atvejais.
4. Rekonstruojant ar pertvarkant aikštę būtina įvertinti naujos kokybės atsiradimą. Naujų sisteminių savybių (savybių visuma) atsiranda iš ryšių ir sąveikų tarp elementų, jungiant juos į sistemą. Atsirandančios naujos savybės labai priklauso nuo to, kokios aikštės ir aplinkos konteksto savybės yra sujungiamos. Skiriant daugiau dėmesio esamoms aikštės savybėms, suteikiant naujas galimybes ir kokybę, dažnai galima pasiekti geresnių rezultatų nei projektuojant naujas, iki tol nebuvusias.

Darbo rezultatų aprobavimas

Disertacijos tema paskelbti penki straipsniai: Lietuvos mokslo žurnale *Mokslas – Lietuvos ateitis* 2015, 2016, 2018 m., religijos, filosofijos, komparatistikos bei meno žurnale „*LOGOS*“ 2015 ir 2016 m., taip pat meno ir mokslo žurnale „*LITUANUS*“ (JAV) 2019 m. Svarbiausi disertacijoje atliktų tyrimų rezultatai buvo paskelbti trijose mokslinėse konferencijose Lietuvoje.

- Lietuvos miestų aikščių reprezentatyvumo istoriniai tyrimai. Jaunųjų mokslininkų konferencija *K. Šešelgio skaitymai 2015*, Rokiškis, 2015 m. birželio 14–15 d.
- Kai kurios teorinės Lietuvos aikščių formavimo esmės. Jaunųjų mokslininkų konferencija *K. Šešelgio skaitymai 2016*, Vilnius, 2016 m. gegužės 6 d.
- Reprezentacinės aikštės samprata. VILNIUS TECH Architektūros fakulteto konferencija *Simboliai, meninių formų kaita ir viešoji erdvė*, Vilnius, 2018 m. kovo 23 d.

Disertacijos struktūra

Disertaciją sudaro įvadas, trys skyriai, bendrosios išvados, naudotos literatūros ir autoriaus publikacijų disertacijos tema sąrašas.

Darbo pagrindinės dalies apimtis 163 puslapiai, neskaitant priedų, tekste panaudoti 74 paveikslai. Darbo A priede pateiktas analizuotų aikščių aprašomasis tekstas ir 66 paveikslai. Rašant disertaciją remtasi 145 šaltiniais.

Aikštė, kaip urbanistinės erdvės tipas

Skyriaus tikslas – atskleisti aikštės formavimo priežastis, nustatyti atributus, apibrėžti miesto aikštės sąvokas, morfologijos ir struktūrinių elementų, paskirties (funkcijų) tipologiją, aikščių kaitą, reprezentatyvumo prielaidas, apžvelgti Lietuvos miestų aikščių formavimo ypatumus.

Skyriaus medžiaga paskelbta autoriaus publikacijose:

1. Tiškus, G. (2016). Kai kurios teorinės Lietuvos aikščių formavimo esmės. *Mokslas – Lietuvos ateitis*, p. 92–101. Technika.
2. Tiškus, G. (2015). Lietuvos miestų aikščių reprezentatyvumo istorinė samprata. *Mokslas – Lietuvos ateitis*, p. 69–77. Technika.
3. Petrušonis, V. ir Tiškus, G. (2014). Magdeburgo miesto kodas ir jo įtaka Lietuvos miestų vaizdui. *Meno istorija ir kritika*, 10(2), p. 60–73. Vytauto Didžiojo universitetas.

1.1. Aikštė: formavimo priežastis, atributai, sąvokos

Aikščių analizę tikslinga pradėti atskleidžiant atsiradimo priežastį. Aikštė, kaip ir kiekvienas pasaulio daiktas, turi savo *būtį*, kurią suprantame kaip tikrovę, egzistavimą erdvėje ir laike (Waibl, & Rainer, 2011: 396–397). Platono dialoguose

Timajus. Kritijas rasime: „Ką galime suvokti protu ir paaiškinti svarstymu, visuomet esti sau tapati būtis, o ką atskleidžia nuomonė ir nesvarstantis pojūtis, tas nuolat atsiranda ir žūva, tačiau iš tikrųjų niekuomet nebūva. O visa, kas turi pradžią, pagal būtinybę atsiranda dėl kokios nors priežasties, nes niekas be priežasties negali turėti pradžios“ (Platonas, 1995: 64). Aikštės atsiradimas mieste irgi turėjo turėti priežastį. Kokia ši priežastis buvo senovės Graikijoje, kurios miestuose aikštės atsirado vienos iš pirmųjų? Aristotelis išsamiai aptarė dirbinio radimosi priežastis, kurios taikomos ir aikštei. Anot jo, tam, kad namas būtų pastatytas, reikalingos keturios priežastys, keturi principai. Visų pirma, *formalioji*, už kurią yra atsakingas architektas ir kuri esmingai atskiria namą nuo visų kitų žmogaus dirbinių. Kitaip tariant, čia forma nereiškia galinčios kisti fizinės namo formos, bet nurodo esant idėją, sąvokinę formą, t. y. namo planą. *Materialioji* priežastis gali būti įvairi: tarkime, mediena ar molis, t. y. medžiaga, kurios reikia tam, kad namas būtų pastatytas. *Veiklioji* priežastis užtikrina konkretaus fizinio namo aktualizaciją. Jo atsiradimo priežastis yra konkrečiai statybos meną išmanantis žmogus, arba, tiksliau įvardijus, statybininkas, kuris planingai „judina“, įgyvendina namo statybą. Taip pat yra *tikslo* priežastis, kuri nulemia namo, kaip objekto, tikslingumą – nusako, kokią funkciją, kokią tikslą namas turi atlikti. Aristotelis nurodo, kad žmogus iš prigimties yra linkęs labiau rūpintis savo asmeniniais reikalais, t. y. kad jo natūralioji prigimtis visų pirma yra ribota ir individuali, tačiau žmogui lygiai taip pat yra būdingas poreikis gyventi bendruomenėje (Aristotelis, 1997: 67, 70, 266–268). Šio poreikio arba, anot Aristotelio, tikslo priežasties realizavimo vieta senovės Graikijoje ir buvo agora – poliso tautos susirinkimas, vieta, kur buvo renkama (1.1 pav.).

Agorai buvo keliami ir tam tikri struktūriniai reikalavimai. Aptarinėdamas geriausias įmanomas valstybės, t. y. gyvenimo bendruomenėje, socialumo išraiškos, sąlygas Graikijos polise Aristotelis pažymi, kad tokiai situacijai yra svarbios net konkrečios aplinkybės: reikalingas ribotas kiekis laisvųjų piliečių, susirenkančių agoroje stovint vienas kito akivaizdoje, sprendžiant svarbius ir bendrus reikalus, ribota teritorija, kurioje šis bendro būvio reikalas gali įvykti, ir, paprastai sakant, socialumo raiškai, kaip poreikiui gyventi bendruomenėje, išsipildyti gryniausiu pavidalu reikalingos pažįstamų žmonių sambūrio aplinkybės žinomoje teritorijoje (Aristotelis, 1997: 290–299). Gyvenimo bendruomenėje poreikis bei organizacinė forma ir lėmė pirmųjų aikščių, kaip susirinkimo vietų, atsiradimą. Anot Nikos'o A. Salingaros'o, „Supratimas, kad erdvė gali būti gyva, būdingas antikinei pasaulėžiūrai, kuri buvo palankiai vertinama iki pat XX a. pradžios.“ (Salingaros, 2019: 17)

1.1 pav. Antikinės Graikijos agora. H. M. Herget'o spalvota litografija.

Nuotrauka iš greece-ie.com

Fig. 1.1. Ancient Greek Agora. Paiting by H. M. Herget (colour lithography).

Photo from Greece-is.com

Analizuojant aikštes, svarbi individualumo sąvoka. Lotynų *individuum*, graikų *atamon* vertinys, pirmiausia reiškia „nedalybę“. Suvokdami aikštę kaip individą, turime omenyje, kad jos negalime suvokti dalimis, t. y. skaidyti nesunaikindami visumos. Filosofas Arūnas Sverdiolas, apibūdindamas buvinį kaip individą, pažymi (anaiptol ne tiktai apie protingą ir gyvą buvinį), kad jo negalime suskaidyti į dalis. Graikams tasai „negalima“ reiškė tiesiog „neįmanoma“: atomus jie apibūdino būtent kaip neskaidžias ir šia prasme paprastas, elementarias pirmines medžiagos daleles. Naujausiais ir ypač mūsų laikais tokios paprastos dalelės nebepripažįstamos, tad „negalima“ dabar reiškia veikiau tam tikrą imperatyvą ar sąlygą: „negalima suskaidyti nesunaikinant, nepažeidžiant, neprarandant (Sverdiolas, 2006: 14). Suvokdami aikštę, kaip individualų buvinį, turime omenyje, kad visos aikštės viena nuo kitos kuo nors skiriasi, t. y. nėra ir negali būti dviejų vienodų, todėl, jas tipologizuodami pagal formą, paskirtį ar ką kitą, kalbame tik apie tam tikras aikštėms būdingas bendrybes, tačiau ne tikslias kopijas. Visa tai, kas aikštę sudaro, nuo jos neatsiejama, yra nekintamas ir nuo nieko nepriklausomas pagrindas, gali būti vadinama aikštės individualumu. Jis yra kintantis ir egzistuoja tik vieninteliu pavidalu. Net ir tobulai nukopijavę kurios nors aikštės formų visumą, negalėsime jos perkelti į kitą vietą, nes yra ne tik vidinis turinys, bet ir unikalus fizinis bei dvasinis aplinkos kontekstas, kurio perkelti neįmanoma. Kiekviena aikštė yra unikali ir tuo, kad, nekeisdama savo esmės, skirtingų stebėtojų gali būti suvokiama skirtingai.

Aikštės individualumas kinta keičiantis pačiai aikštei ir ją supančiam architektūrinės aplinkos kontekstui konkrečiu laiku. Pati laiko sąvoka sen. graikų kalboje išreiškiama dviem žodžiais – *chronos* ir *kairos*. Anot Anthonio P. Stone'o, „*Chronos* – tai fizinis išmatuojamas laikas (atitinka šiuolaikinį kalendorinį laiką), *kairos* – metafizinis laikas, tai kokybiniai virsmas per tam tikrą laiko tarpą, kurio absoliutus matavimas neturi reikšmės. *Kairos* naudojamas ir perėjimams iš vienos kalendorinio laiko atkarpos į kitą. Tokia laiko samprata atspindima ir

žmogaus artimiausioje aplinkoje: vieni daiktai, kaip specifikuotos veiklos rezultatas, žymi kalendorinius laiko poslinkius, kiti reprezentuoja kokybinius virsmus, vykstančius *nuo iki* ir visiškai nesusijusius su kalendoriniais tarpsniais. Laikas yra atspindimas įvairiose visuomenės ir individų veiklos sferose, pavyzdžiui, žmogaus sukurtojoje daiktinėje aplinkoje. Žmogaus sukurtoji daiktinė aplinka įkūnija laiko ženklus, žmogaus patirtį, tradicijas, netgi nuostatas ir įsitikinimus“ (Stone, 2004). Aikštės architektūra, kaip estetinė forma, kodų ir ženklų sistema, atskleidžia ne tik konkrečios epochos laiką (*chronos*), bet ir ideologines besikeičiančių santvarkų nuostatas (*kairos*).

Nagrinėjant ir atskleidžiant miesto aikščių formavimo ir meninės raiškos panašumus bei skirtumus, būtina aptarti sąvokas. Teritorijų planavimą, statybą ar kitas sritis reglamentuojančiuose Lietuvos teisės aktuose *miesto aikštės* sąvokos nėra. Teritorijų planavimo normose aikštė, kaip teritorijos naudojimo tipas (kitos paskirties žemė), yra minima: tai yra neužstatyta ir neapželdinta medžiais (atvira) viešoji erdvė – urbanistinės struktūros funkcinis ir erdvinis centras (2014). Dabartinės lietuvių kalbos žodyne (2011) *aikštė* apibrėžiama taip: 1. miške lygi, be medžių, mieste be namų vieta: 2. sporto, pramogų vieta. Architektūros istorijos žodyne (Harris, 2007: 394, 80) *aikštė* turi dvi reikšmes: [*piazza*] – pastatų apsupta atvira erdvė; [*carrefour*] – atvira erdvė, iš kurios išsišakoja gatvės ir alėjos. Urbanistikos žodyne (Cowan, 2005: 468) *aikštė* aiškinama kaip architektūrinėmis priemonėmis sutvarkyta (išgrįsta / asfaltuota) erdvė, dažniausiai stačiakampio formos, iš dalies arba visiškai apribota pastatais; urbanizuota miesto erdvė, iš dalies arba visiškai apribota pastatais. R. Cowan’as taip pat pateikia anglų architektūros istorijos tyrėjo Adriano Forčio pastabas, kad angliškas terminas *square* atitinka kitose Europos valstybėse vartojamus terminus *place*, *platz* ir *praça*.

Aikštė priskiriama viešajai erdvei. Vadovėlyje *Urbanistika: procesai, problemos, planavimas, plėtra* rašoma: „Miesto viešosios erdvės – tai komunikacinės, susibūrimų ir kitų paskirčių, laisvai, nemokamai visiems gyventojams ir svečiams prieinamos fizinės erdvės, kurios sudaro vieną svarbiausių ir stabiliausių miesto struktūros elementų. Iš esmės jos yra elementas – antstatas, atspindintis miestiečių judėjimo, susibūrimų ir įvairios veiklos laisvės, kurias urbanistikoje galima vadinti viešųjų erdvių funkcijomis: rekreacija, prekyba, neformalus bendravimas, kultūra, laisvalaikis, šventės, reprezentacija, žaidimai, sportavimas, manifestacijos, susisiektimas“ (Juškevičius, Burinskienė, Paliulis ir Gaučė, 2013: 223). Atviroms viešosioms erdvėms priskiriamos gatvės, keliai, aikštės, pėsčiųjų ir dviratininkų takai, šaligatviai, krantinės, alėjos, viešojo transporto stotelės ir stotys (jų dalys), viešos automobilių aikštelės, skverai, parkai, paplūdimiai ir pakrantės, kitos gamtinės teritorijos, atviri turgūs, prekybai skirti plotai, sporto ir žaidimų aikštės.

Iš nagrinėtų sąvokų (panašių sąvokų galima rasti ir daugiau) negalime vienareikšmiškai įvardyti, ką turime vadinti miesto aikšte, tačiau akivaizdu, kad aikštė, visų pirma, yra tam tikra socialinės paskirties vieta, kuri išsiskiria iš kitų miesto struktūros vietų tiek savo forma, tiek funkcija, tiek architektūra. Šiuo atveju svarbi erdvės ir vietos sampratų skirtis. Įprastai erdvė apibūdinama kaip aplinka, kurią žmogus suvokia. Yi-Fu Tuan'as (Tuan, 2001) ir Tim'as Cresswell'as (Cresswell, 2004), aiškindami pamatines erdvės (angl. *space*) ir vietos (angl. *place*) sąvokas bei jų tarpusavio ryšius teigia, kad erdvė yra kur kas abstraktesnė sąvoka negu vieta. Erdvė yra susijusi su išore, gali būti dalijama į sritis ir dalis. Vieta yra konkreti erdvės dalis, kuri yra įsisavinta, įgyventa (angl. *lived*) ir pažinti. Anot Y. Tuan'ą, erdvė yra susijusi su dinamika, laisve, o vieta – su pauze ir saugumu. Erdvė plyti tarp vietų, kurios įkūnija žmonių siekius ir patyrimą, yra realios, aiškiai apibrėžiamos ir suprantamos, yra ir pasaulio matymo, žinojimo ir supratimo rezultatas. Y. Tuan'as taip pat nagrinėja kraštovaizdžio sąvoką, kuri, darbo autoriaus nuomone, gali būti pakeista miestovaizdžio sąvoka. Anot Y. Tuan'ą, kraštovaizdis yra dviprasmiška sąvoka. Ji reikalinga siekiant aiškiai apibrėžti skirtumą tarp vietos ir erdvės. Erdvėje nėra kraštovaizdžio, vieta yra kraštovaizdis. Labai svarbu suvokti šį skirtumą, kadangi ypač lengva suvokti kraštovaizdį kaip pereinamąjį (vidurinį) terminą tarp vietos ir erdvės. Anot Rimanto Plungės, „<...> galima teigti, kad pažinta, asocijuota, įsisavinta, įgyventa erdvės dalis tampa vieta. Konkrečią vietą galima apibūdinti per jos kontekstus, tačiau būtina pažymėti ir tai, kad ji yra susijusi su žmonėmis (ar žmogumi), žmonių tarpusavio santykiais ar kontekstais“ (Plungė, 2012: 18). Taigi, kalbant apie aikštę, būtų tikslinga vartoti *vietos* sąvoką.

Aikštė yra vieta, tačiau ne kiekviena vieta yra vadinama aikšte, todėl būtina išskirti ar nustatyti vietos atributus (būtinąsias savybes), kurie leistų vietą vadinti aikšte. Vietos savybės, jų pažinimas yra glaudžiai susiję ne vien tik su jos vizualumu. Pasak Mircea'os Eliade'o, „Daiktas pasirodo besąs tam tikros išorinės jėgos, kuri jį išskiria iš išorinės aplinkos ir suteikia jam prasmę ir vertę, talpykla. Ši jėga gali slypėti daikto substancijoje arba formoje <...>“ (Eliade, 1996: 8). Pirmuoju bet kurios vietos išskyrimo iš kitų erdvės vietų visumos (aplinkos), atributų yra forma (ribos). Kiekviena vieta turi pradžią ir pabaigą, arba kraštus. Būti tam tikroje vietoje reiškia iš vienos vietos pereiti į kitą. Urbanizuotoje aplinkoje vieta yra identifikuojama ribomis, kuriomis gali būti statiniai, susisieki-mo ar inžinerinės komunikacijos, gamtiniai elementai. Aikštei turi būti nustatomi ir proporcijų reikalavimai (pvz., gatvė, nors ir turi savo ribas (raudonąsias linijas), negali būti vadinama aikšte). Aikštė yra vieta, funkcionuojanti savarankiškai. Erdvės prie ar tarp pastatų, kurios nėra savarankiškos vietos ir naudojamos pastato reikmėms, tačiau dažnai pavadinamos aikštėmis, iš tikrųjų nėra aikštės. Tokias vietas, darbo autoriaus nuomone, vertėtų vadinti *bendrosiomis erdvėmis*, bet ne aikštėmis. Kadangi vieta visada yra tarp kitų vietų, kurias skiria

riba (-os), galima teigti, kad riba priklauso abiem jas skiriančioms vietoms, t. y. abi vietos savotiškai priklauso nuo ribos, lemia viena kitą. Riba aikštės erdvę gali veikti aktyviai (pastato siena) arba pasyviai (gatvė). Aktyviai veikianti riba tampa aikštės dalimi.

Riba ne tik skiria vieną vietą nuo kitos, bet ir nustato tam tikras elgesio taisykles, tinkančias tai vietai. Ribos peržengimas yra tam tikras įvykis, kai iš vieno matmens, kokybės ar būsenos pereinama į kitą, skirtingą, todėl antruoju vietos identifikavimo atributu, išskiriančiu vietą iš kitų ir ją apibūdinančiu, nustatančiu jos elgesio taisykles, yra paskirtis. Šie aikštės atributai – forma (ribos) ir paskirtis – lemia trečiąjį aikštės atributą, architektūrinę ir estetinę raišką. Anot Umberto Eco, Linkolno vyskupas pateikė vieną taikliausių organiškos gražaus daikto tobulybės apibrėžimų: „<...> taigi grožis yra [daikto] darna ir atitikimas sau pačiam ir visų atskirai paimtų jo dalių harmonija su savimi, tarpusavy ir su visuma, o šios visumos – su visais [daiktais]“ (Eco, 1997: 73). Jei „<...> grožis yra [daikto] darna ir atitikimas sau pačiam <...>“, tai svarbu išsiaiškinti, ar daiktas gražus savaime, ar tokiu tampa darymo metu. Šiuo atveju kalbame ne apie gamtos grožį, o apie kūrybinio proceso metu sukurtą daiktą, pavyzdžiui, pastatą, aikštę, skulptūrą ar aplinką, kurioje gyvename. Būti daiktu, kad jį galėtume pavadinti gražiu, nepakanka. Vadinasi, gražus arba estetiškas yra ne tik tas daiktas, kurį suvokiame ar jaučiame, bet daiktas, kurį suvokdami jaučiame emocinį pasitenkinimą, juo grožimės. Tai turėtų reikšti, kad daikto darymui būtinas išmanymas – žinojimas taisyklių, kuriomis vadovaujantis galima daryti gražius arba estetiškus daiktus. Sukurti tokį daiktą yra menas, jis tampa meno kūrinium. Anot U. Eco „Menas – tai žinojimas taisyklių, kuriomis vadovaujantis galima daryti daiktus. Tai yra apibrėžtų, objektyvių taisyklių žinojimas“ (Eco, 1997: 149).

Atsižvelgiant į aikštės atributus, siūlomos kelios aikštės apibrėžties sąvokos, kurios gali būti vartojamos: menotyroje – atvira architektūrinių formų ir meninės raiškos viešoji erdvė urbanizuotoje teritorijoje, skirta žmonių sociokultūrinėms reikmėms tenkinti; urbanistikoje – urbanizuotos struktūros elementas, turintis paskirtį, apribotas susisiekimo komunikacijomis, pastatais ar želdynais, kurio didesniąją užimamo ploto dalį sudaro neužstatyta statiniais ar neapželdinta erdvė; teisės aktuose – savarankiškas statinys, kurio erdvė atvira, kuriame yra arba nėra kitų statinių (skulptūrų, dekoratyvinių architektūros elementų ir t. t.), turintis viešajame registre nurodytą naudojimo paskirtį (miesto aikštė), ribojamas pastatų, susisiekimo ar inžinerinių statinių ar želdynų. Aikštės sąvokų apibrėžtys gali skirtis, priklausomai nuo srities, kurioje vartojamos. Šis skirtumas yra lemiamas esminių kategorijų, būtinų apibrėžti atskirų sričių reglamentavimo ar profesinių terminų prasmes.

Aikštė nėra statiška struktūra, jos atributai kinta. Plečiantis miestui, kinta aikštės vieta miesto plano struktūroje (nors fiziškai ir lieka ta pati), vykstant rekonstrukcijai, keičiasi forma ir architektūrinės aplinkos kontekstas, vykstant

socialiniams, ekonominiams ir politiniams pokyčiams, keičiasi paskirtis ir meninė raiška. Taip pat keičiasi ir saviraiškos galimybių erdvėje būdai, realizuojami ne tik per tiesioginę aikštei priskirtą funkciją ir fiksuotą aikštės estetiką, bet ir per judėjimą ar įvykį.

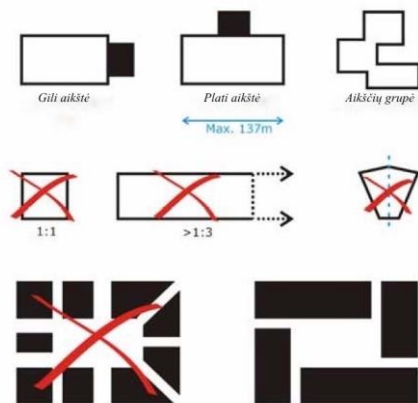
Kiekviena miesto aikštė turi savo tikrinį vardą – urbonimą (Mickienė ir Bačiūnaitė-Lužininė, 2013: 20), kuris yra pradinė reikšminė informacija apie aikštę. Kalbėdami apie katedros aikštę numanome, kad aikštėje ar greta yra katedra, kalbėdami apie stoties aikštę, numanome, kad aikštė yra greta stoties, kalbėdami apie Vinco Kudirkos aikštę, numanome, kad ši aikštė kažkuo yra susijusi su Vinco Kudirkos asmenybe ir t.t. Tai reiškia, kad pavadinime atsispindi priežastinis ryšys su aikšte, lėmęs konkrečios aikštės urbonimą.

1.1.1. Aikštės struktūra, morfologija, architektūra

Geometrinė aikščių forma visais jų formavimo laikais buvo ir yra svarbus estetiškas aspektas, lemiantis aikštės erdvės ir aplinkos konteksto darną. Kaip rašo U. Eco „Šv. Augustinas savo traktate *De quantitate animae* pateikė griežtą grožio, kaip geometrinio taisyklingumo, teoriją. Jis tvirtino, kad lygiakraštis trikampis yra gražesnis nei įvairiakraštis, kadangi pirmasis yra lygesnis už antrąjį; dar gražesnis yra kvadratas, kurio lygios kraštinės sueina į lygius kampus, o gražiausias besas apskritimas, kurio nenutrūkstamos tāsos neiškraipo joks kampas. Tačiau aukščiausias jų visų yra taškas – nedalus savo paties centras, pradžia ir pabaiga, gražiausios figūros – apskritimo – ašis“ (Eco, 1997: 66). Jo teigimu, „<...> esti dar viena proporcingumo rūšis, kertinė Akviniečio estetinėje koncepcijoje ir viena iš viduramžių estetikos konstantų, – tai proporcingumas, kuris įkūnijamas kaip daikto atitikimas pačiam sau arba kaip jo atitikimas savo paties funkcijai. Daikto atitikimas pačiam sau, savo rūšies reikalavimams bei individualios būties priedermėms ir yra tai, ką scholastika vadina *perfectio prima*“ (Eco, 1997: 132).

Formuojant aikštės svarbios proporcijos. Proporcijų, kaip grynai estetinės kategorijos sistemų, yra įvairių. Šias sistemas ir jų variacijas aprašė Juozas Palaima: „Analizuojant aikščių proporcijas atkreiptinas dėmesys į Leon'o Battista'os Alberti'io nurodymus proporcijoms, nustatytus devintojoje iš dešimties knygų „*Apie statybos meną*“. L. B. Alberti'is pradeda nuo pagrindinių muzikinės harmonijos principų pristatymo, kuriuos vėliau transformuoja į architektūrines proporcijas: pirmiausia į horizontalių erdvių (plotų), turinčių tik du matmenis, proporcijas; po to – kambarių, t. y. trimačių erdvių. Plotai, anot jo, gali būti trumpi (1:1, 2:3, 3:4), vidutiniai (1:2, 4:3, 9:16 (9:12:16)) ir ilgi (1:3 (1:2:3), 3:8 (3:6:8), 1:4 (1:2:4)). Tačiau šio sustambinto plotų paskirstymo viduje L. B. Alberti'is rikiuoja proporcijas labiau pagal jų sudėtingumą nei pagal absoliutųjį dydį“ (Palaima, 2006: 72).

Aikštė, būdama miesto erdvinis elementas, savo struktūra yra horizontali vieta, iš kurios patogų apžvelgti ją supančius pastatus. Camillo Sitte, analizuo-damas ryšius tarp aikštės dydžio ir formos bei jų struktūros, aikštės skirsto į dvi pagrindines kategorijas: galias (siauras) ir plačias. Šiuo atveju svarbi žiūrėtojo vieta ir kryptis. Ar aikštė yra gili, ar plati, paprastai priklauso nuo to, kur žiūrėtojas stovi priešais plane dominuojantį pastatą. Gilios aikštės, pagal C. Sitte, yra tos, kurių ilgoji kraštinė yra išryškinta, o trumposios kraštinės pusėje yra aikštės plane dominuojantis pastatas. Plačios aikštės yra tos, kurių trumpoji kraštinė yra išryškinta, tačiau dominuojantis pastatas yra jos pusėje. Aikščių grupė – tai kelios išorės ryšiais susietos aikštės. Anot C. Sitte, kvadratinės aikštės retos ir atrodo nepatraukliai, kaip ir ištętos aikštės, kurių ilgis daugiau nei trys pločiai. C. Sitte taip pat pažymi, kad vidutinis didžiausių aikščių senamiesčiuose dydis yra 58×142 m ir rekomenduoja maksimalų aikštės kraštinės ilgį – 137 m. Minimalios proporcijos tarp aikštės pločio ir dominuojančio pastato aukščio turi būti apytiksliai 1:1, o maksimumas – 2:1, priklausomai nuo pastato architektūros (1.2 pav.). Autorius taip pat atkreipia dėmesį, kad neužstatyta erdvė nėra aikštė (Зитте, 1993: 92–93).

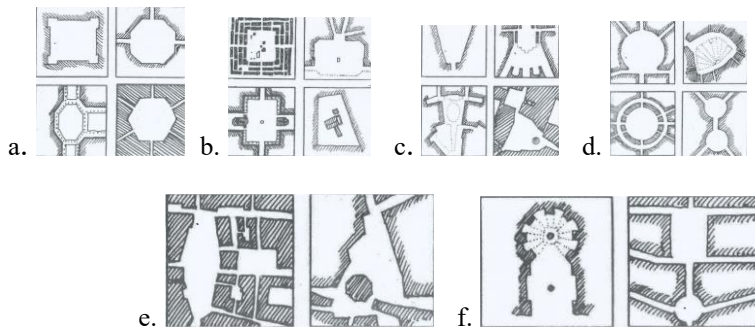

1.2 pav. C. Sitte aikščių parametrų rekomendacijos
Fig. 1.2. C. Sitte's recommendations for square parameters

Aikščių dydžio svarbą pažymi ir Christopher'is Alexander'is, kuris manė, kad aikštės projektuojamos per didelės ir gražiai atrodo tik projekte, o tikrovėje jos tuščios ir negyvos. Pagal Ch. Alexander'į, projektuoti reikia mažesnes aikštes, skersai 45 ar 60 pėdų (13,86 ar 18,48 m), išilgai ne daugiau kaip 70 pėdų (21,56 m). Aikštės parametrus Ch. Alexander'is grindė nuostata, kad 21 m ats-

tumu dar galima atpažinti žmogaus veidą, girdėti balsą (Alexander, 1997: 312–313).

Architektūros teoretikai aikštes dažniausiai klasifikuodavo pagal formą (R. Baumeister'is, C. Sitte, R. Krier'is), rečiau – pagal paskirtį. Rob'as Krier'is aikštes suskirstė į stačiakampio kvadrato su variacijomis, stačiakampio, apskritimo su variacijomis, trikampio su variacijomis, kampuito, įvairių geometrinių formų plano (1.3 pav.) (Krier, 1991: 29–54).

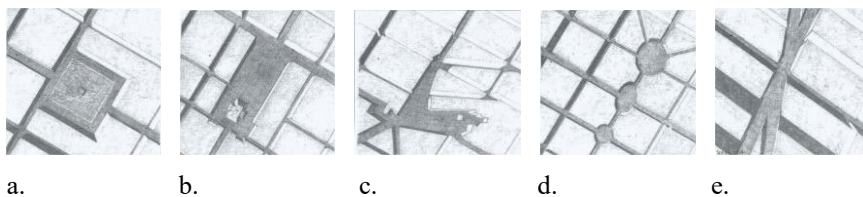

1.3 pav. Aikščių skirstymas pagal Robą Krierį: a – stačiakampio kvadrato formos; b – stačiakampio formos; c – apskritimo formos; d – trikampio formos; e – įvairių geometrinių formų; f – geometrinių sistemų plano

Fig. 1.3. Square classification by Rob Krier: a – rectangular squares with variations; b – orthogonal plans for squares; c – circuses and variations; d – triangular squares and their derivatives; e – angled spaces divided, added and superimposed; geometrically complex systems

Paul'as Zucker'is aikštes klasifikavo pagal jų padėtį miesto struktūroje: uždara (apstatyta pastatais statinė aikštės erdvė), dominuojanti (atvira erdvė nukreipta į dominuojantį objektą, kuriuo gali būti pastatas, monumentas ar fontanas), branduolio (erdvė formuojama aplink centrinį monumentą, fontaną ar vertikalų akcentą), amorfinė aikštė (aikštės erdvė neapibrėžta), aikščių grupė (skirtingų formų ir dydžių aikščių junginys, nukreiptas viena kryptimi ir formuojantis ašį (Zucker, 1970: 8–17) (1.4 pav.).

Hermann'as Joseph'as Stübben'as aikščių dydį ir funkcijas palygino su namu ir jo kambariais: pereinamąją aikštę – su vestibuliu, turgaus – su darbo kambariu (kabinetu), architektūrinę – su sale ar svetaine, angliškąją – su miegamuoju ar jaukiu šeimos kambariu. Šis palyginimas sietinas su aikščių matmenimis. Anot H. J. Stübben'o, daugiausiai vietos užima architektūrinės ir pereinamosios aikštės, o angliškosios ir turgaus reikalauja mažiau erdvės.

1.4 pav. Aikščių klasifikavimas pagal Paulą Zuckerį: a – uždara; b – dominuojanti; c – branduolio; d – aikščių grupė; e – amorfinė

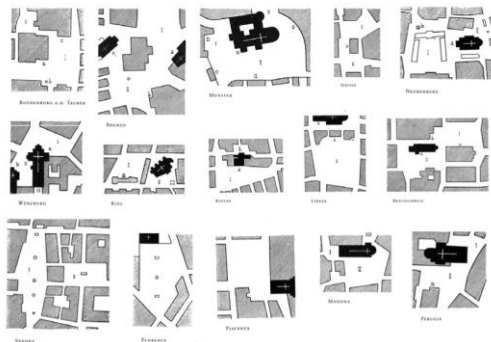
Fig. 1.4. Different types of squares by Paul Zucker: a – the closed squares; b – the dominated squares; c – the nuclear squares; d – grouped squares; e – the amorphous square

Kalbant apie jas, ši aplinkybė turi didelę reikšmę, nes per daug plačioje turgaus aikštėje pirkėjai jaučiasi izoliuoti, todėl nepavyksta nusipirkti pirkinio; šitą ypatingą ribojimą reikia sieti su gyvybingais turgaus sandoriais. Lygiai taip pat kaip svečių kambarys turi būti atitinkamai apipavidalintas, taip ir architektūrinės aikštės matmenis turi lemti ją supantys pastatai (Stübben, 1877: 404). H. J. Stübben'as suformulavo meninius aikštės aspektus: aikštės forma turėtų būti tokia, kad ją galėtume suvokti kaip vientisą; aikštė turi atitikti savo funkciją, tačiau matmenys turi būti pagrįsti meniškumu; erdvė turi būti gana didelė, suteikiant monumentaliems pastatams pakankamai erdvės.

Aikštės paskirtis lemia jos architektūrą. Struktūriniai elementai yra paminklai, vandens įrenginiai (fontanai, baseinai), smulkieji elementai (vėliavų stiebai, šviestuvai, suoliukai, įvairūs riboženkliai), taip pat želdiniai. Antikinių miestų aikštės buvo atviros erdvės, be skulptūrų ar kitokių architektūros formų. Romos forumuose skulptūros buvo statomos aikštės perimetru jos šonuose. Statyti paminklus aikščių centruose pradėta apie renesanso laikotarpį. Anot Odon'o Vallet'o, prancūzų, anglų ir rumunų *monument*, italų, ispanų ir portugalų *monumento* kilę iš lotyniško žodžio *monumentum*, kuris pirmine prasme reiškia daiktą, skirtą minėti (prisiminti), – *antkapį*. Jis kilęs iš veiksmazodžio *monere*, reiškiančio minties, nukreiptos praeitin, intenciją, bet taip pat *perspėjimą* nepamiršti, nukreiptą ateitin (Vallet, 1999: 21). Graikai tokius statinius vadino *mnemeion* (liet. *prisiminimas*). Tokių paminklų būta ne tik senovės graikų kultūroje, bet ir daugelyje kitų. Atsižvelgiant į šį pastebėjimą, galima teigti, kad „paminklas“ yra veikiau *antropologinė*, o ne *istorinė* kategorija. Ieškant istorinės monumento perspektyvos, būtų galima kalbėti apie jo *formą*, atspindinčių bei įkūnijančių konkrečios epochos estetines, stilistines bei socialines normas (Pevsner, 1976: 11–26), o ne *funkcijų* kaitą (Čepaitienė, 2005: 172).

Apie paminklo ir aplinkos sąsajas rašė Rimantas Buivydas: „Profesionali ir daugelio šimtmečių praktikos patikrinta metodologija teigia, kad, siekiant dar-
naus architektūros ir monumento ansamblio, susiklosčiusios aplinkos architektū-

rinis pobūdis lemia skulptūros kūrinio formas bei matmenis ir jo vietą erdvėje. Suprantama, šis principas galioja, kai nesiekama paneigti architektūrinės aplinkos arba kai paminklas netraktuojamas kaip reikšmingas aplinkos priedėlis“ (Buivydas, 2006: 150). Paminklo vietos parinkimo variantų būta įvairių. Nuo renesanso epochos aikštės centre pradėti statyti paminklai valdovams, karvedžiams, triumfo kolonos ir arkos, obeliskai ženklino egzistuojančios pasaulio hierarchinės tvarkos, pagrįstos religinėmis, politinėmis, moralinėmis vertybėmis, normomis, draudimais, stabilumą (Novickas, 2010: 16). C. Sitte teigė, kad monumentų negalima statyti aikštėse priešais pastatus, nes tai trukdytų apžvalgai, – juos būtina atitraukti nuo centrinės ašies. Ši taisyklė turi būti taikoma ne tik statant monumentus, bet ir įrengiant fontanus. Anot C. Sitte, taisyklė palikti centrinę aikštės erdvę atvirą galioja ne tik statant paminklus ar fontanus, bet ir pastatus, ypač tai pasakytina apie kulto pastatus, kurie, nepaisant senų tradicijų, pastaruoju metu paprastai statomi aikštės viduryje (1.5 pav.) (Sitte, 1993: 65, 67, 98, 105, 115).

1.5 pav. Kulto pastatai aikštėse pagal C. Sitte
Fig. 1.5. Different types of squares from Sitte's book

Pasak Albert'o Brinckmann'o, monumentą statyti gotikinės aikštės viduryje buvo neįmanoma, nes „<...> vidurio sąvoka neegzistavo netaisyklingoms struktūroms, neturinčioms architektoninės pusiausvyros“ (Бринкман, 1935: 266).

Aikštės architektūra – tai ne tik paminklai. Kaip labai svarbius aikštės estetiškus elementus J. H. Stübбен'as išskyrė žibintus, skelbimų stulpus, laikraščių stendus, fontanus, dekoratyvinius stiebus ir kolonas, statulas, taip pat augalus, gėles ir medžius. H. J. Stübбен'as pabrėžė, kad geriau, kai aikščių plokštumos yra šiek tiek įdubusios, planuojant aikštę reikėtų vengti didelių grįstų plotų, dizainas turėtų būti žaismingas ir įdomus, derinant geometriją, meną ir gamtą, mažųjų architektūros formų visuma negali būti atsitiktinis rinkinys, atsitiktinai dedamas, bet ji taip pat neturi būti karinio griežtumo (Stübбен, 1877: 404). Nors

aikštės dekoratyvinė įranga ir yra svarbi estetinė ir funkcinė prasmėmis, tačiau konkrečius reikalavimus ar rekomendacijas nustatyti sunku. Siekiama, kad aikštės danga būtų ilgaamžė, graži (dažnai naudojami skirtingi dangos spalvos ir raštai) ir patogė, suoliukai estetiškai ir patogūs sėdėti bei išdėstyti tinkamose zonose, želdynai gražūs.

Jų svarbą aikštėje pažymi Konstantinas Jakovlevas-Mateckis: „Formuojant aikštės erdvę, želdynų kompozicijas, svarbu įvertinti ne tik augalo ekologines biologines savybes, bet ir jo išvaizdą. Medžių išvaizdą lemia jų architektūrinės ir dekoratyvinės savybės, kurias sudaro medžio dydis (aukštis, plotis), kamieno ir šakų struktūra, lapų forma ir spalva.“ Jo teigimu, „<...> formuojant stambias erdves naudojami dideli medžiai <...> mažoms erdvėms formuoti naudojami nedideli medžiai“ (Jakovlevas-Mateckis, 2003: 32–33). Panašiai manė ir C. Sitte: „Sodinant medžius, harmoningas dizainas ir architektūrinė aplinka yra svarbiausi, todėl pirmiausia būtina, kad medžiai neslėptų meninę vertę turinčios architektūros ar skulptūros, tokios kaip portalai, nišos ir jų statulos, fasado mozaikos ir kt. Be to, reikalingas laipsniškas perėjimas nuo augalų formų prie architektūros – kaip ir muzikos sąsambiuose, kur jie jungiami pasitelkus harmoningą perėjimą. Tai galima užtikrinti, pasitelkiant pastatų, medžių ir krūmokšnių siluetus, taip pat įrengiant mažosios architektūros formas, kokias aptinkame soduose ar kaime, kur jos jungiamos su natūraliomis formomis ir dera su augmenija“ (Collins, & Collins, 1986: 311).

Apžvelgus nagrinėtų autorių darbus galima teigti, kad aikštės geometrinė forma ir proporcijos yra svarbus miesto planinės struktūros elementas, tačiau aikštė turi būti suvokiama platesniame kontekste. Anot Yoshinobu'aus Ashihara'os, ji turi visas miesto savybes: tai aikštę supantys pastatų fasadai, vidiniai kampai, pažymintys uždarojo jausmą, danga, identifikuojanti skirtingas erdves, aikštę supančių pastatų harmonija, aukščio ir atstumų tarp jų santykis (Ashigara, 1983).

1.1.2. Aikštės socialinės funkcijos ir jų kaita

Nežiūrint gyvenimo būdo skirtumų, aikštės įvairiais istorijos etapais buvo naudojamos susirinkimams, prekybai ir transportui (Gehl, & Gemzøe, 2003: 10). Antikinės Graikijos miestuose tai buvo miesto tarybos susirinkimų vieta po atviru dangumi. Aristotelis veikale „*Politika*“, aprašydamas miestą, pažymėjo: „Žemiau reikėtų įrengti aikštę, tokią, kuri Tesalėje vadinama „laisvąja“, – ji turi būti švari: joje neturi vykti jokia prekyba, ir joks amatininkas ar žemdirbys, ar koks kitas panašus žmogus negali į ją įžengti, nebent kviečiamas pareigūnų. O turgaus aikštė turėtų būti atskira ir atokiai, tokioje vietoje, kuri būtų patogė atgabenti visoms prekėms, ir jūra ir sausuma“ (Aristotelis, 2009: 1331a,b).

Senovės Romos forumai naudoti ne tik kaip turgaus aikštės, bet ir kaip miesto gyventojų susirinkimo vieta, kur vykdavo politinės diskusijos, debatai,

susitikimai ar kitos panašios veiklos. Viduramžiais, gotikos ir renesanso laikotarpiais aikštės buvo formuojamos prie valdovo rūmų, katedrų ar rotušių, kartu pabrėžiant šių institutų galios lauką. Baroko laikotarpis išsiskyrė karališkieiems asmenims šlovinti ir jų galias demonstruoti skirtų aikščių prie rūmų ar rezidencijų formavimu. Dar vėliau, pradėjus statyti teatrus, prie jų buvo formuojamos ir aikštės. XX a. pr. imta statyti aikštės, kurios turėjo paradinę paskirtį – skirtas kariuomenės, sportininkų ar kitų organizacijų iškilmingiems paradams.

Aikštės, kaip žmonių nuomonės skleidimo, debatų vieta, savo funkciją prarado, nors retkarčiais jose vyksta mitingai, festivaliai ar kiti masiniai renginiai. Dauguma aikščių mūsų dienomis įgavo naujas funkcijas ir architektūrines išraiškas. Pagal Levis'ą Mumford'ą, miesto viduje esančios viešosios erdvės – aikštės, sodai, parkai bei gatvės – nuo seniausių laikų buvo susiję su gyventojų bendruomeniniais ir laisvalaikio poreikiais. Įprasta, kad rinkos (turgaus) aikštė Vakarų miestuose dažniausia būdavo šalia katedros ar bažnyčios, nes šventyklos buvo dažniausiai ir gausiausiai miesto žmones suburiančios vietos. Taigi daugiafunkcinę rinkos aikštę, pasak L. Mumford'o, galima laikyti ir akropoliumi, ir amfiteatru. Kitaip tariant, ji vienu metu tenkina įvairiausių miesto ir jo dalių gyventojų poreikius – nuo prekybos iki pramogų ir viešųjų renginių (Mumford, 1938: 74).

Analizuodamas aikštės pagal funkciją, Paul'as Zucker'is išskyrė keturis tipus: vidinių funkcijų (panaudojimas nepriklauso nuo aplinkos), bendrųjų funkcijų (naudojama kartu su pastato aikštėje paskirtimi – civilinės, bažnytinės, rūmų), mazginė (naudojama daugiausia susisiekimo sistemos reikmėms), daugiafunkcė aikštė (jungianti kelias urbanistinės erdvės funkcijas) (Zucker, 1970: 8–17).

Išsamiai aikštės pagal jų paskirtį tipologizavo H. J. Stübben'as, kuris išskyrė skirtas transportui, funkcinės, architektūrinės aikštės ir aikštės-sodus (1.6, 1.7, 1.8, 1.9 pav.) (Stübben, 1887).

1.6 pav. Žvaigždės aikštė Paryžiuje (transporto aikštės pvz.). Nuotrauka iš en.wikipedia.org

Fig. 1.6. Star Square in Paris (transport square example). Photo from en.wikipedia.org

1.7 pav. Trafalgaro aikštė Londone (architektūrinės aikštės pvz.). Nuotrauka iš London.gov.uk

Fig. 1.7. Trafalgar Square in London (architectural square example). Photo from London.gov.uk

1.8 pav. Karališkoji aikštė Paryžiuje (aikštės sodo pvz.). Nuotrauka iš trip.savvy.com

Fig. 1.8. Royal Square in Paris (square garden example). Photo from trip.savvy.com

1.9 pav. Drezdeno aikštė ir joje vykstanti *Strietzelmarkt* kalėdinė mugė (funkcinės aikštės pvz.). Nuotrauka iš agefotostck.com

Fig. 1.9. Dresden Square and the Strietzelmarkt Christmas Feast (functional square example). Photo from agefotostck.com

Aikštės transportui H. J. Stübben'as apibūdino kaip aikštes, kurių didžioji dalis yra skirta transporto priemonių judėjimui. Funkcinės aikštės skirtos turgavietėms, parodoms ar festivaliams. Aikštės-sodai – tai angliško stiliaus želdynų aikštės. Architektūrinės aikštės suskirstytos į aikštes priešais didelius pastatus, aikštes su jose esančiais pastatais, aikštes, apstatytas pastatais (uždaras), aikštes monumentams, kelių funkcijų (dvigubas) aikštes (Stübben, 1907: 147–199).

Valentin'as Hadelich'as, analizuodamas Europos aikštes, išskyrė keturis tipus, kuriuos palygino su kambariais: salonas (angl. *salon*) – aikštė, reprezentuojanti viso miesto identitetą, gyvenamasis kambarys (angl. *living room*) – kvartalo aikštė, kambarys (angl. *private room*) – aikštė, skirta vietos gyventojams, komunalinė erdvė (angl. *communal space*) – bendruomeninė erdvė, neturinti konkrečios funkcijos, tačiau atvira įvairiai veiklai (Hadelich, 2012: 12). Spiros'as Kostof'as mini aikštes ir kaip karinės galios demonstravimo (aikštės prie valdovų rūmų ar miesto centre, pvz., Žiemos rūmų aikštė Sankt Peterburge), ir kaip žaidimų vietas, pvz., ankstesniais metais Ispanijos aikštėse (Madrido *Plaza Mayor*) vykdavusios koridos (Kostof, 2004: 156–157). Maskvos Raudonoji aikštė iki šiol išlieka pagrindine Rusijos karinių paradų rengimo vieta, *Plaza Mayor* aikštėje pastatyta raito karaliaus Pilypo III skulptūra, sekmadieniais vyksta kolekcininkų turgus.

Lietuvių autoriai, klasifikuodami aikštes pagal paskirtį, mini ir reprezentacinės aikštės (užsienio autoriai jų, kaip atskiro tipo, neišskiria). Tomas Grunskis aikštes skirsto į valstybines-reprezentacines, bendrąsias miesto – skirtas miesto bendruomenės kultūriniais ir utilitariniams poreikiams, ir vietines – eksponuojančias tam tikrą vertybę ar reiškinį. Toks skirstymas suponuoja ir aikščių hierarchiją: svarbiausia – reprezentacinė. Funkciniu požiūriu (ne paskirties) išskiria

trijų tipų: turgaus (*Mercato*), rotušės (*Signoria*) ir katedros (*Domplatz*) (Grunskis, 2000). Audrius Novickas daktaro disertacijoje aikštes pagal paskirtį suskirstė į reprezentacinės (socialinės tapatybės žymėjimas), religinės-apeiginės (erdvės sakralizavimas), komercijos (kasdienių ir proginių poreikių tenkinimas), rekreacijos (sekuliari dimensija) paskirties (Novickas, 2004: 85, 95, 101, 107). Reprezentacinės aikštes taip pat mini Rimantas Buivydas, Liucijus Dringelis ir kiti, tačiau iš minėtų apibūdinimų reprezentacinės aikštės sąvoka nėra aiški.

Architektas Aleksandar'is Janicijevic'as (urban.squares.com, 2005) pagal pagrindines aikščių savybes išskyrė šiuos tipus: socialinė (angl. *social*), renginių (angl. *ceremonial*), religinė (angl. *religious*), gyvenamojo rajono (angl. *residential*), transporto (angl. *traffic circle*), vidaus kiemų (angl. *courtyard*), prekyviečių (angl. *street – shopping*), su parku (angl. *with park*). Reprezentacinės aikštės atitikmeniu pagal A. Janicijevic'o aikščių skirstymą galėtų būti ceremonijų aikštė – centrinė aikštė, specialiai suprojektuota iškilmingiems valstybiniams ritualams, paminklams, esantiems prie vyriausybės, teismų ar kitų valstybės, rajono ar miesto svarbių pastatų, kartais teatrų, muziejų. Aikštė naudojama ir viešoms demonstracijoms, šventėms, streikams, revoliucijoms.

Tačiau į aikščių tipologizavimą pagal iš anksto numatytą paskirtį buvo žiūrima ir kritiškai. Ivan'as Ščeglov'as 1953 m. parašė tekstą Naujojo miesto formulė (paskelbtas 1958 m.), kuris tapo tarptautinio situacionistų judėjimo (Vikipedija.lt, n. d.)⁵ manifestu. Tekste aptariama, kaip kurti naujas urbanistinio gyvenimo situacijas, keičiant judėjimo apžvalgos laiką bei erdvę. I. Ščeglov'as teigė, kad tokie miesto struktūriniai elementai, kaip kvartalai, gatvės, pastatai, aikštės, mažosios architektūros elementai, gali būti įvairiai pervadinami, priklausomai nuo socialinių, kultūrinių, psichinių būsenų, su kuriomis jie asocijuojasi. Galiausiai, žmonės pripratę prie tokio gyvenimo ir patys norės, kad miesto situacijos, aplinka kistų kas valandą, o jie patys būtų nuolatos nustebę ir prarastų orientaciją (Щеглов, 2003: 194). Jei aikštės, kaip kultūrinės erdvės, prasmė yra sudaryti galimybę judėti (veiksmui, įvykiui), galinčiam išjudinti protą be jokių vaizdinių, tarpininkų, paversti patį judėjimą kūriniu, ar aikščių tipologizavimas pagal formą ar funkciją yra svarbus? Reikia sutikti su T. Grunskiu, kuris rašo: „Taigi, jei į viešųjų erdvių sistemą žvelgsime tik kaip į stabilią struktūrą ir jai suteiksime struktūrinius ir morfologinius bruožus, vadovaujantis šia sąlyga, labai tikėtina, kad gausime rezultatą, kuris bus estetiškas, bet ne visada gyvybingas ir vartojamas visuomenės, tačiau į ją žiūrėsime kaip į dinamišką struktūrą, kurią formuojant kaitos procesas bus programuojamas kaip kintantis, o jos naudojimo scenarijų skaičius ir funkcijų kaita nebus galutinė, bet sąlygiška, tikėtina, rezultatas bus geresnis ir priimtinesnis didesnei visuomenės daliai, vis dėl to, sąly-

⁵ Politinis ir meninis judėjimas, kurio vienu iš įkūrėjų buvo prancūzų rašytojas ir režisierius Guy Debord. Nuo 1957 iki 1972 m. judėjimas vadinosi Situacionistų internacionalu (SI).

giškumas lems ne objektinę, bet aplinkybinę jos raidą, kai bus keliami reikalavimai įgalinti susikurti funkcijoms, ne sukurti objektą tam tikroje miesto erdvėje arba erdvėse“ (Grunskis, 2013: 131).

Šiuolaikinės architektūros⁶ teoretikų darbuose aikštės klasifikacija pagal pirminę paskirtį praktiškai neanalizuojama (J. Gehl'as, W. G. White'as, M. Carmona'as, B. Hillier'is)⁷. S. Kostofas pažymi formaliojo požiūrio į viešąsias erdves ribotumą, naujasis požiūris orientuojamas į viešųjų erdvių panaudojimą. Suklasifikuoti, istoriškai aprašyti tipai, jei reikia, pateikiami tik kaip pavyzdys (Kostof, 2004: 152). Keičiantis miestiečių gyvenimo būdai, dėmesys kreipiamas į aikščių funkcijas, jų savybes ir teikiamas galimybes, taip pat žmonių elgesį jose. Į miesto aikštės grįžta gyvenimas, jos tampa kasdienio gyvenimo dalimi. Situacija, kai, anot C. Sitte, vienintele aikščių paskirtimi tapo pajvairinti monotonišką jūrą namų ir kai kur atverti vaizdą į svarbesnius pastatus, keičiasi (Зитте, 1993: 40).

Ali's Madanipour'is teigia, kad viešojo erdvė įtraukia piliečius į visuomeninį gyvenimą, skatina demokratėjimo procesus (Madanipour, 2006). Viešojo erdvė yra sudedamoji socialinių santykių infrastruktūros dalis: joje įvairiomis formomis pasireiškia laikmečio elgsena – tai vieta, kur visuomenė stebima ir kur protestuojama (Madanipour, 2014: 191). Paskaitoje *Permaštyti viešąją erdvę: tarp retorikos ir tikrovės* (angl. *Rethinking Public Space: Between Rhetoric and reality*) A. Madanipouris sugretina viešąją erdvę su socialinio gyvenimo teatru (Madanipour, 2019). Aikštė, kaip demokratinį procesų vieta, daugiausia nagrinėjama saviraiškos joje kontekste. Taikant įvairius metodus (skaičiavimą, vietos fiksavimą, stebėjimą), siekiama atsakyti į pagrindinius klausimus: kiek žmonių lanko aikštę; kas tie žmonės (amžius, lytis ir kt.); kurioje aikštės dalyje daugiausiai žmonių; kodėl žmonės aikštėje; kaip ilgai joje būna (Gehl, & Svarre, 2013). Duomenys apie žmonių elgesį naudojami esamoms viešosioms erdvėms rekonstruoti ar naujų formavimui modeliuoti.

Aikštės paskirtis ir funkcija nėra tapačios sąvokos. Kalbėdami apie paskirtį, turime omenyje ilgalaikį aikštės pradinio suformavimo ar vėlesnio transformavimo tikslą, kuris buvo konkretus (susirinkimų (agora), turgaus, transporto aikštės ar pan.). Kalbėdami apie funkciją, turime omenyje veiklą, kuri joje yra galima, arba vaidmenį, kurį ji turi atlikti, pvz., reprezentacinį. Apie funkciją rašė Tomas S. Butkus: „Funkcija visada yra kintamasis, kurį matematinė kalba apibūdina kaip „priklausomą kintamą dydį“, kuris kinta kintant kitam dydžiui. Miestų planavimo, urbanistikos, urbanistinės geografijos požiūriu erdvė turi konkrečią matematinę išraišką. <...> Kintamumo aspektas sąlygoja ir erdvinį kultūrinių funkcijų pobūdį <....>“ (Butkus, 2011: 44). Nagrinėdamas kultūrines funkcijas,

⁶ Architektūra nuo 2000 m.

⁷ Žr. disertacijos 2.4 poskyrį.

T. S. Butkus išskyrė pastovias, laikines ir šakines, kurias dar suskirstė į grupes. Pvz., laikinę funkciją, anot jo, sudaro kelios grupės įvairių politinio, socialinio ir kultūrinio aktyvumo formų. Pirmajai laikinių funkcijų grupei priskirtinos politinio aktyvumo formos: valstybinės ir miesto ar regiono šventės, idėjiškai organizuotų žmonių susibūrimai (mitingai, streikai ir akcijos). Antrajai laikinių funkcijų grupei priskirtinos socialinio aktyvumo formos, kurias sudaro visuomeniniai renginiai (eitynės, paradaai), atskirų socialinių grupių, susiformavusių etniniu, religiniu, amžiaus, lyčių pagrindu, aktyvumo formos ir viešo pobūdžio kūno kultūros renginiai (gatvės krepšinis, krosas, ėjimas, dviračių lenktynės ir t. t.). Trečiąją laikinių funkcijų grupę sudaro kultūrinio aktyvumo formos (dainų šventės, koncertai, šokiai, gatvės muzika), meno renginiai (akcijos, performansai, grafičių akcijos ir subkultūrinių grupių veikla). Laikinių funkcijų turinys ir kokybė priklauso ne tik nuo miesto kultūros, politikos, žmonių mentaliteto ir kultūrinio lygio, bet ir nuo urbanistinės kultūros sampratos, socialinių veikėjų interesų ir jų bendradarbiavimo su valdžios institucijomis (Butkus, 2011: 48). Tai turėtų reikšti, kad, kintant aikštės struktūrai, aplinkos kontekstui ar politinei situacijai, vienos funkcijos gali išnykti, transformuotis ar atsirasti naujų. Akivaizdus laikinių funkcijų atsiradimo pavyzdys yra 1988–1989 m. Sąjūdžio mitingai Vilniaus Katedros aikštėje (1.10 pav.), Aukščiausios tarybos rūmų apsauga 1991 m. Nepriklausomybės aikštėje (1.11 pav.), Nepriklausomybės arba Maidano aikštėje Kijeve, Ukrainoje, 2004 m. kilusi Oranžinė revoliucija, 2013 m. – Euromaidano judėjimas.

1.10 pav. Katedros aikštė Vilniuje. Sąjūdžio mitingas 1988-06-25. Zenono Nekrošiaus nuotrauka, LCVA

Fig. 1.10. Cathedral Square in Vilnius. “Sąjudis” rally 25-06-1988. Photo by Z. Nekrošius

1.11 pav. Nepriklausomybės a. Vilniuje. Aukščiausios Tarybos gynimas 1991 m. Tado Dambrausko nuotrauka, KAM archyvas

Fig. 1.11. Independence Square in Vilnius. Defending the Supreme Council in 1991. Photo by T. Dambrauskas

Aptariant aikštėse galimas laikines funkcijas svarbi Henri'io Lefebvre'ės mintis: „Urbanistinėje erdvėje visada kažkas vyksta. Tuštuma, veiksmo nebuvimas gali būti tik regimybė; neutralumas yra tik kraštutinis atvejis. Vietos tuštuma traukia, tokia yra jos prasmė ir tikslas“ (Lefebvre, 2003 (1970): 130). Anot jo, socialinės erdvės procesų analizė yra ir visuomenės pažinimo įrankis (Lefebvre, 1991: 34).

Lietuvoje laikinių funkcijų vyksmo pavyzdžiu gali būti Lukiškių aikštė, kurios centrinėje dalyje 2013 ir 2015 m. augo rugiai, nuo 2011 m. vyksta „Burbulatorius“ (viešųjų erdvių gaivinimo akcija), 2014 m. žiemą veikė čiuožykla, 2014 m. gegužę vyko akcija Laisvės nuo mokesčių diena paminėti, kurios metu aikštėje buvo išpilti du milijonai centų, 2013 m. vyko badmintono turnyras „Vilniaus plunksna“, 2012 m. iškilo *The Beatles* muzikanto John'o Lennon'o smėlio skulptūra – ir tai tik maža dalis aikštėje vykusių renginių (1.12, 1.13 pav.).

1.12 pav. Lukiškių aikštė Vilniuje.

Akcija „Burbulatorius“, 2015 m.
Gintauto Tiškaus archyvo nuotrauka

Fig. 1.12. „Burbulatorius“ campaign
Lukiškių square 2015. Photo from G.
Tiškus archive

1.13 pav. Lukiškių a. Vilniuje.

John'o Lennon'o smėlio skulptūra,
2012 m. Irmanto Gelūno nuotrauka

Fig. 1.13. Lukiškių Square in Vilnius.
John Lennon sand sculpture 2012.
Photo by I. Gelūnas

Vertinant faktą, kad, nukėlus Lukiškių aikštėje buvusį Lenino paminklą, aikštė prarado savo ankstesnę ideologinę funkciją ir traktuojama kaip nesutvarkyta, vykusių ir vykstančių įvykių bei laikinių funkcijų gausa verčia galvoti, ar ši įvairovė būtų galima realizavus Seimo nutarimą Lukiškių aikštę Vilniuje formuoti kaip pagrindinę reprezentacinę Lietuvos valstybės aikštę su laisvės kovų memorialiniais akcentais. Kuo aikštėje daugiau atviros, neįpareigojančios erdvės veiksmui, įvykiui, kūrybai, tuo geriau. Tuomet aikštės struktūra tampa tik matrica, kurioje vyksta vis nauji kūrybiniai procesai – įvykiai.

Po 1990 m., nukėlus aikštėse buvusius sovietinės ideologijos monumentus, aikščių rekonstravimo klausimai tapo aktualūs. Apie tai rašė T. Grunskis:

„Tačiau pagrindinės didžiųjų miestų aikštės tebėra nesuformuotos. Išnykus pagrindiniam jas identifikuojančiam elementui – monumentui – šios aikštės, kaip visuma, yra nepabaigtos ir neaiškios. Daugeliu atvejų savo sandara ir erdvės kompozicijos dėsniais jos aiškiai perteikė ir buvusią reprezentacinę paskirtį, ir socialinę ideologiją, akcentuojant patį monumentą. Jam išnykus ir erdvės morfologijai nepakitus, tokių aikščių situacija liko ir tebėra neaiški. Taigi net ir preliminariai matyti, kad paliestas pagrindinių miesto aikščių formavimo klausimas yra sudėtingas ir nevienalytis. Jam spręsti reikia ir gerokai daugiau laiko diskusijoms, ir papildomų tarpdisciplininių studijų bei mokslinių tyrimų“ (Grunskis, 2009: 136). R. Buivydas taip pat pažymi problemas, susijusias su aikščių rekonstravimu: „Postkomunistinės Lietuvos viešosios erdvės, ypač reprezentacinio pobūdžio, šiandien susiduria su gausybe pozityvių ir negatyvių iššūkių, kuriuos meta sudėtingas, nelengvai įveikiamas fizinis ir mentalinis praeities paveldas, nutrūkusi tradicija, politinės ir ekonominės galios žaidimai bei kiti užsitęsusių transformacijų laikotarpio veiksniai, tad nenuostabu, kad jos dažnai tampa įvairių įtampų ir konfliktų teritorija. Dabartinių viešųjų erdvių ir monumentų kūrimo tendencijų analizė leidžia tvirtinti, kad šioje srityje poslinkiai nėra tokie esminiai, kokių norėtume. Kol kas tenka konstatuoti, kad dažnai esame įkalinti praeityje susiformavusių mąstymo ir veiklos įpročių, o elgsena su viešosiomis erdvėmis primena nebrandžias politinių jėgų varžybas“ (Buivydas, 2011: 140–141).

Tiek T. Grunskio, tiek R. Buivyno pastebėjimai yra aktualūs ir šiandien – aikščių rekonstravimo darbai nėra sėkmingi. Daugeliui rekonstruotų ar numatomų rekonstruoti aikščių buvo skelbiami konkursai geriausiai idėjai atrinkti, tačiau, kaip rodo Lukiškių a. Vilniuje rekonstrukcijos konkursų maratonas (1996–2013 m.), konkurso vykdymas rezultatų negarantuoja. Lukiškių aikštės konkursų eiga atskleidžia sisteminės organizacinės klaidas, kurios buvo kartojamos skelbiant vis naujus konkursus.

Pirmas Lukiškių aikštės sutvarkymo konkursas, organizuotas Vilniaus miesto savivaldybės, įvyko 1995 metais. 1997 m. buvo organizuotas aikštės laikinojo sutvarkymo konkursas, kurio tikslas buvo tik sutvarkymas, nekuriant memorialinio akcento. Vėliau šios idėjos atsisakyta.

1999 m. vasario 11 d. Lietuvos Respublikos Seimas priėmė Nutarimą Nr. VII – 1070 „Dėl valstybės sostinėje esančių Lukiškių aikštės funkcijų“, kuriame numatytos pagrindinės aikštės funkcijos: valstybinė-reprezentacinė ir visuomeninė.

Aplinkos ministerijos 2011 m. organizuoto konkurso (buvo pateikti 35 konkurso sąlygas atitikę darbai) laimėtoju pripažintas UAB „*Paleko Archstudija*“ darbas „*Ramybė*“ (1.14 pav.).

Konkursas vyko 2011 m., tačiau jo tikslas išliko toks pats, koks buvo 2007 metais. Analizuojant suformuluotą tikslą, pastebimas akivaizdus, direkty-

vinis iš anksto suplanuoto rezultato siekimas (nustatytos konkrečios aikštės zonos ir jų plotai, galimų lankytojų skaičius, reikalavimai architektūriniam sprendimui ir kt.).

1.14 pav. 2011 m. Lukiškių a. sutvarkymo konkurse nugalėjęs UAB „Paleko Archstudija“ darbas „Ramybė“

Fig. 1.14. „Paleko Archstudija“ UAB, winner of the Lukiškės Square design competition in 2011

2013 m. Kultūros ministerija organizavo Lietuvos laisvės kovotojų atminimo įamžinimo Lukiškių aikštėje meninės idėjos projektinių pasiūlymų (idėjinių projektų) konkursą, kuriam buvo pateikti 28 darbai. Kaip ir anksčiau vykdyto Lukiškių aikštės sutvarkymo konkurso užduotyje, Laisvės kovotojų įamžinimo konkurse pastebimas akivaizdus, direktyvinis iš anksto suplanuoto rezultato siekimas (ugnis, nežinomo kareivio kapas, nacionaliniai simboliai, užrašai su konkrečiomis datomis ir tekstu). Reikalavimai projekte integruoti ugnį ir nežinomo partizano kapą keistų „Paleko Archstudijos“ Lukiškių aikštės rekonstrukcijos projekto „Ramybė“ sprendimą, todėl šie reikalavimai konkurso dalyvių buvo suprasti skirtingai, keli iš jų už sąlygų nesilaikymą iš konkurso buvo pašalinti. Vis dėlto po vertinimo komisijos svarstymų keliems darbams buvo leista dalyvauti toliau, tarp kurių buvo ir konkursą laimėjęs projektas „Tautos dvasia“ (1.15 pav.).

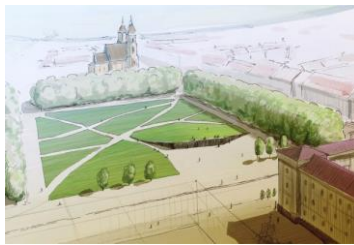

1.15 pav. 2014 m. įvykusio Lukiškių a. monumento idėjos konkurso darbas „Tautos dvasia“ (autoriai Vidmantas Gylikis, Vytenis Hansellas, Ramunė Švedaitė)

Fig. 1.15. Lukiškės Square competition for monument ideas “Tautos dvasia” (authors V. Gylikis, V. Hansell, R. Švedaitė)

Abiejų konkursų projektai nebuvo įgyvendinti. 2016 m. nuspręsta be konkurso rekonstruoti Lukiškių aikštę (Tiškus, 2017). Vilniaus miesto savivaldybė paskelbė pirkimo supaprastintą ribotą konkursą *Lukiškių aikštės sutvarkymo darbai su techninio darbo projekto vykdymo priežiūra*, kurį laimėjo mažiausią statybos darbų kainą pasiūlęs rangovas (nebuvo aišku, kaip mažiausia kaina buvo apskaičiuota, neturint projekto, kuris buvo rengiamas tik vėliau, rangovui pasirinkus architektus). Parengtame projekte numatyta ir vieta „Vyčio“ skulptūrai, tačiau, kilus nepasitenkinimui, 2017 m. buvo organizuotos Lukiškių aikštės memorialo kūrybinės dirbtuvės. Jų užduotį suformulavo Kultūros ministerija kartu su Šiuolaikinio meno centru.

Iš atrankai pateiktų idėjų organizatorių sudaryta ekspertų komisija 2017 m. liepos mėn. atrinko penkias ir numatė lėšas tolesniam jų plėtojimui, susijusiems tyrimams ir memorialo projektų parengimui. Po konsultacijų su visuomene komisija atrinko Andriaus Labašausko projektą, kurį siūloma įgyvendinti atsakingsiems institucijoms (1.16 pav.).

1.16 pav. 2017 m. Lukiškių aikštės memorialo kūrybinių dirbtuvių
A. Labašausko projektas „*Laisvės kalva*“

Fig. 1.16. Labašauskas' project "*Laisvės kalva*" at the Lukiškių Square memorial workshop 2017

Analizuojant Lukiškių aikštės sutvarkymo (2011 m.) ir memorialinio akcento konkursų (kūrybinių dirbtuvių) tikslus, būtina pastebėti, kad abiem atvejais aikštė buvo traktuojama kaip naujai formuojama, bet ne kaip esama, istorinė aikštė. Buvo siekiama erdvinės visumos pertvarkymo, ignoruojant istorines ir kultūrinės prasmes. Nebuvo akcentuojama aikštės istoriografija, materialioji atminties, pastarojo trisdešimtmečio patirties, susiformavusių praktikų, afektinės atminties ir kt. svarba. Reikalauta sukurti naują struktūrą (didžiulę požeminę automobilių aikštelę su pagalbinėmis patalpomis), konkretų aikštės erdvių organizavimą (nurodant plotus kv. m. ir žmonių skaičių). Kūrybinių dirbtuvių atveju pasiūlyta simbolika visai neatsižvelgia į jau beveik baigtos rekonstruoti aikštės sprendimus, iš naujo bandoma perorganizuoti erdves, siūlant naują, lig šiol nebūtą simboliką, nepriklausomą nuo jau realizuoto, kad ir diskutuotino projekto (atraktyvus, įvairiomis šviesomis spindintis fontanas gretinamas su memorialine

paskirtį turinčiu atlikti architektūrinį monumentu, memorialas įrengtas jau išgrįstoje aikštės dalyje, kartu iki minimumo mažinant aikštės atvirą, neapželdintą erdvę). Memorialas yra reikšminis darinys, realizuojamas tikslingai organizuojant pasirinktą erdvę, siekiant suteikti formą socialinei atminčiai. Jo įrengimas tarsi išvalytoje vietoje rodo instrumentinį santykį su erdve, norą įkūnyti kitose dimensijose egzistuojantį siužetą.

2017 m. pradėti aikštės rekonstravimo darbai, kurie dar nebaigti (aikštė apžiūrėta 2018-04-05, 2018-07-03, 2019-12-30, 2020-06-22). Po rekonstrukcijos aikštėje, tose pačiose vietose, išliko vėliavos stiebas su iškelta Lietuvos valstybės istorine vėliava (herbu) ir medinis kryžius su paminklinėje plokštėje iškaltu užrašu „1863“. 2018 m. aikštėje, vakarinėje dalyje, arčiau Gedimino pr., įrengtas interaktyvus šviečiantis fontanas, kuris projekte nebuvo numatytas (1.16 pav.). Aikštės rytinėje dalyje, Gedimino pr. ir Vasario 16-osios g. kampe, įrengta vasaros bibliotekėlė (1.17 pav.).

1.17 pav. Lukiškių aikštė. Fontanas (kairėje) ir lauko bibliotekėlė (dešinėje).
Gintauto Tiškaus nuotraukos, 2018 m.

Fig. 1.17. Fountain (left) and outdoor library (right) in Lukiškių Square, 2018.
Photo by G. Tiškus

Žiemą (2019–2020 m.) aikštėje buvo įrengta ledo čiuožykla (1.17 pav.), 2020-06-23 aikštėje įrengtas laikinas dirbtinis paplūdimys (1660 kv. m. smėlio plažas su paplūdimio tinklinio aikštele, persirengimo kabina) (1.17 pav.). Kaip atrodoys rekonstruota aikštė, nėra aišku.

Aikščių rekonstravimas problematiškas ne tik Vilniuje. Mažesnių Lietuvos miestų rekonstruojamų aikščių vertinimą atliko Liucijus Dringelis. Straipsnyje *Miestų aikštės: jų pertvarkymo patyrimai ir rezultatas* (Dringelis, 2011) autorius apžvelgė Utenio a. Utenoje, rekonstruotą 2005–2006 m. (aut. A. Lamauskas, R. Pilkauskas), Nepriklausomybės a. Lazdijuose, rekonstruotą 2005–2006 m. (aut. V. Domanskis, A. Zaniauskas), Rietavo miesto centrinę a., rekonstruotą 2004–2005 m. (aut. L. Dringelis, R. Pilkauskas, A. Lamauskas, A. Mlinkauskienė), Plungės miesto centrinę a., rekonstruotą 2007 m. (aut. L. Dringelis, A. Lamauskas, E. Ramanauskas, R. Pilkauskas), Birštono miesto J. Basanavičiaus a.,

rekonstruotą 2007 m. (aut. S. Domanskienė, R. Smilgevičiūtė), Šiluvos miesto centrinę a., rekonstruotą 2009 m. (aut. G. Natkevičius) (1.18. ir 1.19 pav.).

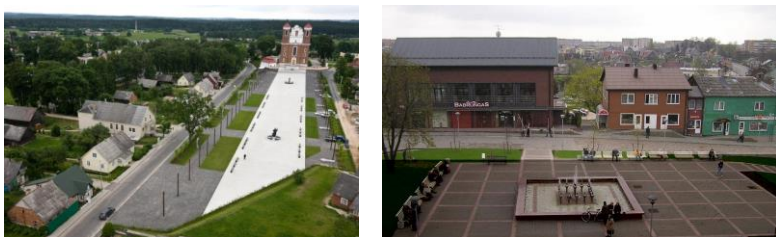
1.18 pav. Lukiškių aikštė. Čiuožykla (kairėje) ir smėlio paplūdimys (dešinėje).
Gintauto Tiškaus nuotraukos, 2019, 2020 m.

Fig. 1.18. Ice rink (left) and sandy beach (right) in Lukiškių Square, 2019, 2020.
Photos by G. Tiškus

Nagrinėtas aikštės L. Dringelis sąlygiškai suskirstė į dvi pagrindines grupes: 1) aikštės, kuriose architektūriniai ir urbanistiniai sutvarkymo sprendimai atitinka jų daugiafunkcę paskirtį, kurios yra gyvybingos, nuolat lankomos ir žmonių naudojamos poilsiui ir bendravimui; 2) aikštės, kurių pertvarkymo pagrindą sudaro formali dizaineriška kompozicija be pagrįsto funkcinio zonavimo bei erdvinio formavimo, jos dažniausiai nėra pritaikytos žmonėms ilsėtis ir bendrauti, todėl mažai lankomos, negyvybingos. Prie pirmosios grupės priskirta Plungės miesto centrinė aikštė ir Utenio aikštė Utenoje, taigi tik dvi iš šešių gali būti laikomos sėkmingo rekonstravimo pavyzdžiais. Kaip aikščių trūkumai įvardijamas aiškios paskirties nebuvimas, negyvybingos tuščios erdvės, jaukių poilsio vietų stoka ir kt.

1.19 pav. Utenos Utenio aikštė 2017 m. *Wikimaps* nuotrauka (kairėje). Lazdijų Nepriklausomybės aikštė 2007 m. Lazdijų rajono savivaldybės nuotrauka (dešinėje)
Fig. 1.19. Utenio Square in Utena (left), 2017. Photo by *Wikimaps*. Independence Square in Lazdijai (right), 2017. Photo by Lazdijai municipality

1.20 pav. Šiluvos miesto aikštė 2009 m. G. Natkevičiaus nuotrauka (kairėje). Plungės miesto centrinė a. (dešinėje). Plungės rajono savivaldybės nuotrauka 2015 m.

Fig. 1.20. Square in Šiluva (left), 2019. Photo by G. Natkevičius. Plungė Town Central Square (right), 2015. Photo by Plungė district municipality

Sutinkant su L. Dringelio aikščių apibūdinimu, pastebima ir tai, kad kuriamos monofunkcės erdvės eliminuoja miestui būdingą spontaniško veiksmo galimybę, socialinių ryšių ir veikų įvairovę. Tokiu būdu rekonstruojant aikštes, orientuojamasi tik į ekonominį efektyvumą, architektūrinė raiška tampa statiška, nepritaikyta dinamiškam sociokultūriniam veiksmui.

Analizuodami aikščių rekonstravimo patirtį galime teigti, kad svarbus motyvas – keisti aikštės struktūrą, paskirtį ar estetiką. Jis gali būti dvejopas: rekonstrukcija siejama su miesto plėtra ar visuomenės iniciatyva (natūralus procesas); valdžios iniciatyva, norint pakeisti aikštės istoriją (ideologinis procesas). Pirmuoju atveju kompleksiskai rekonstruojant aikštę siekiama geresnės kokybės, o antruoju atveju dažniausiai pasitenkinama tik vieno paminklo pakeitimu kitu ir kosmetiniu dangos, įrangos elementų remontu. Šiuo atveju aktuali tampa miesto sociologo Richard'as Sennett'as mintis, kad Vakarų kultūrą kankina pasidalijimas į vidinį ir išorinį gyvenimą, tai perskyra tarp subjektyvios ir pasaulietinės patirties, tarp savojo aš ir miesto. Perskyra atsiraduo iš nesuvoktos baimės atsидengti, nes tai laikoma pavojumi, o ne gyvenimo praturtinimu. Dėl šios priežasties sudarant miesto planą šalia vartojimo erdvių ilgainiui vis labiau stengiamasi kurti saugias perskyras tarp skirtingų žmonių grupių. Viešojo erdvė darosi beveidė, nes jos pagrindinis tikslas yra palengvinti perėjimus, užuot rengus susitikimus savo viduje (Sennet, 1993: xii, xiii).

1.2. Lietuvos miestų aikščių formavimo savitumas

Aikščių formavimas neatsiejamas nuo miestų raidos. Iki XV a. pr. Lietuvoje miestų buvo nedaug, Rusų miestų sąrašė minimi šie: Merkinė, Kernavė, Kaunas, Ukmergė, Maišiagala, Medininkai, Vilnius, Senieji ir Naujieji Trakai, Punia ir Perloja. Nėra duomenų, pagal kuriuos būtų galima spręsti, ar visos minėtos gy-

venvietės jau turėjo miesto požymių (greičiausiai tik jų dalis), tačiau XV a. pr. jau buvo padėti pamatai būsimam miestų išdėstymui (Šešelgis, 1996: 35–36).

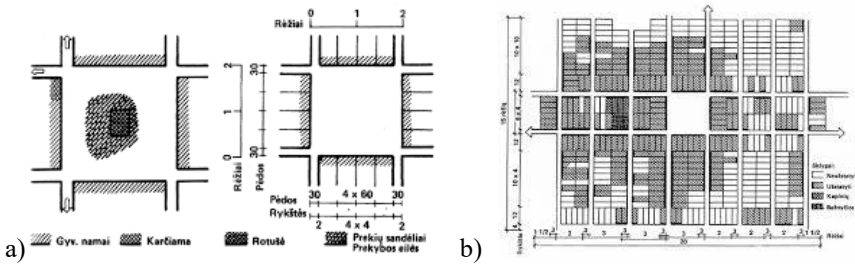
Miesto aikštė Lietuvoje buvo ir yra svarbi urbanistinės struktūros ir kompozicijos dalis, paprastai numatoma centrinėje miesto dalyje, kurioje sutelkiami architektūros požiūriu išraiškingiausi ir socialiai reikšmingiausi pastatai. Miesto centras yra ne tik materialinės, bet ir dvasinės kultūros židiny, vieta, kurioje realizuojama intensyvi visuomeninė ir socialinė gyventojų veikla. Aikščių svarbą Lietuvos miestų struktūroje pažymėjęs Algimantas Miškinis, nagrinėdamas Lietuvos urbanistikos paveldą, kaip miesto fizionominius požymius, išskyrė:

- 1) tam tikrą pagrindinių gatvių tinklo formą;
- 2) visuomeninio centro buvimą ir atitinkamą jo formą (aikščių grupė, viena aikštė, centras be aikštės);
- 3) tam tikrą centro (prekybinių bei amatininkų apgyventų teritorijų) užstatymo pobūdį ir formą;
- 4) tam tikrą bendrą vaizdą.

Aikštės vieta miesto struktūroje lėmė miesto planą. A. Miškinis Lietuvos miestus pagal planą sugrupavo į keturis pagrindinius tipus: linijinį, radialinį, stačiakampį ir mišrų. Linijiniam plano tipui priskirtini savaime susiformavę miestai, kurių plane, kad ir kiek būtų gatvių, dominuoja tik viena arba dvi, o aikštė yra ne gatvių sankryžoje, o atsitiktinėje vietoje. Radialinio tipo miestai taip pat formavosi savaime, tačiau juose yra ne mažiau kaip trys į aikštę spinduliais sueinančios pagrindinės gatvės. Stačiakampiui tipui priskirtini pagal įvairias urbanistines sistemas suplanuoti miestai, kurių pagrindinės gatvės kertasi stačiu kampu, o taisyklinga aikštė yra šių gatvių sankryžoje. Mišraus tipo – savaime susiformavę arba šiek tiek planuoti miestai, kurių atskiros dalys yra nevienodo plano (Miškinis, 1991: 12).

Iki XVI a. pirmosios pusės miestų planai kito savaime ir palyginti lėtai. Plečiant prekybą, įrengiant turgus, reikėjo vis didesnių aikščių. Pirmasis planingo formavimo laikotarpis, pagal A. Miškinį, įvardijamas nuo XVI a. vidurio iki XVII a. vidurio. Didžiojo kunigaikščio 1536 m. patvirtintame Vilniaus miesto valdybos ir miestiečių susitarime sakoma, kad nebebus galima statyti namų savavališkai, „ne pagal rėžį“. Pradėta plačiau taikyti stačiakampį planą su taisyklingu gatvių tinklu ir stačiakampe turgaus aikšte centrinėje miesto dalyje (1.20 pav.).

Pagal stačiakampio miesto planą statyti ne tik nauji miestai, bet perplanuoti ir išplėsti buvusieji. 1561 m. panaikinta senoji Virbalio gyvenvietė ir įkurtas taisyklingo stačiakampio plano miestas (1.21 pav.). 1571 m. karaliaus Žygimanto Augusto nurodymu buvo perplanuotas (iš naujo išmatuotas) Vištytis, jam suteikiant magdeburginės savivaldos privilegiją (Minkevičius, 1988: 163–165).

1.21 pav. XVI–XVII a. įkurtų miestų kvadratinė aikščių schemas. Sudarė A. Pilypaitis.
a) zonavimo schema – 2×2 rėžių aikštė, b) Virbalio miesto retrospektyvinė schema pagal 1581 m. inventoriaus sąrašus

Fig. 1.21. Schemes of town squares established in the XVI – XVII centuries. Compiled by A. Pilypaitis. a) the zoning scheme – 2×2 grid, b) Virbalis town plan scheme retrospective of the year 1581

Miestai su taisyklingo stačiakampio gatvių tinklu buvo kuriami dvejopai: greta senos savaime susiformavusios netaisyklingo plano gyvenvietės, nekeičiant jos plano, buvo formuojamas naujas stačiakampis gatvių tinklas ir stačiakampė aikštė (Skuodas, Vištytis); taisyklingai suplanuotas miestas buvo statomas laisvoje teritorijoje arba visiškai išgriovus ankstesnę gyvenvietę (Virbalis, Naumiestis). Pasitaikė ir kitokių variantų: buvo rekonstruojama centrinė dalis aplink naujai išmatuotą aikštę (Aukštadvaris, Šiluva, Žeimelis, Lygumai); nauja gyvenvietė su taisyklingu stačiakampiu gatvių tinklu buvo glaudžiama prie senos savaime susiformavusios netaisyklingo plano gyvenvietės, į kurią įterpiama stačiakampė aikštė (Jurbarkas). Daugiau kaip 90 proc. stačiakampio plano miestų įkurta lygiame reljefe. Miestai ir jų centrai buvo statomi pagal parengtą planą (schemą) taikant modulį (ilgio matmenį – rėžį). Atsižvelgiant į planavimo laiką ir vietą, modulis kito nuo 51,6 iki 39,28 m. Dažniausiai naudotas 47 m. ilgio rėžis, labiausiai paplitęs buvusių ordino miestų planuose (Czubiel, & Domagala, 1969: 327).

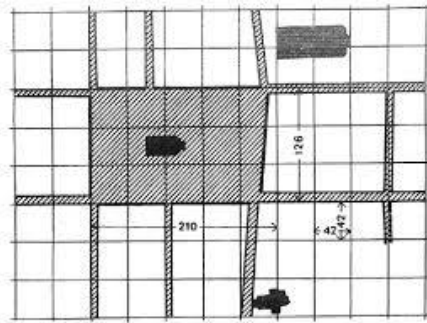
Stačiakampio plano miestai buvo žymimi kaip apibrėžtų matmenų urbanistiniai vienetai. Dažniausiai buvo planuojami ir nužymimi vieno lietuviško valako (33 margų) ploto miestai. Nuo to priklausė ir stačiakampio kraštinių (pločio bei ilgio) santykis: daugumos miestų matmenys buvo 9×11 rėžių (Skuodas, Kretinga, Naumiestis). Vienintelis Virbalis išmatuotas 100 margų plote (15×20 rėžių). Keletas miestų buvo mažesni už vieną valaką, pavyzdžiui, Baisogalos plotas buvo dvi trečiosios valako (6×11 rėžių). Miesto teritorija buvo dalijama į skirtingo dydžio stačiakampius kvartalus, o šie – į vienodus miestelėnų sklypus, kurių pločio ir ilgio santykis buvo 1:3 arba 1:2,5 (2:5). Sklypo plotis dažniausiai buvo lygus keturioms rykštėms (plentams). Tokioje paprastoje ir aiškioje miesto plano

kompozicijoje svarbus vaidmuo teko turgaus aikštei. Į jos kampus sueidavo po dvi viena kitai statmenas gatves. Taip aikštė buvo įtraukiama į viso miesto plano kompozicijos struktūrą.

Aplink aikštę buvo matuojami tokie pat kaip ir visame mieste unifikuoti sklypai: 3×3 režių didumo aikštės šonuose po šešis sklypus ir dvi gatves (Vilkaiviškis, Virbalis, Kretinga); 2×2 režių (Baisogala) – po keturis sklypus. Tik Radvilų įkurtų miestų (Biržai) 3×3 režių didumo aikštės šonuose buvo matuojama po penkis sklypus. Vienodi sklypai aplink aikštę lėmė jos apstatymo pobūdį.

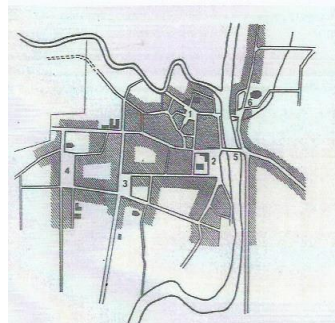
Magdeburginių miestų steigimo privilegijose dažnai būdavo nurodomos pagrindinės (gyvenamosios) ir pagalbinės (ūkinės) teritorijos, miestelėnų sklypų dydžiai, centrinės aikštės dydis ir forma, teritorinis ir socialinis žemės zonavimas, aikštės, gretimos teritorijos ir svarbiausių miesto gatvių užstatymo pobūdis, gatvių ir aikščių grindiniai, gaisriniai reikalavimai (šuliniai aikštėje ir prie namų), reikalavimai pastatyti svarbiausią miesto pastatą – rotušę (Petrušonis ir Tiškus, 2014: 60–73).

Dažnai Lietuvos miestai buvo pradedami matuoti nuo turgavietės, žymint iš jos kampų išeinančias gatves (1.22 pav.). Taisyklinga kvadratinė arba stačiakampė aikštė buvo tas branduolys, apie kurį koncentruotas visas miesto planas. Tik seni didieji miestai turėjo po kelias aikštes (1.23 pav.).

1.22 pav. Kauno centro plano kompozicinė schema apie 1540 m. (Miškinis 1991:39)

Fig. 1.22. Layout of Kaunas city center of the year 1540

1.23 pav. XVII a. vid. Kėdainių schema.

1 – Žydų rinka, 2 – Didžioji rinka, 3 – Knypavos turgus, 4 – Jonušavos turgus, 5 – Kauno turgelis, 6 – Šėtos turgelis
Fig. 1.23. Middle 17th century plan of Kėdainiai. Drawing by A. Miškinis. 1 – the Jewish Market, 2 – the Big Market, 3 – the Knypava Market, 4 – the Jonušava Market, 5 – the Kaunas Market, 6 – the Šėta Market

XVI–XVII a. Lietuvos miestų, statytų pagal stačiakampį planą, centrai buvo dvejopi: kvadratinė 2×2 arba 2×3 rėžių didumo aikštė; stačiakampė 1×3 , 5×2 , $2 \times 2,5$ arba 3×4 rėžių didumo aikštė. Labiausiai paplitęs centras – 3×3 rėžių aikštė. Taisyklingos stačiakampio miesto plano aikštės padėtis buvo įvairi: simetriška centrinė, kai abi aikštės simetrijos ašys sutapo su miesto simetrijos ašimis (Skuodas, Naumiestis); simetriška ašinė, kai viena aikštės simetrijos ašis sutapo su ilgąja miesto simetrijos ašimi (Kretinga); simetriška glaustinė, kai aikštės vieno šono užstatymo linija sutapo su ilgąja miesto simetrijos ašimi (Baisogala); simetriška atsitiktinė, kai aikštės vieta, rekonstruojant ar išplečiant netaisyklingo plano gyvenvietę, parinkta nuošaly nuo abiejų miesto simetrijos ašių (Kėdainiai, Jurbarkas). Plečiant Kėdainius, naujoji miesto teritorija, ne taip kaip senoji, buvo formuojama planingai – pagal standartinę stačiakampio modulio plano schemą, tačiau panaudojant ją kūrybingai. Išmatavus naują aikštę (apie 110×135 m), į jos kampus suėjo šešios gatvės, o pagal standartinę stačiakampio plano schemą paprastai būdavo aštuonios (po dvi kiekviename kampe).

Nuo XVII a. vidurio iki XVIII a. pradžios labai sumažėjo Lietuvos miestų ir miestelių, pradėtų statyti ar rekonstruoti pagal stačiakampį miesto planą, beveik nenaudotos naujos epochos dvasia, jos kūrybinis potencialas, baroko principus atitikusios urbanistinės sistemos. Tik Jiezno, Kražių ir Sudargo plane buvo sukurtos vienos ašies kompozicijos. Stačiakampis planas vis dar buvo taikomas pagal valakų reformos meto urbanistinius principus: kvadratinė arba stačiakampė turgaus aikštė ir iš jos išeinančios dvi viena kitai statmenos gatvės. Jos su kitomis lygiagretėmis bei statmenomis gatvėmis sudarė daugiau ar mažiau taisyklingus kvartalus.

Apie XVIII a. vidurį, atsigavus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ūkiui, pagyvėjo ir miestų bei miestelių statyba. Pagal baroką pakeitusio klasicizmo kūrybinius principus įvairiu mastu buvo pertvarkyta nemažai LDK vakarinės dalies miestų ir miestelių: Šiauliai, Kamajai, Rokiškis, Joniškis, Seda, Eišiškės ir kt. Pagal klasicistinius principus pertvarkomuose miestuose ir miesteliuose buvo kuriami stačiakampiai gatvių tinklai ir aikštės. Aikštė buvo ištęsto stačiakampio formos (Rokiškio, Eržvilko, Eišiškių) arba kvadratinė (Šiaulių, Kamajų). Kompozicijos ašis dalijo vieną aikštės šoną į dvi dalis ir dažniausiai baigdavosi ties vienu svarbiausių, didžiausiu miesto ar miestelio pastatu priešingame aikštės šone. Kitame kompozicinės ašies gale taip pat stovėdavo arba būdavo numatomi pastatai. Jeigu svarbesnioji arba vienintelė kompozicijos ašis abiejuose galuose rėmėsi į pastatus, jos ilgis, o kartu ir reikšmė miesto ar miestelio plano ir erdvės struktūroje buvo įvairi: Rokiškyje ašis buvo apie 1 km, Šiauliuose – apie 500 m ilgio, Eržvilke ji jungė tik priešingose aikštės galuose stovėjusius pastatus – tuo atveju viso miesto plano ir erdvės struktūroje klasicistinė kompozicija nebuvo tokia reikšminga (Čerbulėnas, Jankevičienė, Levandauskas, Miškinis ir Zubovas, 1994: 205).

Lietuvos miestų aikštės buvo skirtos prekybai, o vidurys – visuomeniniams ir prekybiniais pastatams: rotušei, krautuvėms, sandėliams. Kulto pastatai paprastai buvo statomi atokiau nuo aikštės. Kai kurių taisyklingo plano miestų (Virbalio, Skuodo, Kretingos) turgaus aikštėse esantys kulto pastatai yra vėlesnių laikų. Aikštės kampuose, prie svarbiausių gatvių sankryžos, dažniausiai buvo užvažiuojamieji namai (karčemos). Aikščių pakraščiuose buvo statomi gyvenamieji namai ir prekybiniai pastatai (svečių, užvažiuojamieji namai, mažos krautuvės ir kt.). Turgavietės viduryje stovėjo tik rotušė. Aikštę supę pastatai, kaip ir visame mieste, daugiausia buvo mediniai ir vieno aukšto, be puošybos elementų (arkadų, puošnių frontonų). Išimtis buvo tik didieji miestai – Vilnius, Kaunas, Klaipėda, Kėdainiai. Kadangi miesto sklypai buvo gana platūs, namai statyti šonu į aikštę arba gatvę, todėl vyravo lygi ir rami stogų šelmenų linija. Svarbus centro akcentas buvo rotušė – paprastai dviejų aukštų, su bokštu. Nors tai buvo ne vienintelis aukštas pastatas mieste, tačiau būtent jos bokštas pabrėždavo geometrinį miesto centrą.

Aikštėse buvo statomi ir kulto pastatai, taip pat daug aikščių turėjo šulinius, kurie buvo svarbi gaisrinės saugos sistemos dalis. Didieji miestai – Vilnius, Kaunas, Klaipėda – turėjo ne po vieną, o po kelias aikštes. Pvz., erdvinėje Kėdainių miesto kompozicijoje XVII a. viduryje ryškesnės buvo trys dominantės, žymėjusios pagrindinių miesto dalių centrus: kalvinų bažnyčia – Didžiąją rinką, senoji kalvinų bažnyčia – Jonušavą ir katalikų bažnyčia – Užunevėžį. Mažiau ryškūs akcentai buvo Knypavos rinkos ir Senojo (Žydų) turgaus zonose, kur stovėjo stačiatikių cerkvė su vienuolynu ir sinagogų kompleksas. Taigi miesto erdvinė kompozicija atspindėjo jo suplanavimo, istorinės raidos ir vietovės savitumus (Tiškus, 2009).

Apžvelgus Lietuvos miestų kūrimosi istoriją, galima teigti, kad aikščių atsiradimą daugiausia įkvėpė Magdeburgo teisė, leidusi miestuose turgus, iš kurių formavosi aikštės.

Istorinių Lietuvos miestų aikštės pagal jų pirminę paskirtį galima skirstyti į turgaus ir rotušės (1.24, 1.25 pav.).

Laikui bėgant, aikščių paskirtis kito, atsirado transporto aikštės prie stočių (1.26 pav.). Prekyba iš centrinių miesto aikščių buvo perkelta į specialiai tam numatytas turgavietes, aikščių funkcijos pasipildė ideologine-reprezentacine paskirtimi. Rekreacinė aikštės funkcija buvo tik papildoma, poilsiui naudoti parkai ir skverai.

Vilniaus miesto aikštės aprašytos Paul'o Monty'io⁸ knygoje-gide „*Vilniaus kelrodis*“ (išleista 1918 m., o miesto vaizdai fiksuoti 1916–1917 m.): „Miestų aikštės yra bendros gyventojų svetainės.

⁸ Tai slapyvardis, tikrieji autoriai yra Paul'as Fechter'is ir Montague'as Jacobs'as.

1.24 pav. Lukiškių aikštė Vilniuje.
Kaziuko mugė, XX a. pr.

Nuotrauka iš lt1918.lt

Fig. 1.24. Lukiškių Square in Vilnius.

Kaziukas Fair in the 20 th century.

Photo from lt1918.lt

1.25 pav. Kėdainiai, Didžiosios Rinkos a.
XX a.pr. Fotografas M. Jofe

Fig. 1.25. Kėdainiai Big Market Square
20 th century.

Photo by M. Jofe

1.26 pav. Stoties aikštė Vilniuje, 1902 m. pr. Leidėjas A. Fialko

Fig. 1.26. Station Square in Vilnius, 1902. Published by A. Fialko

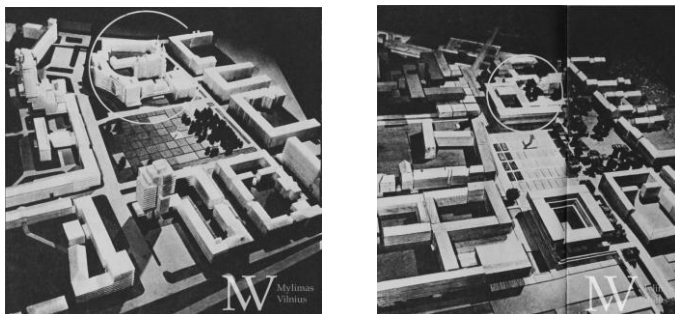
Tai vietos, kur susitinkama po dienos darbų, pasikeičiama naujienomis ar šiaip šnekučiuojamasi – didžiulis bendras kambarys po atviru dangumi; sutvarkę reikalus, žmonės čia susiburia, kad pasijustų bendruomenės nariais. Graikų agora, turgus, kadaise buvo didžiulė miesto tarybos narių posėdžių salė po atviru dangumi, kur būdavo aptariami ir derinami miesto reikalai. Beje, moterys iki šiol ištikimai išsaugojo ir atkakliai tebepuoselėja šią antikinę turgaus prasmę“ (Monty, 2018: 57). Knygoje taip pat pastebima, kad aikščių, kaip susibūrimo vietų, kurios būtų neatsiejama miesto gyvenimo dalis, tokios kaip *Marktplatz* Hildesheime, *Altmarkt* Dresdene, *Piazza* Florencijoje, Vilniuje nėra. Nagrinėdami Vilniaus planą, autoriai nurodo, kad aikštės ir daugybė gatvių bei skersgatvių atsirado atsitiktinai, išimtį sudaro nebent keli skverai prie Šv. Jurgio gatvės (dabartinio Gedimino pr.). Autoriai neįžvelgia prasmingos miesto plėtros ir aikščių atsiradimą prilygina gatvių praplatėjimams ar išsišakojimams, vėliau virtusiems aikštėmis. Jų nuomone, mieste yra vienintelė – priešais rūmus (dabar Prezidentū-

ra) esanti Napoleono – aikštė (dabartinė Simono Daukanto), nors ir jai trūksta vientisumo, būdingo aiškiam planavimui. Apibūdindami Lukiškių aikštę, autoriai pastebi, kad „<...> tai tik medžiaga tikrai aikštei įrengti, būdingas rusiškas erdvės eikvojimas jos neformuojant; ji nesusijusi su aplinkiniais pastatais, tai veikiau neapstatytas plotas, nei gyva miesto dalis.“ Knygos autorių nuomone, labiau į visumos organizmą įtraukta Šv. Jurgio aikštė (dabartinė Vinco Kudirkos), tačiau „<...> tai tiesiog atvira sodo dalis, deja, visai neatribota nuo gatvių eismo; ir čia trūksta uždaro, būdingo europietiskajai aikštės sampratai.“ Pažymima, kad „Su aplinka susiliejanči *katedros aikštė* kažin ar vadintina aikšte – veikiau parku, laipsnišku perėjimu į Pilies kalno ir sodų jo papėdėje vešlią žalumą. Ribos išnyksta, net paskiri namai neužsklendžia erdvės. Vienoje pusėje į aikštę kabinasi visas miestas, kitoje vedama į laisvę, skečia glėbį gamta. Katedra – paskutinis miesto akcentas; už jos – Pilies kalnas ir jo prieangiai, bet tai jau apylinkės“ (Monty, 2018: 61).

XX a. miesto plėtra įgavo ir ideologinį-politinį aspektą. 1945 m. birželį žurnale „*Jaunimo gretos*“ Architektūros valdybos viršininkas Jonas Kumpis rašė: „Miesto architektų pagamintas pirmas generalinio plano schemos variantas jau buvo apsvarstytas vietinių įstaigų atstovų ir atvykusios iš Maskvos architektų ir akademikų brigados. <...> Nutarta, kad Vilniui reikalingas naujas sovietinis centras, atspindėsiantis naują respublikos vystymosi etapą. Po neilgų svarstymų centrą buvo nuspręsta perkelti iš Pilies (dab. Katedros) aikštės į apytuštę Tarybų (dab. Lukiškių) aikštę.“ (Antanavičiūtė, 2009: 150–159) Šis sumanymas buvo įgyvendintas. 1949–1952 m. pagal architekto Vladislavo Mikučiano ir kitų projektą suformuota Lenino aikštė (dabar Lukiškių a.), 1956 m. pagal architekto Lev'o Kazarinskij projektą vakarinėje tuometinės Lenino a. pusėje, J. Požėlos g. (dabar J. Tumo-Vaižganto g. 2), pastatyti Ministrų tarybos rūmai. Lenino pr. (dabar Gedimino pr.) ir Lenino a. kampe jau stovėjo 1912–1913 m. pastatyti Prekybos ir pramonės rūmai (1947 m. rūmuose įsikūrė Vykdomasis komitetas). Pietinėje Lenino a. pusėje, Lenino pr., stovėjo (pastatytas 1895–1897 m.) Teismo rūmų kompleksas (vėliau KGB), pastatytas pagal Peterburgo architekto G. Prusakovo projektą (Lietuvos TSR istorijos ir kultūros paminklų sąvadas, 1988: 321, 351, 353). Vilniaus mergaičių gimnazija (dabar Lietuvos muzikos ir teatro akademija) pastatyta 1904 m. Taip Lenino aikštė tapo sovietinę ideologiją reprezentuojančiu galios centru.

Galios centro ir aplinkos konteksto svarba buvo akcentuojama ir vėlesniais metais. Lietuvos SSR Valstybinis statybos reikalų komitetas ir Lietuvos SSR Architektų sąjunga 1967 m. vasarą paskelbė konkursą Lenino aikštei išplanuoti, užstatyti bei sutvarkyti. Jau tuomet suvokta, kad 1952 m. Vilniaus miesto vyriausiojo architekto Vladislavo Mikučiano skubotas aikštės sutvarkymo projektas ir tipinis Lenino paminklas (aut. Nikolajus Tomskis) aikštės centre nėra tinkami sostinei. 1968 m. organizuotą tuometinės Lenino a., aplinkos

sutvarkymo konkursą (1.27 pav.) ir jo tikslus iliustruoja 1968 m. „Švyturio“ žurnalo korespondento T. Vytauro interviu su tuometinės Architektų sąjungos pirmininku J. Vaškevičiumi („Švyturys“, 1968), anot kurio, „Norom nenorom mes būsim priversti keisti Lenino aikštės charakterį. Senoji aikštė nebepajėgia atlikti naujų funkcijų. Architektūra turi ne tik eiti kartu su nūdienos reikalavimais, bet ir juos pralenkti, ypač projektuojant tokius ilgaamžius ir tolesnės perspektyvos objektus. <...> Abejoju, ar kur nors rasite tinkamesnę vietą sostinei reprezentuoti. Nenorėčiau sutikti su idėja kurti administracinį centrą naujoje vietoje. Susiklostė tam tikros tradicijos. Ši aikštė – mūsų iškilmių, demonstracijų vieta. Man atrodo, galima išsaugoti aikštės grožį ir išspręsti reprezentacinio centro problemą.“

1.27 pav. Lenino aikštės rekonstrukcijos konkurso 1968 m. projektai. K. Šešelgio (kairėje) ir A. Nasvyčio (dešinėje) projektų maketai. K. Daugėlos nuotraukos

Fig. 1.27. Projects of the Lenin Square Reconstruction competition, 1968.

Layouts K. Šešelgis (left) and A. Nasvytis (right). Photo by K. Daugėla

Apžvelgę Lietuvos aikščių formavimo ypatumus, pastebime, kad monofunkcinių aikščių beveik neliko. Aikščių tipai istorijos bėgyje keičia vieni kitus arba išnyksta, ir tai priklauso nuo miesto bendruomenės, idėjos ar valstybinės tvarkos poreikių. Monofunkcinėmis išliko tik transporto eismui skirtos aikštės (prie stočių). Istorinės aikštės prie katedrų ar rotušių tapo polifunkcinio naudojimo (savo esme tokiomis ir buvo).

1.3. Pirmojo skyriaus išvados ir disertacijos uždavinių formulavimas

1. Aristotelio suformuluotos keturios dirbinio radimosi priežastys yra universalios, taikomos ir formuojant aikštes: formalioji (idėja), materialioji (medžiaginė struktūra), veiklioji (statyba), tikslo (naudojimo būdas).

2. Aikštės atributai, išskiriantys ją iš kitų vietų, yra ribos, skiriančios vietą nuo kitų vietų ir suteikiančios aikštei geometrinę formą, paskirtis (naudojimo būdas), apibūdinanti aikštę ir nustatanti elgesio joje taisykles, architektūra, sukurianti estetinę raišką.

3. Architektūros teoretikai, klasifikuodami aikštes pagal paskirtį, reprezentacinės aikštės tipo nemini. Lietuvių autoriai šį tipą savo darbuose mini, tačiau apibūdina skirtingai, sąvokos apibrėžimas nėra suformuluotas.

4. Aikštės paskirtis ir funkcija nėra tapačios sąvokos. Paskirtis – tai ilgalaikis suformavimo tikslas, o funkcija – trumpalaikė veikla, kuri vyksta ar gali vykti aikštėje ir kurios turinys priklauso nuo sociokultūrinio konteksto ir aikštės savybių.

5. Lietuvoje buvo formuojamos rinkų aikštės (universalios, gyvulių, malkų, žuvų ir kt.), kurios mieste egzistavo ir kaip specialios teritorijos, ir kaip integralios rotušių aplinkos erdvės. Dauguma aikščių ilgainiui, miestui plėtojantis ir augant, prarado komercinių erdvių vaidmenį ir tapo aikštėmis prie sakralinių objektų, iškiliausių didikų rūmų ar svarbių valstybinių institucijų pastatų. Taip pat jos atlikdavo ir rekreacinių erdvių (skverų, miesto sodų) funkciją, įgaudavo šioms erdvėms būdingą pavidalą. Laikui bėgant, keitėsi ir šių jau pakitusių erdvių paskirtys ir pavadinimai. Tai dėsningi evoliucijos procesai, kaip ir naujų ideologinės paskirties objektų aikštėse atsiradimas.

6. Apibendrinant aikščių raidą bei naujų naudojimo būdų atsiradimą ir jų transformacijas, keliamas tikslas išanalizuoti aikštę, kaip sudėtinę miesto struktūros ir viešųjų erdvių dalį bei socialinių funkcijų vietą ir suformuluoti žinias aikštės savybėms nustatyti ir modeliuoti. Jam pasiekti formuluojami šie uždaviniai: išnagrinėti reprezentacijos sampratą, suformuluoti reprezentacinės aikštės apibrėžimą, atskleisti aikštės meninės raiškos, ideologijos ir aplinkos architektūrinio konteksto įtaką reprezentacijai, apžvelgti analizei naudotų šalies ir užsienio autorių metodikų pavyzdžius, parengti Lietuvos aikščių savybių analizei tinkamą metodiką, taikant parengtą metodiką, išanalizuoti Vilniaus miesto aikščių savybes ir jų atitiktį reprezentacinės aikštės apibrėžimui.

Aikštės reprezentaciniai aspektai ir savybių modeliavimas

Skyriaus tikslas – išnagrinėti reprezentacijos sampratą, suformuluoti reprezentacinės aikštės apibrėžimą, išnagrinėti meninės raiškos, ideologijos ir aplinkos architektūrinio konteksto įtaką reprezentacijai, apžvelgti užsienio ir lietuvių autorių naudotus aikščių tyrimo metodikų pavyzdžius, parengti Lietuvos aikščių savybių analizės metodiką.

Skyriaus medžiaga publikuota šiuose autoriaus straipsniuose:

1. Tiškus, G. (2015). Lietuvos miestų aikščių reprezentatyvumo istorinė samprata. *Mokslas – Lietuvos ateitis*, p. 69–77. Technika.
2. Tiškus, G. (2016, sausis–kovas). Kai kurie estetiniai aikščių formavimo aspektai ir jų identifikacijos Lietuvos miestų aikštėse. *LOGOS* 86, p. 204–217 (tęsinys).
3. Tiškus, G. (2015, spalio–gruodis). Kai kurie estetiniai aikščių formavimo aspektai ir jų identifikacijos Lietuvos miestų aikštėse. *LOGOS* 85, p.181–187.

2.1. Reprezentacinės aikštės samprata

Aprašant ar nagrinėjant Lietuvos aikštės, mokslo žurnaluose ir teisės aktuose minimas *reprezentacinės* aikštės tipas. Šį terminą savo darbuose vartojo A. Novickas (socialinės tapatybės žymėjimas), T. Grunskis (hierarchija), R. Buivydas, L. Dringelis, reprezentacinės aikštės pavadinimas pasitaiko ir kitų Lietuvos autorių tekstuose, tačiau išsamiau atskleistas nėra, todėl būtina išsamesnė sąvokos *reprezentacija* analizė diskurso apie aikštės kontekste.

Tarptautinių žodžių žodyne „reprezentacija“ (pranc. *représentation*) reiškia atstovavimą. Reprezentacinis – kam nors atstovaujantis; skirtas atstovauti, ypač parodyti gerąsias savybes. Taigi būtina nagrinėti, koku būdu ar forma aikštė gali kam nors atstovauti ir kokias gerąsias savybes turi turėti.

Nagrinėjant atstovavimo klausimą, aktuali filosofo bei sociologo Henri'io Lefebvre'ės plėtotą erdvės, kaip socialinio konstrukto, samprata. Erdvės konstravimas yra produkcijos (materijos) ir mąstymo (konceptijos) padarinys (Lefebvre, 1991: 300). Galimi trys erdvės modeliai:

1. Fizinė arba natūrali (materiali) – reali, generuojama ir naudojama.
2. Reprezentacinė (ideali) – „mentalinė“, t. y. tam tikras vaizdinys, skirtas kažkuriam vaizdiniui.

3. Skirta reprezentavimui (materiali ir ideali) – „socialinė erdvė“, nuolat kintama, konstruojama visuomeninių sąveikų pagrindu. Tai socialiai organizuojama gyvenimiška erdvė (angl. *lived space*), kurią formuoja trys dėmenys: erdvės naudojimas, teorizavimas ir / ar reprezentavimas bei vaizdavimas.

Pasak H. Lefebvre'ės, „<...> reprezentacinės erdvės – tai vaizduotės, kūniškumo, spontaniškumo ir troškimų erdvės, susietos su simbolinėmis ir meninėmis praktikomis, subversyviais (griaunančiais priimtas normas, negatyviais) dizaino sprendimais, aktyviai praktikuojamos ir apgyvendinamos kasdienių erdvės vartotojų. Tai gyvenamos erdvės, tiesiogiai patiriamos per su jomis susietus simbolius ir vaizdinius. Reprezentacinės erdvės atstovauja pagrindinei socialinio gyvenimo pusei, kuri yra dominuojanti ir kurią vaizduotė siekia pakeisti į išankstiniais kodais ir normomis nesuvaržytą būvį.“ Erdvės sampratą H. Lefebvre'ė sieja su ideologinėmis struktūromis ir kasdieniu gyvenimu, nes erdvė (tai tinka ir aikštei) yra socialinis produktas, konkrečiame istoriniame laike sukuriamas ją formuoti galinčių subjektų (Lefebvre, 1991; 38–39).

Taigi reprezentacija neatsiejama nuo ideologijos. Prancūzų antropologas Louis'as Dumont'as pateikė moderniosios ideologijos eksplikaciją: „Ideologiją aš suprantu kaip idėjų ir vertybių, arba „reprezentacijų“, visumą, būdingą visuomenei ar tam tikrai socialinei grupei. <...> bet kuri ideologija yra socialinis reprezentacijų rinkinys“ (Dumont, 1983: 17; Donskis, 1996: 146).

Loginės semiotikos pradininkas Charles'as Sanders'as Pierce'ė teigė, kad tik praktinis pritaikymas daro sąvokas teisingas. Sąvokos *reprezentacija* (angl. *repre-*

sentation) reikšmė komentuoja Matos'o Bergman'o ir Samio'os Paavola'os redaguotame Charles'o Sanders'o Pierce'ės sąvokų ir komentarų žodyne (Bergman, & Paavola, 2014). Pasak Ch. S. Pierce'ės, reprezentacija yra objektas, kuris reiškia kitą (ankstesnį), kad ankstesnio patirtis suteiktų mums žinias apie jį. Anot Ch. S. Pierce'ės reprezentacijai būtinos trys sąlygos. Pirmiausia, reprezentuojamas objektas, kaip bet koks kitas, turi turėti savybes, nepriklausančias nuo reikšmės. Tiktai per jų žinias (reikšmes) mes įgyjame bet kokią informaciją. Tokiu būdu atspausdintas žodis „vyras“ (angl. *man*) turi raides, tos raidės turi tam tikras formas ir yra juodos. Ch. S. Pierce'ė tokius požymius vadina materialiomis reprezentacijos kokybėmis. Antroji aplinkybė: reprezentacija turi turėti tikrą priežastinį ryšį su savo objektu. Jei vėtrungė rodo vėjo kryptį, taip yra todėl, kad vėjas iš tikrųjų ją keičia. Jei praėjusios kartos vyro portretas parodo, kaip jis atrodė, taip yra todėl, kad jo išvaizda dailininko nutapyta realistiškai. Jei ko nors spėjimas ar numatymas yra vertas tikėjimo, taip yra todėl, kad praeities atvejis, kuriuo remiantis spėjama, turėjo panašų ar analogišką padarinį numatomajam. Trečioji aplinkybė: reprezentacija skirta protui. Tiktai tiek, kiek pavyksta (pasiseka) pasiekti protą, yra reprezentacija. Mintis apie ją savarankiškai jaudina prote kitą mintį ir, kad tai galėtų įvykti, reikia, jog kažkoks asociacijos tarp dviejų minčių principas būtų jau nustatytas tame prote. Šitos trys sąlygos padeda apibrėžti reprezentacijos prigimtį.

Taigi reprezentacijai būtinos šios sąlygos arba savybės:

1. reprezentacinis objektas turi turėti savybes, nepriklausančias nuo jo reikšmės, tačiau leidžiančias suteikti informacijos apie reprezentuojamą objektą;
2. reprezentacinis objektas turi turėti tikrą priežastinį ryšį su reprezentuojamu objektu;
3. objektas turi būti skirtas protui (negalime pavadinti reprezentacija nieko, kas nėra nukreipia į kažkieno protą).

Reprezentacija – galimybė ką nors vaizduoti, pasitelkus ženklų visumą. Tai reikšmių kūrimas per ženklus, simbolius ar užuominas, susiejant juos su kitais. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad reprezentacinis ženklas turėtų būti suprantamas plačiau, apimant simbolius ar užuominas. Anot Karl'o Gustav'o Jung'o, ženklas visuomet yra mažiau nei idėja, kurią jis žymi, o simbolis visuomet išreiškia kažką daugiau nei jo akivaizdi ir tiesioginė reikšmė (Jung, 1994). Reprezentacija yra tai, ką priimame (manome ar turime manyti) esant vietoj kažko kito. Tai atpažįstamas daikto, kurio nėra, ryšys su ženklu. Daiktas, kuris reiškia kitą daiktą, yra reprezentacija, todėl galima daryti prielaidą, kad kiekviena tikro pažinimo rūšis yra ženklo prigimties. Kiekvieną idėją galima laikyti kieno nors reprezentacija. Vis dėlto reprezentacija neturi būti suprantama kaip realaus pasaulio atvaizdavimas. Reprezentaciniai ženklai gali būti ne tik realių įvykių ar gyvenusių asmenybių įprasminimas, bet ir įsivaizduojamų daiktų ar fantazijos pasaulio vaizdinių atspindys. Šiuo atveju santykis, kai iš dalies sutampa esaties (ženkle) ir nesaties (to, ko nėra) plotmės, t. y. ženklas atspindi pirminę egzistenciją, yra esminis.

Ženklų ir simbolių, kaip tarpininkų, vaidmenį pažymi ir Umberto Eco: „<...> vietovės ir ypač architektūra gali būti suvokiama kaip ženklų ir simbolių visuma, sudaryta iš *denotaty*, atspindinčių utilitarias pastatų funkcijas, ir *konotaty*, išreiškiančių simbolines jų prasmes“ (Эко, 2006: 276). Kultūros teoretikas Stuart'as Hall'as reprezentaciją apibrėžia kaip kalbą, kuria žmonėms norima papasakoti apie ką nors reikšmingo pasaulyje (Hall, 1997 :15). Anot filosofo ir kultūros kritiko Slavoj'o Žižek'o, reprezentacija užpildo prarasto objekto tuštumą (Žižek, 2001: 160). Anot Gilles'o Deleuze'ės, priešdėlis „re-“ žodyje „reprezentacija“ žymi ne ką kitą kaip tapatybės sąvokinę formą, kuri subordinuoja skirtumus (Deleuze, 2004: 69).

Tačiau *reprezentacija* nėra tapati *reprezentatyvumui*, nors šias sąvokas dažnai sunku skirti. *Dabartinės lietuvių kalbos žodyne* žodis „reprezentatyvūs“ [pranc. *représentatif*] turi dvi reikšmes: 1. galintis, gebantis ką nors reprezentuoti, turintis atstovaujamos visumos bruožų; būdingas; 2. orios išvaizdos, solidus. Reprezentatyvumas – pagrindinė atrankinės statistinės visumos savybė: kuo labiau atrankinės visumos charakteristikos atitinka generalinės visumos, iš kurios padaryta atranka, charakteristikas, tuo jis didesnis.

Reprezentatyvumas architektūroje šio darbo autoriaus suprantamas kaip medžiaginis objekto estetinių formų ir jų konstruktų vaizdavimas, išskiriant jį iš kitų panašių daiktų, kuriems būdingos objekto savybės. Reprezentatyvumas (kaip ir reprezentacija) yra siejamas su tam tikra žinia (informacija), kuri yra ar gali būti atpažįstama daugelio žmonių. Reprezentatyvus daiktas turi daiktų grupei (tipui) būdingas lengvai atpažįstamas savybes (bruožus), funkciją, pagal kurias gali būti identifikuojami (atpažįstami) kiti tai pačiai grupei ar tipui priklausantys daiktai, išskiriant juos iš kitų. Reprezentatyvumas – tai ir ženklai, kurie būdingi tam tikrai daiktų grupei (tipui) ar daiktų grupei iš tam tikros vietos, laikmečio. Pagal ženklus ir jų konstruktus gali būti atpažįstamas kūrinio autorius, šalies architektūra, praeities įvykiai, laikmetis, ideologija ir pan. Nėra realios objekto priklausomybės nuo jo reprezentatyvumo, nes objektas ir jo reprezentavimas yra tas pats, t. y. egzistuoja tuo pačiu metu.

Apibendrinant poskyryje nagrinėtų autorių darbus, akcentuojant H. Lefebvre'ės įžvalgas, kad reprezentacinė erdvė, – visų pirma, gerų savybių kasdienio naudojimo erdvė, galima apibrėžti reprezentacinės aikštės sampratą: **hierarchinį statusą turinti, reikšmingas sociokultūrinės tapatybės žyminti, vykusi⁹ ideologinė socialinė erdvė, kuri naudojama valstybiniais ritualams atlikti, masiniam valstybinių švenčių minėjimui. Reprezentacinėje aikštėje ženklais ar simboliais, aikštės savybėmis ir urbanistinio architektūrinio konteksto verte, visuomenei atskleidžiamos šaliai ar miestui svarbios istorinės ir kultūrinės prasmės.**

⁹Vykęs – sėkmingas, geras, tinkamas, pasižymintis geromis savybėmis (lietuviuzodynas.lt, n. d.).

Iš reprezentacinės aikštės sampratos galima daryti išvadą, kad aikštės pagal reprezentacinį pobūdį, gali būti dviejų tipų: 1) pritaikytos valstybiniams ritualams, masiniam valstybinių švenčių minėjimui (didelės, turinčios daug atviros erdvės); 2) žyminės socialinę tapatybę (su nedidele atvira erdve, paminklu). Aikštė gali turėti abiejų tipų pobūdį. Aikštės hierarchinis statusas suprantamas kaip svarbesnė padėtis kitų aikščių atžvilgiu¹⁰.

Iš apibrėžčių akivaizdu, kad reprezentacinės aikštės samprata platesnė nei aikštės paskirtis (darbo 1.1.2 poskyris). Tokia aikštė gali būti ne tik sostinėje, kur sutelktos valstybinės valdžios institucijos, bet ir kituose Lietuvos miestuose. Lietuvoje reprezentacinėmis aikštėmis įvardijamos pagrindinės arba didžiausios, pasižyminės architektūros kokybe aikštės miestų centrinėse dalyse, kuriose dažnai yra ir ideologinės paskirties monumentai. Esant kelioms panašios struktūros ir savybių aikštėms, reprezentacinės aikštės statusą suteikia (pasirenka) valstybinės valdžios ar savivaldos institucijos¹¹.

Būtina paminėti dar vieną reprezentacijos, kaip ženklo, kuriuo norima įamžinti ne asmenis ar įvykius, bet kokį nors konkretų daiktą, sukeliant apie jį atminties ar pažinumo asociacijas, funkciją. Įprastai tokie reprezentuojantys objektai, vietos, pastatai ar kas kita, yra vaizduojami atvirukuose, informaciniuose leidiniuose ir kitur. Šiuo atveju pagrindinė reprezentacijos sąlyga – objektas turi būti unikalus, lengvai atpažįstamas ir asocijuoti su reprezentuojamu daiktu. Taigi reprezentatyvi aikštė nėra tapati reprezentacinei aikštei. Reprezentatyvi aikštė yra ženklas, kurio paskirtis atpažinti miestą per aikštę. Anot Vytauto Rubavičiaus, „Pirmiausia miesto tapatumą suvokiame kaip jo bendrą vaizdą, kuris išskyla atmintyje, kai išgirstame jo vardą. Tą bendrą vaizdą kuria tam tikri esminiai laikytini bruožai“ (Rubavičius, 2005: 158).

2.2. Meninės raiškos, ideologijos ir reprezentacijos sąveika

Anot Cliff'o Moughtin'o, aikštė yra turbūt svarbiausias miesto struktūros estetiškas elementas, tai ne tik reikšmingiausių visuomeninės ar religinės paskirties pastatų aplinka, bet ir skulptūrų, fontanų ar dekoratyvinio apšvietimo vieta (Moughtin, 1999: 123). Aikštėse nuo seniausių laikų monumentalusis menas naudojamas kaip efektyvi priemonė savo politines ir ideologines nuostatas me-

¹⁰ T. Grunskio aikščių skirstymas ir hierarchija (darbo 1.1.2 poskyris).

¹¹ 1999 m. vasario 11 d. LR Seimas priėmė nutarimą Nr. VIII-1070 „Dėl valstybės sostinėje esančios Lukiškių aikštės funkcijų“, kurio pirmajame straipsnyje patvirtinta, kad „Lukiškių aikštė Vilniuje formuojama kaip pagrindinė reprezentacinė Lietuvos valstybės aikštė su Laisvės kovų memorialiniais akcentais“. Lukiškių aikštės Vilniuje memorialinio statuso įstatymas, TAR, 2020-07-10, Nr. 15539.

ninėmis formomis įtvirtinti laike ir erdvėje. Monumentalioji skulptūra – tai skulptūra, skirta paveikti masinį žiūrovą, sustiprinti architektūrinių formų, erdvės ir aplinkos poveikį. Skulptūra, kaip politinės propagandos priemonė, yra įtaigi ir santykinai ilgalaikė, todėl toks informacijos apie įvykius, idėjas ar asmenis įamžinimo būdas buvo ir yra mėgstamas visų valdžių. Anot V. Petrušonio, „Suvokėjas monumento ideologinę programą dešifruoja stebėdamas ar prisimindamas monumentą. Socialinės komunikacijos plotmėje monumentą patogiau aiškinti, kaip „tekstą“, susidedantį iš „intekstų“, prasminiu požiūriu prisodrintų monumento – „teksto“ – dalių, susietų su kitais, išoriniais, tektais – „metatekštais“ (terminai sąlyginiai). Intekstai nesunkiai vizualiai atskiriami arba atpažįstami remiantis bendrąja kolektyvine atmintimi. Monumentų metatekstai, kuriems atstovauja intekstai, – tai tropais išreikšti vaizdiniai, aktualiai (ar tariamai aktualiai) susiję su realiu gyvenimu. Tuose vaizdiniuose fiksuojamos *vaidmeninės situacijos*, kur tarp įvairių meniniame vaizde išreikštų subjektiškumų (asmenų, idėjų, simbolių ir pan.) yra nusistovėję vieno ar kito tipo santykiai. Santykiai vaidmeninėje situacijoje perteikiami per vyraujančią *vaidmeninę struktūrą*. Vaidmeninės struktūros gali būti skirstomos, pvz., pagal tarp žmonių vyraujančių santykių tipus: bendradarbiavimas, atpildas, viešpatavimas, atsiribojimas (Mairon'o Rašo'o suskirstymas)“ (Petrušonis, 2017a: 48–53). Ideologinio monumento formos pasirinkimas, skulptūra ar architektūrinė kompozicija, priklauso nuo žinios, kuria norima įamžinti asmenybę, įvykį ar idėją.

Paminklų tipų būna įvairių. Filosofas Regis'as Debray pasiūlė paminklus klasifikuoti į paminklą-pranešimą, paminklą-formą, paminklą-pėdsaką. Paminklai-pranešimai yra intencionalūs, t. y. siekia įamžinti realų ar mitinį praeities įvykį ar asmenį. Šiam tipui priklauso kipa, obeliskas, kripta, koplyčia, memorialinis paminklas ir t. t. (dažnai stovi ant pjedestalo ir yra aptvertas). Jiems neprivalomos nei meninė, nei senumo vertės – pagrindiniai kriterijai istoriniam paminklui apibrėžti. Šio tipo objektai turi tik simbolinę paskirtį – lemti ceremoniją, palaikyti ritualą, įkvėpti jaunąją kartą, įkūnyti tam tikras vertybes. Intencionalūs paminklai statomi ant tiltų, aikštėse ir kryžkelėse, mūšių laukuose ir kapinėse. Šie paminklai *par excellence* atitinka pirminę šio žodžio prasmę, t. y. skirti priminti. Paminklas-forma yra tradicinis istorijos paminklas. Būdamas architektūrinis, pilietinis ar religinis, senas ar naujas, estetiškas ar dekoratyvus, jis neišreiškia jokio liudijimo ar sąmoningos memorialinės intencijos. Šiam tipui gali priklausyti parkai ir sodai, kiemai ir aikštės, taigi jis iš tiesų gali būti monumentalus. Paminklas-pėdsakas, anot R. Debray, yra tiesiog praeities liekana, dokumentas be etinės ar estetinės motyvacijos. Jis buvo sukurtas ne tam, kad kažką primintų, o kad tarnautų, ir nepretenduoja į originalumą ar estetiškumą bei dažniausiai nesukelia jokio architektūrinio intereso. Jo vertė veikiau yra metaforinė ar metonimiška, jis nurodo ne kokią nors instituciją, bet aplinką, įgūdžius ar sti-

lių. Iš esmės būdamas daug kuklesnis nei du pirmieji, jis labiau susijęs su kasdienybe (Debray, 1999: 27–45).

Audrius Novickas, atsižvelgdamas į jų komponavimą architektūrinėje aplinkoje, paminklus skirstė į orientuojančius (veikiančius miesto siluetą; vizualiai jungiančius vieną nuo kito nutolusius urbanistinio audinio fragmentus; pabrėžiančius miesto dalies urbanistinio karkaso taisyklingumą, dinamiką, kryptingumą; aikštės architektūrinės aplinkos ansambliskumą ir jos integruotumą urbanistiniame kontekste išryškinančius ženklinius), dominuojančius (išskirtinio masto memorialinius objektus; medžiagos požiūriu stilistiškai kontrastingus architektūrinės aplinkos atžvilgiu objektus; objektus, harmoningai įkomponuotus aplinkoje, pasižyminčioje erdvinės ir tūrinės kompozicijos uždaru, perimetrinio užstatymo vientisumu), papildančius (komponuojamus netoli aikštę ribojančių architektūrinių dominančių ir jas struktūriškai, stilistiškai, ritmiškai, plastiškai ir semantiškai pratęsiančius, harmonizuojančius, papildančius, poliarizuojančius) ir įterptus (paminklus, kuriais siekiama permąstyti memorialinės erdvės reikšminį, ideologinį turinį, esmingai nekeičiant erdvių ir tūrinių aikštės parametrų) (Novickas, 2010: 59–70).

XX a. pradžioje Vilniaus aikštėse buvo pastatyti du monumentai: 1898 m. generalgubernatoriaus rūmų aikštėje grafui M. Muravjovui, 1902 m. Katedros aikštėje Jekaterinai II (2.2 pav.). Šių monumentų atsiradimas buvo ideologiškai motyvuotas. Jie turėjo simbolizuoti carinės Rusijos imperinės politikos pergalę. Anot Rasos Čepaitienės, XIX a. įsigalinčios nacionalinės memorialinės praktikos ant pjedestalo iškėlė didžiąsias asmenybes – politinio elito atstovus. Rusijos imperijos laikotarpiu Lietuvoje, išskyrus Vilnių, beveik nestatyti paminklai, įkūnijantys carinę memorialinę propagandą.

Istorikas Arvydas Pakštalis aprašo paminklų statymo principus: „Ruošiantis minėti 1812 m. Rusijos pergalės prieš Napoleono armiją 25-metį, Rusijoje buvo nuspręsta svarbiausių mūsų vietose pastatyti paminklus (2.3 pav.). 1835 m. Nikolajus I patvirtino sąrašą, kuriame buvo suplanuota pastatyti 16 paminklų, pagal svarbą suskirstytų į tris klases. Vienintelis pirmos klasės monumentas turėjo iškilti Borodino mūšio vietoje. Antros klasės paminklai turėjo būti pastatyti dešimtyje vietovių, tarp jų ir Kaune. Iš konkursui pateiktų projektų imperatorius Nikolajus I atrinko architekto Antonio Adamini brėžinius, kuriuose paminklo siluetą sudarė obeliskas ir stačiatikių kryžius. Paminklo aukštis siekė 16,35 m. Vieta paminklui pasirinkta Rotušės aikštėje. Jo atidengimas 1843 m. spalio 29 d. (pagal naująjį kalendorių – lapkričio 10 d.) valdžiai buvo dar viena galimybė pademonstruoti savo galią. Ta proga miestiečiams ir miesto svečiams buvo suorganizuota šventė“ (Pakštalis, 2012).

2.1 pav. Katedros aikštėje Vilniuje pastatytas paminklas Jekaterinai II. L. Butkovskio nuotrauka

Fig. 2.1. Monumentto Jekaterina II, built in Cathedral Square, Vilnius. Photo by L. Butkovskis

2.2 pav. Paminklas pergalei prieš Napoleoną Kauno Rotušės aikštėje, 1912 m. LMA. F.43 Ap.1.

Fig. 2.2. Monument to Victory over Napoleon in Kaunas Town Hall Square, 1912

Paminklų ir įamžinimo praktikų bei formų kaitai didžiulės reikšmės turėjo Pirmojo pasaulinio karo pasekmės, Europos kraštovaizdyje įtvirtinus naują – memorialų – tipą, kuris leido peržengti iki tol klestėjusią individualistinę ir elitinę paminklo, įkūnijančio iškiliausią politiko asmenybę, rūšį ir pereiti prie demokratiškesnių masinių kapaviečių ir memorialų prie Ipro, Somoje ar Verdene – vietose, kur vyko svarbiausi Didžiojo karo mūšiai. Taip europiečiai perėmė JAV gimusią karių kapinių, kuriose aukštieji karininkai ir eiliniai kariai atgula šalia vienas kito, steigimo tradiciją. Kadangi masinė mirtis žuvusiųjų grąžinimą į tėviškę padarė beveik neįmanomą, tuo metu atsirado ir Nežinomo kario kapo fenomenas. Taigi nors nacionalinė atmintis tampa demokratiškesnė, kartu ji darosi ir ne tokia asmeniška, depersonalizuota (Čepaitienė, 2013).

Lietuvos aikštės sovietinės okupacijos metais buvo ideologizuotos. Anot R. Čepaitienės, viešosiose erdvėse diegta sovietinė monumentalistika turėjo įtvirtinti naujuosius ideologinius mitus: režimo sukūrimą (V. Leniną, Spalio revoliuciją), socializmo statybą, individualaus (J. Stalino) ar kolektyvinio (Komunistų partijos) lyderio kultą, kovas su vidaus bei išorės priešais ir pergalę Didžiajame Tėvynės kare. Lietuvos miestų ir miestelių aikštėse įvairiais laikotarpiais buvo pastatyti šeši paminklai V. Leninui (Vilniuje 1952 m., Kaune 1970 m., Klaipėdoje 1976 m., Palangoje 1977 m., Druskininkuose 1984 m. ir Panevėžyje 1983 m.), vienas (greit nukeltas) paminklas J. Stalinui Vilniuje, prie geležinkelio stoties. Dauguma paminklų buvo statomi norint įamžinti tarybinę armiją ir jos karvedžius, lietuviams skirti paminklai turėjo tenkinti socialistinės tradicijos išradimo poreikį. Tokie paminklai buvo Kryžkalnio „Motina“ (1972 m.), Tarybinių karių memorialas prie Salduvės piliakalnio Šiaulių apylinkėse (1977 m.), taip pat skirti J. Uborevičiui (Utena, 1974 m.), J. Baltušiu-Žemaičiui (Šiauliai, 1976), V. Putnai (Molėtai, 1980), „Keturiems komunarams“ (Kaunas, 1975 m.), Karoliui Poželai (Pakruojis, 1980), K. Baltaragiui (Joniškė-

lis, 1969 m.), M. Melnikaitei (Druskininkai, 1952 m., Zarasai, 1955 m.), L. Meskupui-Adomui (Ukmergė, 1976 m.), E. Tičkui (Rokiškis, 1967 m.), Z. Aleksai-Angariečiui (Vilkaviškis, 1962 m., Vilnius, 1972 m.), V. Rekašiui (Plungė, 1961 m.), J. Paleckiui (Kaunas, 1984 m.), K. Preikšui (Šiauliai, 1978 m.) (Čepaitienė, 2013).

Vilniaus paminklų statymo istoriją analizavusi Rasa Antanavičiūtė istoriją pradeda jau minėtu paminklų grafui Michailui Muravjovui-Korikui. Paminklas buvo pastatytas 1898 m. priešais dabartinę prezidentūrą. 1900 m. atsirado paminklas poetui Aleksandrui Puškinui (šimtųjų jo gimimo metinių proga), o 1904 m. Katedros aikštėje – imperatorei Jekaterinai II (ji buvo Abiejų Tautų Respublikos padalijimų iniciatorė ir vykdytoja). Visi minėti paminklai inicijuoti vietinės valdžios. Po Antrojo pasaulinio karo, 1950 m., vietinės valdžios iniciatyva pastatytas Stalino paminklas stoties aikštėje, o 1952 m. – Lenino paminklas Lukiškių aikštėje (Antanavičiūtė, 2011).

Keičiantis ideologijai, vienus paminklus keičia kiti. Anot R. Buivydo, vienu iš akivaizdžių pastebimų rekonstruojamų aikščių bruožų galima įvardyti perdėtą paminklinizavimą, kai vienas paminklas tiesiog pakeičiamas kitu, ankstesnę ideologiją nugalėjusių jėgų simboliu – o tai gana archajiškas reiškinys. Taip vietoje sovietinės patrankos Pergalės aikštėje Klaipėdoje, pervadinus ją į Lietuvinkų aikštę, atsirado paminklas pirmosios lietuviškos knygos autoriui Martynui Mažvydui; buvusioje sovietinio generolo Nikolajaus Černiachovskio aikštėje Vilniuje su jo skulptūra (nukėlus perduota šio asmens giminei Rusijoje), pervadinus ją Vinco Kudirkos vardu, pastatytas paminklas Vincui Kudirkai; Šiauliuose, Aušros alėjoje, nukėlus Lenino skulptūrą, įrengta aikštė, skirta patriotinio aušrininkų judėjimo garbei su Aušros paminklu jos centre; Panevėžyje, vietoje aikštės su Lenino paminklu jos centre, idėjinio ir kompoziciniu akcentu tapo legendinio Panevėžio teatro režisieriaus Juozo Miltinio paminklas (Buivydas, 2011).

Pastaruoju metu meno ideologizavimo kritikai skiriamas nemenkas dėmesys, tai lemia ir aikščių architektūrą, atsisakant ideologinių akcentų. Filosofas Gintautas Mažeikis mano, kad: „Meno deideologizavimas, dehumanizavimas, desubjekcija – tai reiškiniai, kuriais siekiama išlaisvinti skirtingų chronologijų ar įvykių erdvėlaikius, simbolinių konstrukcijų patirtis. Simbolinio (urbanistinio, meninio, komunikacinio) erdvėlaikio konfliktai ir dialogai, hegemonija ar alternatyvos skatina visuomenės patirties ir organizacijų, kurios ją įtvirtina, kritiką. Ideologizuota ir disciplinuota vidinė stebėjimo forma pirmiausia įtvirtinama politinės ideologijos, mokslo, kanoninio meno ir, galiausiai, kasdienybę organizuojančios socialinės inžinerijos. Thom’as Mitchell’as, pateikęs ikonografinę ideologijos kritiką, parodo, kad erdvėlaikį organizuoja didieji simboliai, ikonos, vaizdai. Jie išskleidžia tautos kelią, vado žygį, mūšio didingumą, pagal kuriuos žmonės pamatuoja savo gyvenimo įvykius“ (Mažeikis, 2013: 149).

Anot Sharon'o Zukin'o, „Bet kokios rūšies simbolių produkcija siekia įsitvirtinti centrinėje miesto dalyje – tai universali tendencija“ (Zukin, 1996: 43). Tokio įsitvirtinimo pavyzdys yra Seimo priimtas Lukiškių aikštės Vilniuje memorialinio statuso įstatymas, kurio 3 str. parašyta:

1. *Memorialiniai Lukiškių aikštės akcentai turi apimti ir atspindėti kovas už Lietuvos nepriklausomybę bei žuvusių kovotojų atminimą, 1863–1864 m. sukilėlių egzekucijos vietą ir šio atminimo įamžinimą.*

2. *Valstybės simbolių vaizduojantis monumentas Vytis kartu su įrengtu memorialu žuvusiųjų už Lietuvos laisvę aukoms atminti yra pagrindinis reprezentacinis Lietuvos valstybės aikštės akcentas (TAR, 2020-07-10, Nr.15539).*

Vis dėlto, statant monumentus, kuriais siekiama suaktyvinti atminties galias, galimas ir priešingas efektas. Paul'o Connerton'o teigimu, statant svarbių įvykių memorialus, įsipareigojimas atsiminti neatsiejamas nuo amnezijos baimės. Užmaršties grėsmė verčia statyti memorialus, tačiau tai paradoksaliai skatina užmarštį. Monumentalia paminkline forma įamžinti prisiminimai ir praeities įvykiai leidžia pasijusti įvykdžius pareigą (ir teisingumą) ir išsivaduoti nuo įsipareigojimo atsiminti. Tai leidžia manipuliuoti atmintimi, kadangi praeitis paminklais ir memorialais atmintyje įtvirtinama selektyviai: vienus įvykius skatina atminti, o kitus leidžia pamiršti (Connerton, 2009: 29). Tai, kad modernėjančioje visuomenėje rekonstruojant aikštes vengiama statyti ideologinius akcentus, iliustruoja Skanderbego aikštės pavyzdys Tiranoje (trečias darbo skyrius, 3.98 pav.), tačiau būna ir išimčių.

2.3. Urbanistinio konteksto ir reprezentacijos sąveika

Vieta urbanistiniame audinyje siejama su miesto socialinių ir kultūrinių funkcijų ypatumais, vizualiniu įvaizdžiu. Miesto planuose, panoramose, siluetuose, architektūros objektuose, aikštėse ir kitose vietose fiksuota miesto tikrovė yra tik konkretų laiką išreiškiantis atspindys. Konkretus laikas ne tik fiksuoja specifinius miesto ar jo struktūrinės dalies tikrovės bruožus, bet ir įtvirtina konkretaus laikotarpio individualiai ir kolektyvinei sąmonei būdingą santykį su šia tikrove. Nuolat kintant miesto struktūroms (dėl rekonstrukcijos, naujų objektų statybos ir kt.), labai svarbios tinkamo urbanistinio integralumo paieškos. Anot A. Madanipour'o, aikštės yra pagrindinis erdvinis įrankis, leidžiantis kurti sąsajas tarp skirtingų miesto struktūrų. Tai susitikimų vieta miesto erdvių tinkle, ramybės vieta žmonių srautų viduryje, kuri istoriškai buvo naudojama socialiniams ryšiams ir dėmesiui (Madanipour, 2014: 65). Nikosas A. Salingarosas suformulavo aštuonias taisykles – bendrus urbanistinių formų sąveikos principus (Salingaros, 2005: 86,87).

1. Sąveika (angl. *couplings*). Stabiliai sujungti gali būti tik to paties mastelio elementai, struktūroje negali būti nesujungtų elementų. Jungtys gali būti vizualinės, struktūrinės, funkcinės ir geometrinės.

2. Įvairovė (angl. *diversity*). Jungčiai būtina elementų įvairovė. Jungtys tarp vienodų elementų yra silpnos.

3. Ribos (angl. *boundaries*). Skirtingos struktūros jungiasi ribiniais elementais. Jungtys formuojasi tarp struktūrų, o ne tarp vidinių elementų.

4. Jėgos (angl. *forces*). Struktūrų sąveika esant smulkiam masteliui yra natūraliai stipresnė nei esant stambiam, priešingu atveju galimi suirimai.

5. Organizacija (angl. *organization*). Smulkaus mastelio struktūros kuriamos iš aiškiai apibrėžtų stambaus mastelio struktūrų.

6. Hierarchija (angl. *hierarchy*). Struktūros kuriamos palaipsniui, nuo mažo elemento iki didelio. Šis hierarchinis procesas sukuria tvarką.

7. Abipusė nepriklausomybė (angl. *interdependence*). Skirtingų mastelių struktūros tiesiogiai viena nuo kitos nepriklauso. Smulkaus mastelio struktūroms reikalingi visi masteliai, bet ne atvirkščiai.

8. Skaidymas (angl. *decomposition*). Darni struktūra negali būti lengvai suskaidoma į smulkesnius savarankiškus elementus.

Šios N. Salingaros'o taisyklės pateikiamos kaip kokybiškos miesto aplinkos kūrimo principai. Skirtingos urbanistinės struktūros – gatvės, pastatai, aikštės, žaliosios zonos ir kt. – sujungiamos, kad būtų sukurtas sėkmingas miestas, tačiau rezultatas priklauso nuo erdvinių ryšių (geometrinio) suderinamumo.

Aikštės forma, estetika ir funkcija yra bendro urbanistinio konteksto dalis, todėl aktuali Raimundo Arno Dineikos vartota ir taikyta integruoto mastelio sąvoka. R. A. Dineika rašė: „Ar galime architektūrinio mastelio sampratą taikyti ir ARCHITEKTŪRINEI APLINKAI su daugeliu objektų (aplinkos elementų)? Pamatykime ištisą urbanizuotą zoną kaip skirtingų (skirtingo mastelio) elementų kompoziciją, išdėstytą erdvėje. Kiekviena architektūrinė forma (pastatas) vizualiai suvokiama konkrečioje aplinkoje. Kaip pastato dalių, detalių santykis didžiąja pastato forma nusako – išreiškia – pastato architektūrinį mastelį, taip ir architektūrinės aplinkos elementai – tūriai – erdvėje su savo skirtingomis sudalinių sistemomis tam tikrą tarpusavio santykį“ (Dineika, 1996: 26). Autorius išskyrė tris integruoto (sudėtingo) architektūrinio mastelio suvokimo lygius: plokštumos (paviršiaus) skirtingo mastelio zonų kompozicinė sąveika – plokštumos (paviršiaus) integruoto mastelio reiškinys; objekto dalių, skirtingo mastelio paviršių, kompozicinė sąveika erdvinėje sandaroje – objekto integruoto mastelio reiškinys; atskirai (ar šalia) stovinčių erdvėje skirtingo architektūrinio mastelio objektų bei erdvę formuojančių elementų kompozicinė sąveika – aplinkos (ar jos zonos) integruoto architektūrinio mastelio reiškinys. R. A. Dineika išskiria keletą aplinkos erdvinės sandaros tipų ar kompozicijos sprendimo būdų, aktualių ir nagrinėjant aikštės bei aplinkos sąveiką. Jei urbanizuotą zoną matytume kaip ho-

rizontalią plokštumą (kokia ir yra aikštė), tai ji galėtų būti vertinama ir kaip aikštę supančių pastatų penktasis fasadas. Į tolį besitęsianti aikštės erdvė taip pat transformuoja aplinkos suvokimo išraišką, todėl aikštės erdvės absoliutus dydis turi lemiamą reikšmę. Taigi toks urbanistinis inegralumas yra svarbi aikštės savybė. Anot Ch. Aleksander'io, N. Salingaros'o ir kitų architektūros tyrinėtojų, aplinka, atliepanti gyvybinę struktūrą, leidžia gyventi visavertiškai, išvengti įtampos, kurią kelia netinkama aplinkos objektų ir erdvių geometrija (Salingaros, 2019: 33).

Moderniojoje epochoje metafizinę miesto erdvės formuojamų prasmų sampratą keitė miesto-teksto, miesto-knygos idėja. Čia suvokėjas jau nebėra pasyvus stebėtojas, kuriam apsieiškia arba nuo kurio slepiasi mistinė vietos dvasia, jis tampa aktyviu miesto skaitytoju, miesto reikšmių kūrėju. Aikštė, kaip integralus miesto struktūrinis elementas, taip pat skaitoma jos lankytojo. Miesto (taip pat ir aikštės), kaip heterogeniško, platų perskaitymo galimybių spektrą turinčio teksto, sampratą XX a. antrojoje pusėje conceptualizavo semiotinė miestotyra. Vladimir'as Toporov'as teigė, kad miesto simboliai ir ženklai perteikia tam tikrą pasaulio įsivaizdavimą, mąstymo būdą, pasaulėžiūrą, aiškina tam tikrų reiškinių prasmę. Miesto erdvė ir jos užpildymas yra tarsi matrica meninei visumai. Erdvė tampa modeliu, pagal kurį dar neutrali visuma pavirsta estetiškai žymėta, iš gamtinės bei materialinės sferos išsiveržiama į kultūros ir jos aukščiausios formos – dvasios – sferą (Топоров, 1995: 4). Jurijus Lotmanas pastebi, kad „Miestas, kaip sudėtingas semiotinis mechanizmas, kultūros generatorius, gali atlikti šią funkciją tik todėl, kad yra įvairiai funkcionuojančių, priklausančių įvairioms kalboms ir įvairiems lygiams tekstų ir kodų katilas. Būtent principinis bet kurio miesto semiotinis poliglotizmas daro jį įvairiausių kitomis sąlygomis neįmanomų semiotinių kolizijų zona. Sujungdamas įvairius nacionalinius, socialinius, stilistinius kodus ir tekstus, miestas atlieka įvairiausias hibridizacijas, perkodavimus, semiotinius virtimus, kurie padaro jį galingu naujos informacijos generatoriumi. Tokių semiotinių kolizijų šaltinis yra ne tik sinchroninis įvairių semiotinių darinių buvimas greta, bet ir diachronija: architektūros statiniai, miesto papročiai ir ceremonijos, pats miesto planas, gatvių pavadinimai ir tūkstančiai kitų praėjusių epochų reiktų yra tarsi kodinės programos, nuolat iš naujo generuojančios istorinės praeities tekstus. Miestas – mechanizmas, nuolat iš naujo kuriantis savo praeitį, kuri tarsi sinchroniškai atsiduria greta dabarties. Šiuo požiūriu miestas, kaip ir kultūra, – laikui besipriešinantis mechanizmas“ (Lotman, 2004: 337). Miestas kaip tekstas prancūzų semiotikoje (Algirdo Juliaus Greimo, Roland'o Barthes'o, Manar'o Hammad'o urbanistiniuose tyrimuose) reflektuojamas ne tik savo daiktiškuoju pavidalu (kurį formuoja miestovaizdis, topografija, architektūra, etc.), bet ir kaip žmonių gyvenamoji erdvė. Anot Greimo, „vie-toj tradicinio požiūrio į miestą kaip į daiktą, miesto semiotika siūlo suvokti

miestą kaip tekstą, sudarytą iš žmonių ir daiktų, iš jų santykių ir sąveikos“ (Greimas, 2011: 162).

Analizuojant aikštes, aktualūs Leonido Donskio pastebėjimai apie naują miesto aspektą, kurį aptiko Georg’as Simmel’is, tvirtinęs, jog miestas esąs dvasinio gyvenimo forma. Kitaip tariant, jis buvo pirmasis teoretikas, suvokęs, jog miesto esmė glūdi ne jo pastatų ir architektūrinių konstrukcijų gausoje, o iš pirmo žvilgsnio nepastebimame fakte: miestas formuoja žmogiškąją mentalitetą, vaizduotę ir mąstymą, studijuojantys miestą jau nebeturi teisės ignoruoti kitos, neregimosios, miesto pusės ir kartu redukuoti miesto sampratą į gatvių, pastatų, aikščių, architektūrinių konstrukcijų ir t. t. rinkinį (Donskis, 1996: 78).

Reprezentacijai svarbi urbanistinės aplinkos estetika. Apie aplinkos (aikštę supančios architektūrinės aplinkos, o platesne prasme – miesto) estetiką pradėta diskutuoti palyginti neseniai. Mannar’as Hammad’as, vienas žymiausių erdvės semiotikos tyrėjų, erdvę apibūdina kaip tokią tuštumą, kurioje judame norėdami susitikti su kitais, pakeisti buvimo vietą, pasiekti trokštamą objektą (Hammad, 2006: 3). Arto Haapala’as žmogų supančią aplinką vertina konceptualiai. Nagrinėjant asmens santykį su aplinka, vieta arba erdvė, turinčios daugiau ar mažiau pastovių ypatybių, įgauna vis platesnę prasmę. Mes susikuriame sau vietą kultūrinėje pasaulio struktūroje, kur įvairūs ryšiai persipina su gana skirtingais objektais. Pasaulis – istoriškai struktūrintas organizmas, kuris suteikia objektams reikšmės ir vertės, o vieta – tam tikrų kultūrinio reikšmingumo objektų, kurie svarbūs įvairiems žmonėms pagal jų veiksmus bei interesus, turinčius įtakos jų vertinimui ir sprendimui, pasirinkimas. Autoriaus teigimu, vieta ir laikas suponuoja tam tikrą kultūrinę struktūrą, garantuoja jos funkcionavimą ir turi įtakos kiekvienam asmeniui. Kartu kiekvienas žmogus, turėdamas savo sampratą apie pasaulį ir jo viziją, prisideda prie aplinkos, kultūros formavimo. Vadinas, mes visi susieti į vieną didžiulę natūralią sistemą, universalių proporcijų ekosistemą, kurioje tarpusavyje sąveikauja įvairūs įvykiai ir reiškiniai (Haapala, 1999: 253–264). Taikomosios estetikos mokslininkas Yrjös’as Sepänmaa’os teigia, kad aplinkos estetikos užduotis metakritine prasme yra teorinė aplinkos apibūdinimo, interpretacijos ir plėtros kontrolė. Pasak jo, aplinkos estetika sukuria modelį, kaip aplinka yra priimama ir kaip ji veikia kaip estetiškas objektas (Sepänmaa, 1996). Arnold’as Berleant’as pabrėžė, kad žmonijos patirtį veikia istorinė ir kultūrinė aplinka, todėl aplinkos estetinio tyrimo galimybės labai didelės ir reikšmingos. Aplinkos estetika atskleidžia žmonių įvertinimų, kuriems būdinga sensorinių ypatybių patirtis, ypatumus. Aplinkos patyrimas čia ne tik vizualus, jis apima visus sinestetinius sensorinius modalumus ir įtraukia žmogų į intensyvių jų suvokimą. Be to, normatyvinė dimensija, įsiliedama į percepcinę sritį, pagrindžia aplinkos pozityvius ar negatyvius vertinimus. Taigi, pasak A. Berleant’o, aplinkos estetika tampa „aplinkos patirties ir tiesioginių bei esminių jos percepcinių ir kognityvių dimensijų vertės tyrimo objektu“ (Berleant, 1997: 32). Daugelis ap-

linkos estetikos tyrinėtojų pabrėžia, kad aplinkos estetika turi įtakos kasdienei mūsų veiklai. Įvairios emocinės reakcijos į aplinkos estetiškes ypatybes, kaip pažymi Anli'is Ataov'as, veikia mūsų erdvinį elgesį (Ataov, 1998). Stebėtojų reakcijos kyla pažįstant ir suvokiant aplinką. Pats pažinimo procesas ir protinis aktyvumas kinta vertinant. Kiekvienas žmogus unikaliai vertina aplinką, ir jo individualios reakcijos yra veikiamos asmenybės emocinių būsenų, ketinimų ir sociokultūrinės patirties (Mulevičienė, 2007: 165). Šie minėtų autorių pastebėjimai aktualūs vertinant aikščių savybes ir savijautą būnant jose.

Nagrinėjant objekto estetinę raišką, jos poveikį žmogui, svarbi objekto apžvalgos galimybė. Pavyzdžiui, pastato negalima apžvelgti iš vieno apžvalgos taško. Iš bet kurios stebėjimo vietos matysime tik pastato dalį, geriausiu atveju – du fasadus ar jų fragmentus. Dalis eksterjero ir visas interjeras liks nematomi. Norint įvertinti pastatą, kaip architektūros kūrinį, reikia daugiau laiko skirti jam apžiūrėti ne tik iš išorės, bet ir iš vidaus. Daugeliu atvejų aikštę galima apžvelgti iš vieno taško. Jis gali būti bet kurioje laisvoje aikštės vietoje. Taigi aikštę žvilgsniu aprėpiame iš karto. Tai reiškia, kad estetiškas vertinimas artimesnis ne architektūrinio objekto (pastato), o kraštovaizdžio ar miestovaizdžio vertinimui. Apžvelgiant aikštę, bus matoma ir aikštės architektūrinė aplinka, kuri suvokimą gali veikti aktyviai arba pasyviai. Aktyviai veikianti architektūrinė aplinka tam pa aikštės dalimi, t. y. aikštė ir jos aplinka suvokiama kaip visuma.

Miestai yra kuriami žmonių, kinta, metams bėgant įgauna vis naujų savybių, kurias lemia aikštėje vykę įvykiai. Romėnai tikėjo, kad miestai, kaip ir žmonės, turi savo dvasią – globėją – *genius loci*. Kaip žmogų globojantis genijus nulemia jo vidines savybes, įkūnija jo galimybių visumą, taip ir *genius loci* nulemia išskirtinę vietovės dvasią, atmosferą. Romėnų mitologijoje jis vaizduojamas antropomorfiniu arba zoomorfiniu (dažniausia gyvatės) pavidalu (žr. Vergilijaus *Eneida*, Penkta giesmė, 95–96 eilutės). Taigi jau senovėje buvo pajustas poreikis koku nors būdu išreikšti intuityviai nujaučiamą vidinių vietovės ypatumų visumą, specifinę dvasią. Romėnų mitologijoje genijui buvo priskiriamas slaptumas: „ne kiekvienas galės jį perprasti. *Genius loci* buvo sąmoningai slepiamas nuo nepašvęstųjų. Kaip antai ant Kapitolijaus kalvos stovėjusiame Romos genijaus skyde buvęs įrašas „Vyrui ar moteriai“, reiškiantis Romą globojusio genijaus slepiamą lytį, kad jo nepaviliotų priešai“ (Velickienė, 2008: 110). Aikštės taip pat turi savo *genius loci*, ypatumą, kurio kodą reikia įminti analizuojant ne tik aikštės formavimo aplinkybes, bet ir aplinkos architektūrinį kontekstą, praeities įvykius.

Nors aikščių architektūrai būdinga nuolatinė kaita, transformacijos, tačiau *genius loci* išlieka. Pasak architekto Christian'o Norberg'o-Schulz'o, „Vietos struktūra nėra nei fiksuota, nei amžina. Paprastai vietos keičiasi, neretai sparčiai. Vis dėlto tai nereiškia, kad *genius loci* pasikeičia ar yra prarandamas <...>. Apsaugoti ir išsaugoti *genius loci* reiškia konkretizuoti jo buvimą vis naujesniuose

istoriniuose kontekstuose. Taip pat galima tarti, kad vietos istorija turėtų būti jos savirealizacija.“ (Norberg-Schulz, 1980: 18). Almantas Samalavičius, cituodamas C. Sitte, pastebi, kad C. Sitte, kaip retas kuris jo amžininkų, suprato viešųjų erdvių simbolinę reikšmę ir vietą urbanistinio audinio sandaroje. Viešosios erdvės pirmiausia išreiškia tikrą miestiskumo ir miesto kultūros pojūtį, nes pats miestas – istorinis bendruomeninis kūrinys, kuriame įsikūnija kolektyvinės vertybės ir žmonių bendrumas (Samalavičius, 2013: 27). Anot H. Lefebvre'ės, miestas – tai kolektyvinės kūrybos rezultatas, atsirandantis iš dviejų susietų dimensijų – miesto formos (angl. *city*) ir miesto kultūros (angl. *urban*) (Lefebvre, 1996: 103).

Reprezentacinių aikščių lokacija paprastai yra istorinėse arba centrinėse miestų dalyse (darbo 1.2 poskyris), todėl, tiriant aikštes, svarbios ir naudingos ICOMOS¹² dokumentų nuostatos. Valetos principuose istoriniams miestams, miesteliams ir miesto teritorijoms saugoti ir valdyti parašyta: „a) *Istoriniai miestai ir istorinės miesto teritorijos*. Istorinius miestus ir istorines miesto teritorijas sudaro materialieji ir nematerialieji elementai. Tarp materialiuųjų elementų yra ne vien miesto sandara, bet ir architektūriniai elementai, vidiniai miestovaizdžiai ir aplinkiniai kraštovaizdžiai, archeologinės liekanos, panoramos, silueto apybrėžos, vaizdų apybrėžos ir įžymios vietos. Nematerialieji elementai apima veiklas, simbolines bei istorines funkcijas, kultūrines praktikas, tradicijas, prisiminimus ir kultūrines nuorodas, sudarančias jų istorinės vertės esmę. Istoriniai miestai ir istorinės teritorijos yra erdvinės struktūros, kurios išreiškia visuomenės raidą ir kultūrinį tapatumą. Jie yra integrali platesnio gamtinio arba žmogaus sukurto konteksto dalis, todėl privalo būti nagrinėjami drauge, neatsiejant vieno nuo kito. Istoriniai miestai ir miesto teritorijos yra gyvieji juos sukūrusios praeities įrodymai. Istorinės arba tradicinės teritorijos formuoja dalį kasdienio žmogaus gyvenimo. Jų apsauga ir integravimas į šiuolaikinę visuomenę yra miesto planavimo ir teritorijų vystymo pagrindas.<...> d) *Viešojoje erdvėje*. Istorinių miestų viešojoje erdvėje – ne vien esminis eismo, judėjimo išteklis, bet ir susimąstymo, miesto atskleidimo ir mėgavimosi miestu vieta. Tiek jos dizainas ir formos sandara, įskaitant miesto baldų parinkimą, tiek valdymas privalo apsaugoti jos charakterį ir grožį, taip pat skatinti naudotis viešąja erdve kaip socialiniam bendravimui skirta vieta. Numatant naujas investicijas ar naują naudojimą, būtina kruopščiai išnagrinėti ir kontroliuoti atviros viešosios erdvės ir tankiai užstatytos aplinkos pusiausvyrą“ (International Council on Monument and Sites [ICOMOS] LNK, 2016: 157).

Australijos ICOMOS chartijoje dėl kultūrinės reikšmės vietų, 2013 m. Buros chartijoje pateiktos kultūrinės reikšmės sampratos: „Kultūrinė reikšmė –

¹² Tarptautinė paminklų ir paveldo vietovių taryba (*International Council on Monuments and Sites*).

tai estetinė, istorinė, mokslinė, socialinė arba dvasinė vertė praeities arba ateities kartoms. Kultūrinė reikšmė yra įkūnyta pačioje *vietoje*, jos *audinyje*, *apsuptyje*, *naudojimo būduose*, *asociacijose*, *prasmėse*, dokumentavimo įrašuose, *susijusiuose vietose* ir *susijusiuose daiktuose*. Skirtingiems žmonėms arba jų grupėms vietų vertė gali būti įvairi. Naudojimas reiškia visas funkcijas, įskaitant veiklas ir tradicines praktikas, kurios gali vykti šioje vietoje arba nuo jos priklauso“ (ICOMOS LNK, 2016: 230).

ICOMOS deklaracijoje dėl vietos dvasios išsaugojimo (Kvebeko deklaracijoje 2008 m.): „vietos dvasią apibrėžia materialieji (statiniai, vietos bei vietovės, kraštovaizdžiai, keliai, daiktai) ir nematerialieji (atmintis ir prisiminimai, naraityvai, rašytiniai dokumentai, ritualai, šventės, tradicinės žinios, vertės, tekstūros, spalvos, kvapai ir pan.) elementai, taigi tie fiziniai ir dvasiniai dėmenys, kurie suteikia vietai prasmės, vertės, jausmų ir paslapties. <...> Vietos dvasią kuria įvairūs socialiniai veikėjai – tiek vietos kūrėjai ir valdytojai, tiek jos naudotojai. Visi jie, veikdami aktyviai ir kartu, prisideda prie vietos įprasminimo. Vietos dvasios samprata yra sąryšinė, turi nevienalytį, mišrų ir dinamišką pobūdį, gali turėti daug įvairių prasmų ir ypatumų, kisti laikui slenkant ir priklausyti skirtingoms grupėms. <...> Vietos dvasios samprata padeda visapusiškiau suprasti gyvą ir tuo pat metu nekintamą paminklų, vietovių ir kultūrinių kraštovaizdžių charakterį. Ji pateikia turtingesnę, dinamiškesnę ir viską apimančią kultūros paveldo viziją. Vietos dvasia vienu ar kitu pavidalu egzistuoja iš esmės visose pasaulio kultūrose ir yra kuriama žmonių, kad tarnautų jų socialinėms reikmėms“ (ICOMOS LNK, 2016: 209).

Atsižvelgiant į ICOMOS dokumentų nuostatas, analizuojant istorines miestų aikštes būtina tirti ne tik struktūrinius, morfologinius aspektus, bet ir atskleisti aikštės istorines ir kultūrines prasmes.

2.4. Aikštės savybių analizės metodika

Aikštė turi būti patraukli ir patogi, pasižymėti gera architektūra, turėti gerąsias aikštės savybes. Organizacija „*Projektai viešosioms erdvėms*“ (pps.org, 1975)¹³, analizavusi šimtus aikščių, suformulavo dešimt vykusios¹⁴ aikštės principų (angl. *10 Principles for Successful squares*):

1. Vaizdas ir identitetas (angl. *Image and Identity*). Istoriskai aikštės buvo bendruomenių centrai, padėjo formuoti miesto identitetą, todėl daugelio aikščių vaizdas siejamas su greta esančia architektūrine aplinka.

¹³Ne pelno organizacija (*Project for public space*) įkurta 1975 m. (būstinė Niujorke, JAV) siekiant išplėsti W. H. Whyte'o darbo metodus, padėti žmonėms ir bendruomenėms kuriant viešąsias erdves.

¹⁴Vykęs – pasižymintis geromis savybėmis, sėkmingas, geras (lietuviuzodynas.lt, n. d.).

2. Trauka ir tikslas (angl. *Attractions and Destinations*). Aikštėse turi būti numatytos patrauklios zonos įvairaus amžiaus žmonėms.

3. Patogumas (angl. *Amenities*). Aikščių įranga (suoliukai, šviestuvai, vaikų žaidimo įranga) turi būti patogi naudotis, tai sukuria palankias socialinės sąveikos sąlygas.

4. Funkcionali įranga (angl. *Flexible Design*). Aikštės funkcijos keičiasi, priklausomai nuo metų laiko ar savaitės dienų, todėl, norint reaguoti į šiuos pasikeitimus, būtina lengvai išardoma prekybos, poilsio ar kita įranga.

5. Sezoniskumo galimybė (angl. *Season Strategy*). Aikštės keičiasi priklausomai nuo metų laiko (lauko kavinės, čiuožyklos, turgūs, meno ekspozicijos ir kt.), todėl būtina pritaikyti aikštės erdvių naudojimą visam sezonui.

6. Pasiekiamumas (angl. *Access*). Geriausios aikštės visada lengvai pasiekiamos pėsčiomis. Aikštės tarp greito eismo gatvių bus atribotos nuo pėsčiųjų.

7. Erdvės išplėtimas (angl. *The Inner Square and The Outer Square*). Vidiinės ir išorinės aikštės idėja remiasi gatvių ir pastatų erdvių pasiekiamumu iš aikštės.

8. Prieigos (angl. *Reaching Out Like Octopus*). Aikštė, kuri matoma iš tolo, skatina pėsčiuosius eiti link jos.

9. Vadyba (angl. *The Central Role of Management*). Aikštės saugumas ir gyvybingumas skatina grįžti dar ir dar kartą. Būtina išnaudoti gerųjų savybių potencialą, palaikyti švarą.

10. Finansavimas (angl. *Diverse Funding Sources*). Būtina ieškoti galimybių, kad prie aikščių tvarkymo prisidėtų ir greta esančių kavinių ar parduotuvių savininkai.

Anot principų autorių (*Project for public space*), aikštės architektūra yra tik maža dalis to, ką vadiname gera aikšte. Kad ji būtų gera, turi būti atsižvelgta į daugybę veiksnių už aikštės fizinių parametrų. 2005 m. organizacija paskelbė, 16, jų manymu, geriausių aikščių, pateikė jų trumpą apžvalgą. Dešimt pirmųjų:

1. *Rynek Główny* Krokuvoje, Lenkijoje. Tai pati didžiausia aikštė Europoje, dinamiška, kuo arčiau aikštės, tuo gatvės gyvenimas gyvesnis (į aikštę veda daug gatvių). Aikštėje bet kuriuo metu vyksta daug renginių (bent 20), atrakcijų.

2. *Plaza Hidalgo* Meksike, Meksikoje. Aikštė – svarbus bendruomenės gyvenimo centras. Aikštė patogiai suplanuota zonomis, žmonės renkasi tarp turgaus prekystalių ar suoliukų aplink nedidelį fontaną po medžių šešėliu. Patogūs takai, jungiantys atskiras zonas, leidžia netrukdomai judėti. Aikštė nuolat gyvybinga, greta esanti *Iglesia San Juan Bautista* bažnyčia dažnai lankoma tiek gyventojų, tiek turistų. Manoma, kad tai geriausia aikštė Šiaurės Amerikoje.

3. *Piazza Navona* Romoje, Italijoje. Ši aikštė turi visas puikios aikštės savybes: puikus Bernini fontanas, vienas geriausių pasaulyje kalėdinis turgus, gyvybingumas visu aikštės perimetru, naudojimas visų metų ir paros laiku.

4. *Piazza Del Campo* Sienoje, Italijoje. Aikštė atspindi miesto identitetą, jos įtaka jaučiama aplinkinėse gatvėse. Šią aikštę ir joje esančius žmones galima stebėti iš bet kurio kampo.

5. *Piccadily Cirkus, Trafalgar Square, Covent Gardens* ir *Leicester Square* Londone, Jungtinėje Karalystėje. Šios aikštės kartu sudaro Londono centro širdį. Joks miestas neturi tokios kokybiškos viešųjų erdvių grupės taip arti viena kitos. Tai dinamiškas miesto branduolys.

6. *Hotel De Ville (City Hall)* Paryžiuje, Prancūzijoje. Aikštėje nuolat pilna veiklos, ji visada atvira nuostabiai naujoviškai staigmenai.

7. *Old Town Square* Prahoje, Čekijoje. Aikštėje galima maloniai praleisti visą dieną. Jaunimas sėdi ant ryškaus *art nouveau* fontano, turistai eina link nedidelio suvenyrų turgelio, kiti sėdi lauko kavinėse priešais bažnyčią ir laukia, kol garsusis laikrodis skambins valandą. Taip pat tai miesto sankryža su pėsčiųjų nuorodomis į netoliese esantį Karolio tiltą, žydų kvartalą, Karolio universitetą ir *Wenceslas* aikštę.

8. *Plaza De La Constitucion (Zocalo)* Oašakoje, Meksikoje. Lankytojai mėgaujasi raminančiais vandens fontanų garsais, žiūri, kaip žaidžia vaikai, draugai, susėdę ant suoliukų, aptarinėja pasaulio įvykius ir skaito laikraščius, kiekvieną vakarą muzikantai groja ir linksmina kavinių klientus.

9. *Plaza Santa Ana* Madride, Ispanijoje. Aikštėje patogų praleisti keletą valandų bet kuriuo paros metu. Medžiai suteikia pavėsį, lauko kavinėse patogų stebėti aikštėje kamuoliu žaidžiančius vaikus.

10. *Plaza De Armas* Kuske, Peru. Gražiai sutvarkyta aikštė, kurios šaknys siekia Inkų imperiją. Daugybėje kavinių ir parduotuvių vyksta nuolatinės pramogos. Daug pavėsio, suoliukai ir laipteliai – patrauklios vietos pietų poilsio metu. Istoriskai aikštė buvo miesto susitikimo vieta, ši tradicija tęsiama.

Iš aikščių apžvalgos matyti, kad viena iš svarbiausių vykusios aikštės savybių yra jos gyvybingumas. Anot Bill'o Hillier'io, gera erdvė – tai naudojama erdvė. B. Hillier'io požiūriu, būtina sąveika tarp vidaus (aikštės) ir išorės (aplinkos konteksto), nesudarant spaudimo sąveikauti, t. y. sąveika natūrali, užtikrinanti judėjimą ir reikmių tenkinimą (Hillier, 1996: 46, 54). Anot Matthew Carmona'os, viešosios erdvės (taikoma ir aikštei) naudotojas turi teisę laisvai vaikščioti, ilsėtis ir atsipalaiduoti, bendrauti su kitais, nebūti kontroliuojamas, nebent tai susiję su draudimu vartoti svaigalus, rūkyti, važinėti dviračiu, vedžioti šunis, rinktis į taikias akcijas, mitingus ir demonstracijas, fotografuoti, prekiauti (turint leidimą) (Carmona, 2019). M. Carmona pateikia Stephen'o Carr'iso, Mark'o Francis'o, Leanne G. Rivin, Andrew M. Stone'o identifikuotas penkias pagrindines priežastis, kodėl žmonės ieško pasitenkinimo viešojoje erdvėje: patogumas (angl. *comfort*), atsipalaidavimas (angl. *relaxation*), pasyvus išitraukimas į aplinką (angl. *passive engagement with the environment*), aktyvus išitraukimas į aplinką (angl. *active engagement with the environment*), atradimas (angl.

discovery). Vykusios vietos paprastai suteikia daugiau nei vieną iš nurodytų galimybių (Carmona, Health, Oc, & Tiesdell, 2003: 165–168).

Vykusios viešosios erdvės savybių charakteristikas apžvelgia Pedro'as Gomes'as, pagal kurį tokia erdvė apibūdinama keturiais aspektais: prieinamumu, motyvacija, galimybė ir patogumu. Geroje erdvėje turi būti žmonių. Motyvacija siejama su veiksmais, skatinančiais žmones, jų grupes būti toje pačioje erdvėje. Galimybė nusakoma kaip neplanuoti veiksmas ar akcijos, o patogumas (psichologinis ir fizinis) – kaip komforto zonų buvimas, galimybė prisėsti ir kaip harmoningas vizualinis ryšys tarp aikštės erdvės ir aplinkos architektūrinio konteksto (Gomes, 2012: 608–618).

Tendencija, kai miesto centrinėse dalyse ir senamiestyje mažėja gyvenamosios paskirties pastatų, neigiamai veikia viešųjų erdvių patrauklumą. Kaip pastebėjo Nicos'as Salingaros'as pokalbyje su Almantu Samalavičiumi, išspausdintame „*Kultūros Baruose*“, „Miesto aikštės gerai veikia mišrioje, tačiau tankiai apgyventoje aplinkoje, tie miestų centrai, kuriuose daugiausia komercinės paskirties statinių, negali užtikrinti atvirų urbanistinių erdvių gyvybės. Tai pagrindinė taisyklė, kurią ignoruoja tokie projektai, nes jų idėjos kyla iš modernistinio paveldo, kai projektuojama, remiantis vaizdiniais, o ne žmonių elgsena ir konkretaus miesto istorija“ (Samalavičius, 2013: 9).

Žmonių elgsena yra svarbus faktorius, lemiantis aikštės naudojimą. Jan'as Gehl'as atkreipia dėmesį, kad žmonių elgsena kinta valandomis, mėnesiais ir metais, ir tai turi įtakos nustatant sąveiką tarp elgsenos, aplinkos architektūros ir viešosios erdvės. Anot J. Gehl'o, nagrinėjant žmonių elgseną viešosiose erdvėse, būtina išskirti atskiras žmonių grupes ir veiklas tam kad atsakytume į klausimus: kaip daug, kas, kur, kodėl ir kaip dažnai (Gehl, 2013: 2, 11). Vis dėlto žmonių elgseną lemia ir politiniai, socialiniai ir kultūriniai faktoriai, tautinis mentalitetas. Italų, arabų ar lietuvių motyvai būti ir elgtis aikštėje gali skirtis. Taip pat svarbi ir technikos progreso įtaka. Skaityti laikraštį ant suolo galima visose aikštėse, tačiau naudotis kompiuteriu tik tose, kuriose yra belaidis ryšys ir t. t.

Tiriant aikštes, svarbus James'o Gibson'o pastebėjimas apie ekologiškai motyvuotą aplinkos traktavimą (Petrušonis, 2017a: 15), kurio pagrindinė mintis yra ta, kad klasifikacija nėra svarbi suvokiant objektų reikšmes praktikoje (Gibson, 1986: 134–135). J. Gibson'as teigia, kad mes, žiūrėdami į objektus, regime jų teikiamas galimybes, o ne savybes. Sekant J. Gibson'u, aikštės savybė turėtų būti vertinama jos galimybių suteikimo kontekste. Pvz., atvira aikštės erdvė (savybė) dar nereiškia, kad erdve galima naudotis savo nuožiūra. Šiuo atveju galimybę naudotis atvira aikštės erdve gali lemti kita aikštės savybė, o tai reiškia, kad galimybės lemia ne tik savybės charakteristika, bet ir savybių tarpusavio sąveika. Įprastomis sąlygomis mes atkreipiame dėmesį tik į tai, kokių galimybių aikštė suteikia. Savybių derinio paprastai nepastebime. Galimybė, anot J. Gib-

son'o, yra invariantinis kintamųjų derinys, kuris suvokiamas lengviau nei visi kintamieji atskirai. Taigi, geros savybės yra tos savybės, kurių charakteristikos atitinka nusakomas galimybes kitų savybių kontekste.

Iš nagrinėtų ICOMOS dokumentų tekstų (2.3 poskyris) akivaizdu, kad reprezentacinės aikštės savybės siejamos su aikštės atskleidimu ir mėgavimusi buvimu joje (Valetos dokumentas), kultūrine aikštės reikšme (Buros chartija), aikštės prasme, verte ir jausmais būnant joje (Kvebeko deklaracija). Taigi aikščių savybės reikia atskleisti, įminti tam tikrą kodų sistemą. Nėra tiesioginio ryšio tarp aikštės ir įsivaizdavimo apie ją. Kodams įminti reikalingi tarpininkai, t. y. informacija, ką Merabas Mamardašvilis vadina *protingaisiais kūnais*. Plėtodamas M. Mamardašvilio (Mamardašvili, 2012: 145) *protingųjų kūnų* teoriją, Vytautas Petrušonis pažymi tiriamo objekto aprašyme konotacinių ir denotacinių charakteristikų svarbą (Petrušonis, 2015: 80). Konotacijai būdinga tai, kad ženklo reikšmė kyla ne iš jo paties, bet iš to, kaip jis vartojamas visuomenėje, tai yra konotacija išreiškia simbolines prasmes. Anot M. Mamardašvili'o, sąmonės ir būties tarpusavio santykiuose tiesioginės minties determinavimas negalimas. Tai gali būti atlikta tik per tarpininkaujančias grandis. Jos yra tai, kas vadinama *protingaisiais kūnais*, – savotiški supratimo vienetai, padedantys mums mąstyti, suprasti ir vertinti. *Protingųjų kūnų* informacija – tai lokalizmo koncepcijos pagrindu ištirti ar fenomenologiškai išjausti autentiški gyvensenos modeliai, kuriuos sudaro žinios apie unikalius konkrečios vietos architektūrinių objektų archetipus. Ši informacija taip pat susijusi su istorine atmintimi, perimamumu, dabartimi ir tęstinumu laike. Anot V. Petrušonio, „*Protingieji kūnai* iš esmės yra tapatumo determinantai. Jais gali būti aprašymai, istoriniai vaizdiniai, taip pat ir bet kokių tyrimų duomenys, kurie apibrėžia aikštės atributų ir konteksto išskirtinumą, t. y. gali būti tapatinami tik su tikrine (konkrečia) aikšte (su jos gyvenimu) ir dėl to komunikavimo procese tampa vaizdinių plotmėje dirbančiais mitologiniais naratyvais. <...> Mitologiniai naratyvai aprašo objektą ir jo neatsiejamus atributus. Tokie atributai gali būti nustatomi tiek kokybinio tyrimo (tada jie natūraliai siejami su mitologiniais konstruktais), tiek kiekybinio tyrimo metu (tada operuojama moksliniais konstruktais). <...> Visi tie atributai yra sietini būtent su apibrėžta architektūros kokybe ir jų tiesiog buvimas ar nebuvimas liudys apie gerą ar blogą aikštę“ (Petrušonis, 2015: 82–83). Analizuojant informacinius vienetus, svarbu nagrinėti tiek objektinę, tiek subjektinę informaciją apie aikštę. Šiuo atveju analizė remtųsi V. Petrušonio naujos kultūros paveldo objektų aprašo koncepcijos siūlymais (Petrušonis, 2017: 9–28), kurių esmę sudaro ne tik objektinė informacija (pvz., aikštės lokacija, formavimas, aplinkos architektūrinio konteksto aprašymai, pastatų autoriai ar stiliai, aikštės struktūra ir elementai ir pan.), bet ir konotacijomis išreikšta subjektinė informacija apie aikštę, įvertinanti istoriškai pasitvirtinusią sąveiką su aktualiais bei potencialiais kontekstais ir netiesiogiai išreikšta atributais, turinčiais situacinę išraišką. V. Petrušonis pažymi,

kad tapatumą galima užrašyti remiantis mitologinio naratyvo principu, nes mitas fiksuoja vertybinį santykį (Lotmanas, 2004: 232). Mitologinis naratyvas turi vaizdinio struktūrą, todėl leidžia užrašyti atributą, atsižvelgiant į vaidmenį aprašymui aktualiame kontekste, akivaizdžiai nurodant tą kontekstą. Anot V. Petrušonio, „Prasmės komunikavimo reikmėms kur kas geriau nurodyti vertybinį sąryšį, akivaizdžiai pristatant konteksto viziją (nes motyvuoja vertybinį sprendimą), negu nurodant vertinimą „uždarąją“ skaitmeninę balo reikšmę“ (Petrušonis, 2015: 83–84). Šios V. Petrušonio įžvalgos ir siūlymai svarbūs analizuojant aikštes ir gali būti naudojami tikslinant istorinių aikščių ir architektūrinio konteksto, įrašyto į Kultūros paveldo registrą, vertingąsias savybes. Aikštėje esančių reprezentacinių ženklų ideologinei programai dešifruoti naudotinos V. Petrušonio *vaidmeninės struktūros* įžvalgos (Petrušonis, 2017b: 48–53). Sekant V. Petrušonių, aikštės reprezentaciškumas figūruos kaip specifinė *vaidmeninė struktūra*.

Konstruojant aikščių analizės struktūrą vertingi Martyno Purvino darbuose nagrinėti landšafto sisteminio modeliavimo siūlymai, kurių esmė – išskirti esmines objekto savybes ir charakteristikas, jų tarpusavio ryšį bei sąveiką (Purvinas, 1977, 1978, 1990). Visų pirma, reikia nustatyti ar patikslinti tiriamo objekto esmę. Modeliavimo metodas yra suprantamas kaip objekto parinkimas ir įvertinimas (žinios apie jį), suteikiantis naujų žinių. Galimi įvairūs modeliai. Paprasčiausias modelis yra žodinis aprašymas, tačiau to nepakanka. Objektas gali būti aprašomas skirtingomis kalbomis (metakalbomis). Modeliuojant būtina peržiūrėti visas ankstesnes žinias apie objektą, kai ką patikslinti, o kai kuriuos klausimus nagrinėti iš naujo, kadangi ankstesniais objekto tyrimo atvejais šių klausimų nekildavo. Akivaizdu, kad tiesioginį psichologinį ir estetinį poveikį žmogui daro ne pats objektas, o jo dalys arba vaizdai. Objekto vaizdas – priemonė, kurias pasitelkus suteikiama praktinė informacija apie objektą. Objekto vaizdo svarbą pažymi ir Hanns'o Belting'o vaizdų antropologijos teorijos įžvalgos (Aleksandravičiūtė, 2000). Informacija apie aikštę gali būti perteikiama pasitelkiant istorinius vaizdus, kuriuose atskleidžiama tai, ko negalima aprašyti. Šiuo atveju aikštės vaizdai (nuotraukos, piešiniai ir kt.) atspindi ir kultūrinės istorijos kaitą ir raišką, susijusią su aikštės formavimu, aplinkos kaita, architektūra.

Analizuojant aikštes, aktuali erdvinės sintaksės teorija (Zaleckis, 2018), kuri remiasi nuostata, kad kiekviena architektūrinė erdvė turi socialinį turinį ir yra erdvinės sistemos dalis. Taigi aikštės socialinis ar kitas turinys (ar jo potencialas) yra lemiamas ne tiek konkrečių erdvės savybių (pvz., jos formos), kiek jos vietos ar svarbos miesto struktūroje. Anot B. Hillier'io, architektūra sąveikos savaime nesukuria. Ideali erdvė yra tokia, kai sukuriamas vidaus ir išorės sąveika, tai, ką architektūra turi sukurti, tai buvimas greta (Hillier, 1996: 46).

Akivaizdu, kad tinkamam aikštės struktūros pasirinkimui (modeliavimui) svarbūs esminiai principai, kuriais vadovaujamasi. Šiuo atveju pravartu prisi-

minti vieno iš japonų metabolizmo (gr. *metabolē* – kitimas, permaina, kaita) ideologų Kiyonori'io Kikutake'ės architektūros filosofinius- teorinius samprotavimus, kuriuos aprašė Jonas Minkevičius knygoje *Architektūros kryptys užsienyje* (Minkevičius, 1971: 87–88, 91). K. Kikutake'ė savo kalboje, pavadintoje *Šiuolaikinė architektūra ir metabolizmas*, pasakė 1963 m. Havajuose, išdėstė metabolizmo formos ir sistemos teoriją, taikydamas ją ne vien tik urbanistikai, bet ir atskirų pastatų architektūrai¹⁵. Taigi pažinimo ir projektavimo procesas susideda iš trijų pakopų:

1. „KATACHI“ – forma, morfologinė būklė.
2. „KATA“ – tipas, schema, substancinė būklė.
3. „KA“ – esminė būklė, procesas.

K. Kikutake'ės naudotos projektavimo pakopos savo esme gali būti prilygintos pirmame darbo skyriuje (1.1. poskyris) Aristotelio aprašytoms daikto atsiradimo priežastims: „KATACHI“ – formalioji priežastis; „KATA“ – veiklioji priežastis; „KA“ – tikslo priežastis. K. Kikutake'ės pasiūlytas projektavimo pakopų metodas gali būti vertinamas kaip universalus ir aktualus šių dienų procesams bei taikomas analizuojant aikštes, rengiant jų rekonstravimo projektus.

Lietuvoje atlikto konkrečios aikštės savybių tyrimo pavyzdys gali būti Klai-pėdos Atgimimo aikštės (2.3 pav.) tyrimas. Aikštę analizavo Aurelija Jankauskaite, Ramunė Olšauskaitė-Urbonienė, Jonas Abromas (Jankauskaitė, Urbonienė

¹⁵„K. Kikutake'ė vartojo „KATACHI“ ir „KATA“ terminus. Pirmasis iš jų – „KATACHI“ – reiškia išvaizdos pobūdį, išraišką, formą, o antrasis – „KATA“ – sistemą. Be jų yra dar sąvoka „KA“. Architektūros supratimas pasireiškia pirmiausia „KATACHI“ – išraiškos – ieškojimu ir architektas į tai turi sutelkti visas savo mintis. „KATACHI“ yra kiekviename projekte, ir mes galime tiesiog arba intuityviai suprasti, kad „KATACHI“ yra geras ar blogas, teisingas ar klaidingas, gražus ar negražus. Japonų tradicijoje architektūroje pasireiškia dviejų priešingų rūšių „KATACHI“. Metabolistų teigimu, „KATACHI“ negali būti suprastas siaurai, vien tik kaip forma. Jei kada „KATACHI“ bus panaudotas tik kaip forma, iš jos pasidarys negyvas formalizmas. „Katachi“ reikia suvokti giliau – kaip toliau siekiančią išraiškos įtaigą, asociatyvią jėgą, pasireiškiančią viena ar kita forma. „KATACHI“ uždavinys – akivaizdžiai, konkrečia forma išreikšti metabolinę tvarką (kaitumą, judrumą). Su „KATACHI“ glaudžiai siejasi „KATA“. „KATA“ vartojama pagrindiniui principui, iš kurio kyla „KATACHI“, apibrėžti. Vadinasi, „KATA“ yra esminis išeities taškas „KATACHI“ pasireiškinti. Pagrindinis šiuolaikinės architektūros uždavinys yra surasti tokią „KATA“, kuris leistų laisvai išreikšti individualumą ir padėtų jam suklestėti. „KATA“ turi padėti sujungti lėtai ir greitai kintančias funkcijas.

Be „KATACHI“ ir „KATA“ yra dar „KA“. Ji, kaip aiškino K. Kikutake'ė, „<...> yra apibūdinama žodžiu *image*. Tai yra procesas, kai iš realaus gyvenimo trūkumų ir nepasitenkinimo jais atsiranda naujos funkcijos“. Įvairūs prieštaravimai ir nepasitenkinimas verčia keisti blogai sutvarkytą pasaulį, ieškoti naujų idėjų, galimybių geresniam gyvenimui sukurti. Tai, ką K. Kikutake'ė laiko esme, arba *image*, yra žmonių ir aplinkos (natūralios, dirbtinės) sambūvio organizavimas. Dinamiškumu jis laiko tą jėgą, kuri nepasitenkinimą paverčia materialine, funkcinė ir struktūrine pažanga. K. Kikutake'ė sakė: „Kai sakau „metabolizmas“, suprantu jį kaip tokių gyvenamosios aplinkos pakeitimo metodų, kurie atitiktų gyvenimo schemą, panaudojimą architektūroje“ (Minkevičius, 1971: 87–88, 91).

ir Abromas, 2014: 90–98). Atliekant tyrimą, kaip naudota metodika nurodoma naudotos mokslinės literatūros analizė (analizuoti Lietuvos autorių: L. Dringelio, K. Jakovlevo-Mateckio, R. Buivydo, T. Grunskio ir kt. moksliniai straipsniai). Turint omenyje tai, kad Atgimimo aikštę buvo nuspręsta rekonstruoti, atlikto tyrimo tikslas galėjo būti ir nuostatų projektavimo užduočiai formulavimas¹⁶. Aikštės tyrime (pavadintame Klaipėdos Atgimimo aikštės studija) trumpai apžvelgta aikštės formavimo istorija, identifikuojamos aikštės problemos, kurios, anot autorių, yra meninių objektų stoka, netinkama memorialinio objekto vieta, neaiški aikštės tematika, dinamikos, vizualinio ryšio su gretimybėmis trūkumas, prastos būklės grindinys, nepritaikymas neįgaliesiems, netinkamas atraminių sienelių bei grindinių koloritas ir medžiagiškumas, šviečiančių reklamų ant pastatų poveikis aikštės apšvietimui, prasta suolų būklė, netinkamas apšvietimas tamsiuoju paros metu bei skirtingo lygio apšvietimo sistemos trūkumas, nesuformuoti želdiniai, mažas augalų asortimentas, nefunkcionalinė erdvė renginiams ir rekreacinėms veikloms, paviršinio vandens nutekėjimo problema, triukšmo tarša. Identifikuotos problemos išskirtos į šešias grupes: erdvinė-kompozicinė, takų tinklas ir susisiekimo, estetikos, komforto įrenginių ir apšvietimo, želdinių ir kitos.

2.3 pav. Klaipėdos Atgimimo a. 2013 m. Eimanto Chachlovo nuotrauka

Fig. 2.3. Revival Square in Klaipėda, 2013. Photo by E. Chochlovas

2.4 pav. Atgimimo a. Klaipėdoje rekonstravimo projektas, UAB „Cloud architektai“, 2018 m.

Fig. 2.4. Reconstruction project of Revival Square in Klaipėda. “Cloud architektai” UAB, 2018

Tyrimo pateiktas aikštės sutvarkymo ir veiksmų planas, pvz.: pastatyti tris meninius objektus, iš grindinio trykštantį fontaną, formuoti aikštę naudojant vandens ir smėlio sintezės tematiką, 4000 kv. m. padengti štampuoto betono danga, naikinti atramines sienutes, įrengti nuolydžius, pastatyti naujus suolus, pasodinti žemaūgius krūmus ir pan. Baigiant tyrimą konstatuota, kad „Analizuo-

¹⁶ Aikštės sutvarkymo architektūrinis konkursas paskelbtas 2016 m., nugalėtoju 2018 m. pripažintas UAB „Cloud architektai“ darbas, aikštės rekonstravimui pritarta 2019 m.

jamą aikštę reikia sutvarkyti, performuojant aikštės kompoziciją, suformuojant vizualinius ryšius su greta esančiomis žaliosiomis erdvėmis. Atgimimo aikštės sutvarkymo pasiūlymai teikiami atsižvelgiant į lankytojų poreikius: reikalingos jaukios trumpalaikio poilsio zonos, sudominantys dizaino elementai, erdvė masiniams susibūrimams. Siekiama sukurti daugiafunkcę viešąją erdvę.“

Atliktą Atgimimo aikštės analizę galima vertinti kritiškai, nes nėra aiškos kiekybinės ar kokybinės vertinimo sistemos, apsiribota tik objektinės informacijos pateikimu, neanalizuotos aikštės galimybės vertinant socialinį ir kultūrinį aspektus, pateikti siūlymai ir rekomendacijos stokoja pagrindimo. Kiek ši analizė buvo naudinga ir ar šia analize buvo pasinaudota rengiant Atgimimo aikštės rekonstravimo sąlygas, architektūriniam konkursui nėra aišku, tačiau, sprendžiant iš konkursą laimėjusio projekto sprendimų, akivaizdžių rekomendacijų įgyvendinimo nėra matyti (2.4 pav.).

Užsienio autoriai, analizuodami aikščių savybes, rėmėsi ne tik teoriniais darbais, bet taikė konkrečias metodikas. Urbanistas William'as H. Whyte'as (Whyte, 1980) 1970 m. atliko Niujorko aikščių tyrimą, kurio metu gretino aikštės panaudojimo pobūdį su apibrėžtomis fizinėmis savybėmis ir nustatinėjo vykusios aikštės pavidalą (tyrimas buvo orientuotas į aikščių panaudojimą darbuotojų pietų metu, tarp 12:30 ir 13:30 val.). Tyrimą vykdė tyrėjų grupė, aikštės buvo apžiūrimos, fotografuojamos, apklausiami lankytojai. Nagrinėti šie aspektai: sėdimų vietų skaičius (angl. *sittable spaces*), gamtos elementų vaidmuo (angl. *the role of natural elements (sun, wind, trees and water)*), galimybė nusipirkti maisto (angl. *food*), aikštės ir gatvės ryšiai (angl. *relationship of the space to the main pedestrian traffic flow*), aikštės talpumas (angl. *capacity*), trianguliacija¹⁷ (angl. *triangulation*). Atliktame tyrime, kaip aikščių savybių charakteristika, vyrauja kiekybiniai rodikliai (statistiniai duomenys), pvz. apsilankymų aikštėse skaičius, vyrų ir moterų skaičius procentais, aikščių erdvių plotų, sėdimų vietų aikštėse palyginimas ir sėdėjimo galimybių aprašymai.

Architektas Aleksandar'as Janicijevic'as (urbansquares.com, 2022)¹⁸ vertino aikštes, tirdamas lankytojų psichogeografinę reakciją¹⁹ (angl. *psychogeographical*). Kai kurie tirti aikščių tipai nėra būdingi Lietuvai, pvz., prekyviečių (angl. *street-shopping*) – išplatėjusi gatvė-pasažas su prekybos vietomis arba vidaus kiemai (angl. *court yard*), skirti daugiausia gretimų namų gyventojams. Kai ku-

¹⁷ W. H. Whyte'as trianguliaciją apibūdina kaip reiškini, kuris sukuria ar stimuliuoja ryšius tarp žmonių. Nepažįstami žmonės labiau linkę kalbėtis, jei yra koks dirgiklis. Juo gali būti muzikantai, neformalių veikų ar pramogų dalyviai, skulptūros ir t. t. (knygos 11 skyrius).

¹⁸ Per 2006–2019 m. apėmė 411 aikščių daugelyje pasaulio valstybių. Savo tyrimo metodą ir rezultatus publikuoja tinklalapyje.

¹⁹ Subjektyvi psichinės reakcijos į geografinę vietą analizė, paremta chronologiškai atsirandančių vietos vaizdų vertinimu. Psichogeografijos teorija siekia apibūdinti aplinkos poveikį žmogaus elgesiui ir emocijoms.

rios erdvės, pavadintos aikštėmis, tėra skverai. Aikštės (visų tipų) patrauklumas lankytojui vertintas šiais aspektais: socialumo (angl. *sociability*), naudojimo ir aktyvumo (angl. *uses & activities*), pasiekiamumo ir ryšių (angl. *access & linkages*) patogumo (angl. *comfort*), vaizdo (angl. *image*) ir patrauklumo turistams (angl. *tourist value*). Išskirtos vertinimo aspektus abibūdinančios savybės. Pvz., socialumo aspektas apima šias savybes: svetingumą, aktyvumą, draugiškumą, pasididžiavimą, kaimynystę, bendradarbiavimą, įvairumą. Socialumo aspekto savybės: draugiškumas ir interaktyvus gatvės gyvenimas, socialiniai tinklai (internetas), vakarinis naudojimas (po darbo), bendruomenės centras, miesto identiteto formavimas, keitimasis idėjomis ir demokratiškumas, įtraukiant vietos gyventojus. Aspektai vertinti balais (nuo 1 iki 10).

Pvz., A. Janicijevic'o vertinta *Place des Vosges* aikštė Paryžiuje (žiūrėti darbo 1.3 poskyrio 1.8 pav.) priskirta ceremonijų aikštės su parku tipui, jos įvertinimas toks: socialumo aspektas (angl. *sociability*) – 10; naudojimo ir aktyvumo aspektas (angl. *uses & activities*) – 9; pasiekiamumo ir ryšių aspektas (angl. *access & linkages*) – 9; patogumo aspektas (angl. *comfort*) – 10; vaizdo aspektas (angl. *image*) – 9; patrauklumo turistams aspektas (angl. *tourist value*) – 9. Iš viso – 56 balai. Ceremonijų aikštės *Dam* Amsterdame (2.6 pav.) vertinimas toks: socialumo aspektas (angl. *sociability*) – 9; naudojimo ir aktyvumo aspektas (angl. *uses & activities*) – 10; pasiekiamumo ir ryšių aspektas (angl. *access & linkages*) – 9; patogumo aspektas (angl. *comfort*) – 9; vaizdo aspektas (angl. *image*) – 9; patrauklumo turistams aspektas (angl. *tourist value*) – 10. Iš viso – 56 balai.

2.5 pav. *Dam* aikštė Amsterdame.

Nuotrauka iš babylontours.com

Fig. 2.5. Dam Square in Amsterdam.

Photo from babylontours.com

2.6 pav. *Piazza Del Campo* aikštė

Sienoje, Italijoje. Nuotrauka iš ppc.org

Fig. 2.6. Piazza Del Campo Square in

Sienna, Italy. Photo from ppc.org

Dar vienas A. Janicijevic'o ceremonijų aikštės vertinimo pavyzdys iš aptarto „*Project for public space*“ aikščių sarašo – *Piazza Del Campo* Sienoje, Italijoje (2.7 pav.): socialumo aspektas (angl. *sociability*) – 10; naudojimo ir aktyvumo

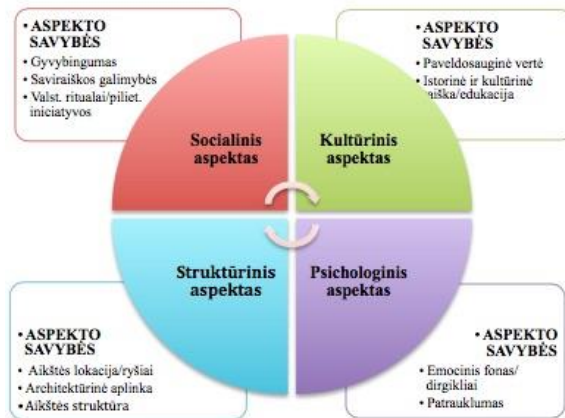
aspektas (angl. *uses & activities*) – 9; pasiekiamumo ir ryšių aspektas (angl. *access & linkages*) – 9; patogumo aspektas (angl. *comfort*) – 9; vaizdo aspektas (angl. *image*) – 10; patrauklumo turistams aspektas (angl. *tourist value*) – 10. Iš viso – 58 balai.

Nors bendras A. Janicijevic'o aikštės vertinimas turi konkrečią skaitinę reikšmę, tačiau nėra detalizuotos konkrečios vertinto aspekto savybės (schemoje jų daug), nėra savybių charakteristikų.

Galima teigti, kad organizacijos „*Projektai viešosioms erdvėms*“ vykusios viešosios erdvės vertinimo schema yra tik teorinė galimo vertinimo matrica, kurią būtina adaptuoti konkrečiam vertintinam objektui.

Išnagrinėjus aikščių savybes tyrusių autorių darbus darytina išvada, kad nagrinėti šiame poskyryje darbai nėra pakankami disertacijos tikslui atskleisti ir uždaviniams pasiekti, todėl, remiantis darbo pirmajame ir antrajame skyriuose nagrinėta medžiaga bei išvadomis, taip pat suformuluota reprezentacinės aikštės samprata, aikščių savybes tyrusių autorių įžvalgomis bei teoriniais darbais (C. Moughtin'o, A. Janicijevic'o, W. H. Whyte'o, M. Carmona'os, J. Gibson'o, B. Hillier'io, M. Purvino, V. Petrušonio ir kt.), organizacijos „*Projektai viešosioms erdvėms*“ suformuluotais vykusios aikštės principais, M. Carmona'os įvardytų keleto autorių (St. Carr'iso, M. Francis'o, L. G. Rivin, A. M. Stone'as) identifiкуotomis pagrindinėmis priežastimis, kodėl žmonės ieško pasitenkinimo viešojoje erdvėje, P. Gomes'o vykusios viešosios erdvės charakteristikomis,

A. Salingaros'o suformuluotais urbanistinės sąveikos principais, H. Lefebvre'ės įžvalga, kad reprezentacinė erdvė, – visų pirma, gerų savybių kasdienio naudojimo erdvė, parengta darbo tikslui ir uždaviniams tinkanti miesto aikščių analizės metodika. Jos esmė – sudarytas vykusios (pasižyminčios geromis savybėmis) aikštės modelis, išskirtos esminės aikštės savybės ir charakteristikos, analizuojamas jų tarpusavio ryšys bei sąveika. Aikščių analizei pasirinkti keturi aikščių savybes atspindintys aspektai: struktūrinis, socialinis, kultūrinis ir psichologinis. Aikštė yra miesto struktūrinis elementas su socialinės funkcijos turiniu (darbo 1.1.1 ir 1.1.2 poskyriai), todėl struktūrinis ir socialinis aspektai išskirti, kaip pagrindiniai, tiesiogiai susiję su privalomaisiais aikštės atributais (darbo 1.1 poskyris), šie aspektai atspindėti trimis savybėmis. Kultūrinis ir psichologinis aspektai yra veikiami struktūrinio ir socialinio aspektų savybių, todėl atspindėti dviem savybėmis. Mažesnis šių aspektų savybių skaičius nulemtas ir to, kad naujai suformuotos aikštės daugeliu atvejų nėra kultūros paveldo objektai, o galimas psichologinis poveikis žmonių vertinamas skirtingai (2.8 pav.).

2.7 pav. Aikštės analizės schema (vertinimo aspektai ir savybės)²⁰

Fig. 2.7. Square analysis scheme (aspects and properties)

Taikant reprezentacijos sampratą, organizacijos „Projektai viešosioms erdvėms“ suformuluotus vykusios aikštės principus ir nagrinėtų autorių darbus, nustatomos aspektų savybių charakteristikos. Analizuojant konkrečią aikštę savybių tyrimai turi būti grindžiami empiriniais įrodymais: aikštės stebėjimu, pageidautina skirtingu metų laiku ir skirtingu paros metu (dieną, vakare); aikštės fotofiksacija, dalyvavimu aikštėje vykstančiose akcijose, tokiu būdu nustatoma aikštėje esanti vaidmeninė situacija. Aikštė analizuojama taikant ekspertinį vertinimą, grindžiamą žiniomis, patyrimu bei ekspertine kompetencija. Svarbų vaidmenį tokio vertinimo procese atlieka kitų nagrinėtų autorių žinios (darbo 2.4 poskyris). Šios sukauptos ir susistemintos žinios, kaip tam tikri kontroliniai klausimai, modifikuoti ir papildyti doktoranto, yra siūlomos kaip aikščių metodikos neatsiejama dalis.

Aikštės savybės charakterizuoja objektinę ir subjektinę informaciją apie aikštę. Objektinės informacijos analizei išskirtos struktūrinio aspekto savybių charakteristikos, subjektinės informacijos analizei išskirtos socialinio, kultūrinio ir psichologinio aspektų savybių charakteristikos.

Pagal reprezentacinę aikštės sampratą reprezentacinė aikštė visų pirma gerų savybių kasdienio naudojimo erdvė (H. Lefebvre'ės įžvalga), o aikštės reprezentacinis pobūdis apibrėžiamas, kaip aikštės savybių visuma, sukurianti reprezentacines reikšmes, todėl darome išvadą, kad šias reikšmes gali sukurti ar veikti visų analizuojamų aspektų savybės.

Aikščių analizės schemas (2.8 pav.) aprašas.

²⁰ Savybių charakteristikos aprašytos tekste.

Struktūrinio aspekto savybės ir charakteristikos:

- Aikštės lokacija / ryšiai: senamiestis, miesto centras, nutolę nuo centro rajonai; pasiekiamumas pėsčiomis (arčiau ar toliau nei 300 metrų nuo visuomeninio transporto stotelės. Atstumas pasirinktas vertinant Vilniaus miesto darnaus judumo plane įvardijamą atstumą kaip komfortabilų).
- Architektūrinė aplinka: neįpareigojanti (toliau ar arčiau kaip 75 metrai nuo valstybinės valdžios pastatų²¹); gretimų pastatų funkcija, veikianti aikštės gyvybingumą (komercinė, administracinė, visuomeninė, gyvenamoji); aikštės ir aplinkos urbanistinis integralumas (suderintas, nesuderintas).
- Aikštės struktūra: paminklai, atvira erdvė, apželdinta erdvė, trumpalaikio poilsio vietos (sėdimos vietos, saulės ir šešėlio pasirinkimo galimybė), skirtingo amžiaus lankytojų veiklos zonos.

Socialinio aspekto savybės ir charakteristikos:

- Gyvybingumas (naudojimas dieną ir vakare, trumpalaikis poilsis, susitikimų vieta, nemokamas internetas, saugumas).
- Saviraiškos galimybės (gatvės muzikantų pasirodymai, erdvės parodoms, atrakcijoms, neformalioms akcijoms).
- Valstybiniai ritualai / pilietinės iniciatyvos (valstybiniai renginiai, šventiniai renginiai, piketai, mitingai ir pan.).

Kultūrinio aspekto savybės ir charakteristikos:

- Paveldosauginė vertė (reikšmingumo lygmuo: nacionalinis, regioninis, vietinis), vertingųjų savybių pobūdis (architektūrinis, urbanistinis, istorinis, memorialinis ir kt.).
- Istorinė ir kultūrinė raiška / edukacija (įtraukianti informacija, istorinės ir kultūrinės reprezentacijos, patrauklumas turistams).

Psichologinio aspekto savybės ir charakteristikos:

- Emocinis fonas / dirgikliai (aikštėje esančių dirgiklių įtaka²²).
- Patrauklumas (būseną). Aikštėje patiriamos emocijos: pasitenkinimas, pasididžiavimas, susidomėjimas, nerimas ir pan.

Aspektų savybės vertinamos pasitelkiant susistemintas ir konsoliduotas žinias, skirtas vykusioms aikštėms nustatyti. Vertinant konkrečią savybę atsižvelgiama ne tik į charakteristikas, bet ir į charakteristikų teikiamas galimybes, jų panaudojimą ar atspindėjimą aikštėje. Savybių vertinimas yra tiek kiekybinis

²¹ Susirinkimų įstatymo 4 str. 3 dalis: „Susirinkimai ar pavienio asmens akcija prie Lietuvos Respublikos Seimo, Respublikos Prezidento kanceliarijos, Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir teismų pastatų gali būti organizuojami ne arčiau kaip 75 m <...>“ (Lietuvos Respublikos susirinkimų įstatymas, 1993).

²² Pojūčio fizinė priežastis – materialūs daiktai ir reiškiniai, tiesiogiai veikiantys jutimo organus (dirgikliai).

(struktūrinis ir socialinis aspektai), tiek kokybinis (kultūrinis ir psichologinis aspektai). Kiekybines savybių charakteristikas galime pamatuoti ar įvertinti tiesiogiai (lokacija, atstumas, yra ar nėra, vyksta ar nevyksta, yra galimybė ar nėra). Kokybinis vertinimas, kai vertinamos savybių charakteristikos, kurios negali būti pamatuotos ir įvertintos tiesiogiai (estetinės savybės, patogumas, patrauklumas, emocinis fonas) daugiau ar mažiau priklausys nuo vertintojo subjektyvaus vertinimo, profesionalios nuomonės, taigi galimas subjektyvaus vertinimo elementas. Subjektyvumo galimybę mažina savybių vertinimo argumentavimas, konkrečiai pagrindžiant vertinamos savybės charakteristikas aprašant, taip pat pasikliautinumo intervalas²³.

Aspektų savybėms vertinti taikysime sistemą, kai jos vertinamos pagal pasirinktas charakteristikas bei jas atitinkančias savybių galimybes. Savybes įvertinsime balais nuo 1 iki 10²⁴. Balų reikšmė savybei:

- 10–8 – gera (savybės charakteristikos atitinka vykusios aikštės principus);
- 7–5 – vidutiniška (savybės charakteristikos iš dalies atitinka vykusios aikštės principus);
- 4–1 – nėra gera (savybės charakteristikos neatitinka vykusios aikštės principų).

Struktūrinio aspekto trijų savybių maksimalus vertinimas – 30 balų, socialinio aspekto trijų savybių maksimalus vertinimas – 30 balų, kultūrinio aspekto dviejų savybių maksimalus vertinimas – 20 balų ir psichologinio aspekto dviejų savybių maksimalus vertinimas – 20 balų. Didžiausias, galimas visų aikštės savybių vertinimo balas – 100.

Bendra gautų balų reikšmė aikštei:

- 100–90 – labai vykusi (puikios, išskirtinės savybės);
- 89–70 – vykusi (geros savybės);
- 69–50 – pakankamai vykusi (geresnės nei vidutinės savybės);
- 49–30 – mažai vykusi (blogesnės nei vidutinės savybės);
- 29–1 – nevykusi (blogos savybės).

Balo reikšmė pasikliautinumo intervale kiekvienu konkrečiu atveju priklausys nuo savybės charakteristikų. Pvz.: aikštė, kurios lokacija senamiestyje ar judrioje miesto centro dalyje ir arčiau, kaip 300 m nuo aikštės esančioje visuomeninio transporto stotelėje yra daugiau nei vienas transporto maršrutas – savybė gera (10, 9 (jei maršrutas tik vienas – 8)); aikštė, esanti toliau nuo judrios miesto zonos ir toliau kaip 300 m nuo visuomeninio transporto stotelės – savybė vidutiniška (7–5); aikštės struktūra pritaikyta skirtingo amžiaus lankytojams ir atvira

²³ Pasikliautinas intervalas (pvz., 7–5 arba 89–70) rodo ribas, kuriose su tam tikra tikimybe yra tikrasis įvertinimo rodiklis.

²⁴ Intervalinio vertinimo skalė.

įvairioms saviraiškos galimybėms – savybė gera (10-8); aikštė arčiau, kaip 75 m atsumu iki valstybinių institucijų – savybė vidutiniška (7-5); aikštėje vyksta valstybiniai, šventiniai renginiai – savybė gera (10-8), jei nevyksta, vidutiniška (7-5) ir pan. Jei vertinimas atliekamas kolektyviniu metodu, skaičiuojamas balų vidurkis.

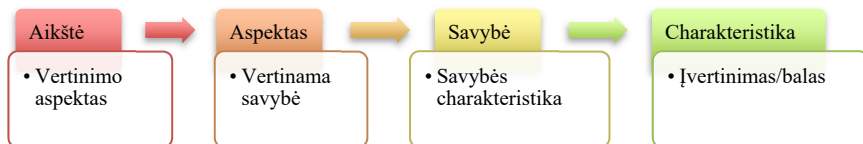
Kreipiant dėmesį į reprezentacinės aikštės sampratą (darbo 2.1 poskyris) ir šią sampratą tenkinančias aikštės aspektų savybių charakteristikas (darbo 2.2, 2.3 ir 2.4 poskyriai) bei įvertinimą balais, nustatomas reprezentacinis aikštės pobūdis, kuris gali būti:

- labai ryškus (socialinę tapatybę žyminti aikštė, kurioje vyksta valstybiniai ritualai ir kurios bendras savybių įvertinimas balais – 100–90);
- ryškus (socialinę tapatybę žyminti aikštė (paminklas), arba aikštė, kurioje vyksta valstybiniai ritualai ir kurios bendras savybių įvertinimas balais – 89–70);
- mažai ryškus (aikštė, kurioje gali vykti (arba vyksta labai retai) valstybiniai ritualai ir kurios bendras savybių įvertinimas balais – 69–50);
- neryškus (neatitinka reprezentacinės aikštės sampratos ir kurios bendras savybių įvertinimas balais – 49–1).

Prieš tiriant aikštės savybes yra peržiūrimos ir atnaujinamos ankstesnės žinios apie aikštę, kurios bus naudojamos kaip savybių charakteristikas atspindinti ar pagrindžianti informacija. Tokia informacija yra:

- aikštės formavimo, paskirties ir architektūrinės raiškos apžvalga, ikonografija, urbonimas;
- architektūrinės aplinkos kontekstas (istorinė apžvalga, vaizdų ikonografija), vertingumas (vertingųjų savybių tikslinimas);
- aikštėje esančių ženklų aprašymas, fotofiksacija, reprezentuojamo objekto vaidmeninės struktūros atskleidimas.

Autoriaus parengtos aikštės analizės seka pavaizduota 2.8 paveiksle.

2.8 pav. Aikštės analizės sekos schema

Fig. 2.8. Sequence diagram of the square analysis

Analizuojant subjekcinę ir objekcinę informaciją apie aikštę (taikant aikščių savybių analizės metodiką), atskleidžiamos aikštės istorinės ir kultūrinės prasmės, fiksuojančios aikštės reprezentacinį potencialą.

2.5. Antrojo skyriaus išvados

1. Apibendrinant nagrinėtų autorių *reprezentacijos* sąvokos aiškinimą suformuluojama reprezentacinės aikštės samprata – hierarchinį statusą turinti, reikšmingas sociokultūrinės tapatybes žyminti, vykusi ideologinė socialinė erdvė, kuri naudojama valstybiniais ritualams atlikti, masiniam valstybinių švenčių minėjimui. Reprezentacinėje aikštėje ženklais ar simboliais, aikštės savybėmis ir urbanistinio architektūrinio konteksto verte visuomenei, atskleidžiamos šaliai ar miestui svarbios istorinės ir kultūrinės prasmės.

2. Nors svarbi reprezentacinės aikštės funkcija yra valstybinių ritualų atlikimas ir / ar tautinio tapatumo žymėjimas, tačiau tai nėra aikštės paskirtis, o tik vienas iš vaidmenų. Pagrindinė aikštės paskirtis – kasdienis naudojimas.

3. Lietuvos aikštėse statomi paminklai priskirtini paminklo-pranešimo rūšiai (Debray klasifikacija). Šiais paminklais norima įamžinti praeities įvykį ar asmenybę. Reprezentacinę funkciją įgauna paminklai, kuriami kaip galios, politinės santvarkos ar istorinio naratyvo simboliai.

4. Daugeliu atvejų aikštę galima apžvelgti iš vieno taško, taip aikštę žvilgsniu aprėpiame iš karto. Tai reiškia, kad aikštės estetiškas vertinimas artimesnis ne pastato, o kraštovaizdžio ar miestovaizdžio vertinimui. Apžvelgiant aikštę bus matoma ir aikštės architektūrinė aplinka, t. y. aikštė ir jos aplinka suvokiama kaip visuma, todėl būtinas aikštės ir aplinkos konteksto urbanistinis integravimas.

5. Aikštė, kaip miesto urbanistinės sistemos dalis, yra siejama su socialinių ir kultūrinių funkcijų ypatumais, urbanistinės aplinkos identitetu, *vietos dvasia*. Atsižvelgiant į ICOMOS dokumentų nuostatas, analizuojant istorines miestų aikštes būtina tirti ne tik struktūrinius, morfologinius aikštės aspektus, bet ir atskleisti aikštės istorines bei kultūrinės prasmes. *Vietos dvasios* respektavimas turėtų būti vertinamas kaip aikštės individualumą garantuojančių savybių tęstinumo užtikrinimas.

6. Atsižvelgiant į Lietuvos sociokultūrinio, geografinio ir įstatyminio konteksto išskirtinumą, nėra galimybės tiesiogiai taikyti užsienio šalyse pasitelkiamų aikščių savybių tyrimo metodų, būtina juos adaptuoti, pritaikant Lietuvos sąlygoms.

7. Pasirinkta miesto aikščių vertinimo metodika atrodo įtikinama ir patikima, nes modeliuotos aikštės savybės ir jų charakteristikos yra autentiškos ir jas galima patikrinti (patvirtinti) empiriškai.

Aikštės savybių reprezentacinės reikšmės

Skyriaus tikslas yra, taikant autoriaus parengtą aikščių analizės metodiką, atlikti Vilniaus miesto aikščių savybių analizę, nustatyti reprezentacinį pobūdį, atitikimą reprezentacinės aikštės sampratai, apibendrinti atliktos analizės rezultatus, pateikti siūlymus.

Skyriaus medžiaga publikuota autoriaus straipsniuose:

1. Tiškus, G. (2019, Fall). Some Aspects of Revitalization of City Squares. *Lithuanus*. Lithuanus Foundation, Chicago, Vol. 63:3, p. 5–19.

2. Tiškus, G. (2018). Lukiškių aikštės Vilniuje reprezentacinių savybių tyrimas. *Mokslas – Lietuvos ateitis*, p. 1–7. Technika, 10.

3.1. Vilniaus aikščių savybių analizė

Naudojantis 2.4 poskyryje parengta metodika analizuojamos Vilniaus miesto aikščių savybės. Aprašomoji medžiaga²⁵ yra sudėtinė analizės dalis (tekstas ir 66

²⁵ Aikštės formavimas ir raida, urbonimo kilmė ir kaita, architektūrinės aplinkos apžvalga, reprezentaciniai ženklai aikštėje ir artimoje aplinkoje ir kt.

paveikslai), pateikta darbo A priede. Šiame skyriuje iš A priedo pateikiamos istorinių aikščių kaitos schemas ir reprezentacinės funkcijos periodų apžvalga.

3.1.1. Lukiškių aikštė

Lukiškių aikštė yra Vilniaus Naujamiestyje, ribojama Gedimino pr. (pietų pusėje), J. Tumo-Vaižganto g. (vakarų pusėje), Vasario 16-osios g. (rytų pusėje) ir Lukiškių g. (šiaurinėje dalyje). Lukiškių aikštės apžiūros ir fotofiksacijos data – 2016 m. gegužės 9 d. (3.1 pav.), empiriniai tyrimai atlikti 2016–2019 metais. Nekilnojamojo turto registre Lukiškių aikštė įregistruota 2015 m. liepos 31 d. (suformuotas žemės sklypas).

3.1 pav. Lukiškių a. Vilniuje, 2017 m. Andriaus Ufarto nuotrauka

Fig. 3.1. Lukiškių Square. Photo by A. Ufartas

3.2 pav. Lukiškių aikštės schema: 1 – vėliavos stiebas; 2 – medinis kryžius; 3 – paminklinė plokštė; 4 – paminklinė lentelė; 5 – paminklinis suoliukas; 6 – lauko akmenų paminklas; 7 – ženklų grupė KGB aukoms atminti

Fig. 3.2. Diagram of Lukiškių Square: 1 – flagpole; 2 – wood cross; 3 – memorial plate; 4 – memorial table; 5 – memorial bench; 6 – monument from fieldstones; 7 – a group of signs commemorating KGB victims

3.3 pav. Lukiškių aikštės kaitos schema

Fig. 3.3. Scheme of Lukiškių Square changes

Reprezentacinė funkcija iki XXI a. pradžios. Tai periodai nuo 1920 iki 1939 m. ir nuo 1952 iki 1991 metų. Lenkijos administracija 1920 m. aikštės viduryje pastatė paminklinį akmenį 1863 m. sukilimo aukoms atminti (A priedas, A.3 pav.), kuris, 1936 m. aikštę pavadinus J. Pilsudskio vardu, iškeltas į ŠR jos dalį, o viduryje pastatytas paminklas (A priedas, A.4 pav.) maršalui Juzefui Pilsudskiui (1886–1936). Aikštėje uždrausta prekyba, imti rengti iškilmingi renginiai. 1949–1952 m. okupacinė Sovietų Sąjungos administracija aikštę rekonstravo pagal architekto Vladislavo Mikučiano projektą. 1952 m. aikštės centre pagal skulptoriaus Nikolajaus Tomskio ir architekto Vladislavo Mikučiano projektą pastatytas paminklas (A priedas, A.5 pav.) Sovietų valstybės įkūrėjui Vladimirui Leninui (1870–1924), kuris 1991 m. demontuotas.

Aikštės savybių vertinimas

Struktūrinio aspekto savybės:

Aikštės lokacija / ryšiai: senamiestis, miesto centras, nutolę nuo centro rajonai; pasiekiamumas pėsčiomis (arčiau ar toliau nei 300 m nuo visuomeninio transporto stotelės).

Aikštė yra Naujamiestyje, centrinėje miesto dalyje, prie centrinės miesto gatvės Gedimino pr. Aikštės lokacija patogi, būdama miesto centre praktiškai vienodai lengvai pasiekama iš kitų miesto rajonų. Greta aikštės – visuomeninio transporto stotelės. Arčiau nei 300 m yra dar dvi visuomeninio transporto stotelės. Tiek autobusų, tiek troleibusų tiesioginiai maršrutai (be persėdimo) numatyti į daugumą miesto rajonų.

Įvertinimas balais – 10.

Architektūrinė aplinka: neįpareigojanti aplinka (toliau ar arčiau kaip 75 m nuo valstybinės valdžios pastatų); gretimų pastatų funkcija (komercinė, administracinė, visuomeninė, gyvenamoji); aikštės ir aplinkos urbanistinis integralumas (suderintas, nesuderintas).

Arčiausiai aikštės ribos yra Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos pastatas (kitoje J. Tumo-Vaižganto g. pusėje) ir Lietuvos Respublikos apeliacinio teismo pastatas (kitoje Gedimino pr. pusėje), tačiau Susirinkimų įstatyme numatytas 75 m atsumas, ribojantis susirinkimus ir akcijas, apima tik nedideles, kraštines aikštės dalis, todėl neįpareigojančiai aplinkai įtakos praktiškai nedaro.

Aikštės aplinkoje yra įvairios paskirties pastatų. J. Tumo-Vaižganto g. yra valstybinės ir komercinės paskirties pastatų, Gedimino pr. – Teismų rūmų pastatas bei Lietuvos teatro ir kino akademija, Vasario 16-osios g. – gyvenamieji namai. Artimoje aikštės aplinkoje taip pat vyrauja mišrios funkcinės paskirties pastatai, kurių naudotojai ar gyventojai gali būti potencialiais aikštės lankytojais.

Aikštės mastelis (fiziniai parametrai) nedera su aikštę supančių pastatų masteliu, esamoje miesto struktūroje aikštė yra per didelė. Nesuderintas aikštės ir aplinkos pastatų mastelių skirtumas slopinamas perimetru pasodintomis liepomis,

todėl vizualiniai aikštės parametrai atrodo mažesni. Erdvinės aplinkos elementų derinyje dominuoja Šv. apaštalų Pilypo ir Jokūbo bažnyčios bokštai.

Įvertinimas balais – 8.

Aikštės struktūra: paminklai, atvira erdvė, apželdinta erdvė, trumpalaikio poilsio vietos (sėdimos vietos, saulės ir šešėlio pasirinkimo galimybė), skirtingo amžiaus lankytojų veiklos zonos.

Lukiškių aikštės plotas – 3,4904 ha, matmenys – apie 210×190 m, proporcijos – 1:1,1, forma – netaisyklinga trapecija (3.2 pav.), uždaro kontūro, simetrinė kompozicija, aštuoni takai (iš aikštės kampų ir šonų – simbolinių pasaulio krypčių) orientuoti į aikštės centrą. Aikštė iš visų pusių apsodinta liepomis, kurios padeda suformuoti neapsodintą medžiais aikštės dalį į taisyklingo stačiakampio formą bei optimizuoti erdvės suvokimą. Medžiai taip pat užpildo didelę aikštės dalį, sukurdami parko įvaizdį. Aikštėje esančių gazonų paskirtis – išryškinti planinę aikštės struktūrą, praktinės paskirties jie neturi (nėra skirti poilsiui, žaidimams ir kt.). Takų ir centrinės aikštės dalies dangai naudota grūstų raudonų plytų smulki skalda, kuri nėra patogi lietingu metų laiku, taip pat dėl dulketumo. Erdvinį matmenį aikštei suteikia laiptai iš Gedimino pr. (aikštės plokštuma yra žemiau). Aikštėje, Gedimino pr. ir Vasario 16-osios g. kampe, yra požeminis tualetas. Aikštėje yra memorialinės paskirties atminimo ženklų, kurie dėl savo lokacijos ir dydžio nėra iš tolo matomi akcentai.

Įvertinimas balais – 5.

Socialinio aspekto savybės:

Gyvybingumas (trumpalaikis poilsis, bendravimas, susitikimų vieta, naudojimas dieną ir vakare, nemokamas internetas, saugumas). Nors suoliukų poilsiui aikštėje yra (aikštės centre ir prie takų), tačiau atvira erdvė nesukuria jaukumo, todėl nėra patraukli vieta ilgesniam bendravimui, naudojama tik trumpalaikiam prisėdimui. Želdinių zonoje (po medžiais, pasirenkant šešėlį) jaukesnių poilsio vietų neįrengta. Nėra vaikų žaidimo zonos. 2015 m. Šv. apaštalų Pilypo ir Jokūbo bažnyčios bokšte įrengtas didžiausias centrinėje Europoje kariljonas, kurio skambesio galima klausytis ir aikštėje. Aikštė nėra populiari tarp greta esančios LMTA studentų (vilnius.21)²⁶. Aikštė lankoma daugiausia šviesiu paros metu, nors dėl savo lokacijos yra saugi. Nėra nemokamo belaidžio interneto²⁷.

Įvertinimas balais – 5.

Saviraiškos galimybės (gatvės muzikantų pasirodymai, erdvės parodoms, atrakcijoms, neformalioms akcijoms). Aikštėje nėra numatytos zonos neformaliai veiksmui, galinčiam sutraukti didelį žmonių skaičių, tačiau vyko daug neforma-

²⁶ Remtasi autoriaus natūriniais stebėjimais.

²⁷Tinklalapio duomenys apie belaidžio interneto galimybę naudojami ir analizuojant kitas Vilniaus aikštes.

lių renginių, išnaudojant centrinę dalį, gazonus bei pėsčiųjų takų zonas (aikštėje vykę renginiai aprašyti pirmame darbo skyriuje 1.3 poskyryje, 1.10–1.12 pav.).

Įvertinimas balais – 5.

Valstybiniai ritualai / pilietinės iniciatyvos (valstybiniai, šventiniai renginiai, piketai, mitingai ir panašūs renginiai). Aikštėje valstybiniai, šventiniai renginiai, mitingai ar piketai nevyko (nedidelė atvira erdvė, nėra aktualių valstybinės valdžios institucijų pastatų). Vietos nedideliame žmonių skaičiui susirinkti yra centrinėje aikštės dalyje.

Įvertinimas balais – 3.

Kultūrinio aspekto savybės:

Paveldosauginė vertė. Aikštė yra nacionalinio lygmens pavienis objektas.

Aikštė vertinga archeologiniu, dailės, istoriniu, memorialiniu, urbanistiniu ir želdynų požiūriais (savybės lemiančios reikšmingumą), tačiau vertingumo (nacionaliniu lygmeniu) potencialo galimybės nėra išnaudojamos.

Įvertinimas balais – 2.

Istorinė ir kultūrinė raida / edukacija (įtraukianti informacija, istorinės ir kultūrinės reprezentacijos, patrauklumas turistams). Nėra aikštės formavimo istoriją atspindinčios informacijos. Memorialinės paskirties ženklai (medinis kryžius, atminimo lentelės) informuoja apie kovas už Lietuvos laisvę. Vis dėlto ženklai nėra lengvai pastebimi, gerai matomi tik priėjus arti. Išsamesnė informacija – tik paminklinėje plokštėje, nurodant 1863 m. sukilimo datą ir nužudytus vadus Z. Sierakauską ir K. Kalinauską. Informacija apie pasipriešinimo kovas prieinama kitoje Gedimino pr. pusėje esančiame Genocido aukų muziejuje. Aikštė turistams nėra idomi.

Įvertinimas balais – 5.

Psichologinio aspekto savybės:

Emocinis fonas (aikštėje esančių reiškinių ar dirgiklių įtaka). Aiškios aikštės funkcijos nebuvimas, praeities atsiminimai (Lenino paminklas), memorialinės paskirties ženklai aikštės emocinį foną veikia neigiamai.

Įvertinimas balais – 4.

Patrauklumas (būseną). Aikštėje patiriamos emocijos: pasitenkinimas, pasididžiavimas, susidomėjimas, nerimas ir pan.). Trauminės patirties ženklai aikštėje sukelia kančios, liūdesio jausmus, neigiamą emocinę būseną.

Įvertinimas balais – 4.

Aikštės savybių vertinimas balais. Struktūrinio aspekto trijų savybių bendras vertinimas: $10 + 8 + 5 = 23$ balai; socialinio aspekto trijų savybių bendras vertinimas: $5 + 5 + 3 = 13$ balų; kultūrinio aspekto dviejų savybių bendras vertinimas: $2 + 5 = 7$ balai; psichologinio aspekto dviejų savybių bendras vertinimas: $4 + 4 = 8$ balai. Bendras aikštės visų savybių įvertinimas – 51 balas (mažai vykusį).

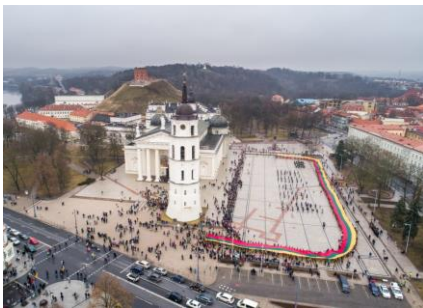
Aikštės reprezentacinis pobūdis mažai ryškus.

3.1.2. Katedros aikštė

Katedros aikštės apžiūros ir fotofiksacijos datos – 2016 m. gegužės 9 d. ir 2018 m. liepos 3 d., empiriniai tyrimai (stebėjimas) atlikti 2016–2019 m. Aikštė iš vakarinės ir pietinės pusių juosia Šventaragio g., šiaurinėje pusėje – Karaliaus Mindaugo skveras, rytinėje – buvęs Pilies skveras. Aikštė ribojasi su šv. Stanislovo ir šv. Vladislovo arkikatedra bazilika ir Valdovų rūmais (3.4 pav.). Aikštė, kaip atskiras žemės sklypas, nėra suformuota, ribos nenustatytos (3.5 pav.).

Aikštė patenka į Vilniaus pilių valstybinio kultūrinio rezervato, kuris apima Kreivąjį (kitai – Pilkąjį arba Trijų kryžių), Bekešo, Gedimino pilies, Gedimino kapo, Stalo kalnus, taip pat Arkikatedros bazilikos, Žemutinės ir Aukštutinės pilių kompleksą, teritoriją. Vilniaus pilys, jų teritorija, yra spėjamas Lietuvos valstybės kūrimosi centras, LDK didžiųjų kunigaikščių rezidencija ir panteonas (Lietuvos TSR istorijos ir kultūros paminklų sąvadas, 1988: 45).

Kultūros vertybių registro duomenimis (kvr.kpd.lt, n. d.), Arkikatedros bazilikos Žemutinės ir Aukštutinės pilių pastatai, jų liekanos ir kitų statinių kompleksas Katedros aikštėje (kodas 24712) yra nacionalinio lygmens paminklas, kurio vertingųjų savybių pobūdis architektūrinis (lemiantis reikšmingumą, svarbus), istorinis (lemiantis reikšmingumą, svarbus), želdynų (lemiantis reikšmingumą), tipiškas. Stilius – modernizmo stilistika.

3.4 pav. Katedros aikštė Vilniuje 2017 m. Andriaus Lauciaus nuotrauka
Fig. 3.4. Cathedral Square in Vilnius, 2017. Photo by A. Laucius

3.5 pav. Katedros a. schema su ženklų lokacija: 1 – paminklas Gediminui; 2 – paminklinis akmuo; 3 – dekoratyvinė plytelė; 4 – skulptūrinė kompozicija; 5 – skulptūra; 6 – paminklas karaliui Mindaugui
Fig. 3.5. Diagram of Cathedral Square with locations of signs: 1 – Monument to Gediminas; 2 – memorial stone; 3 – decorative tile; 4 – sculptural composition; 5 – Sculpture; 6 – Monument to King Mindaugas

3.6 pav. Katedros aikštės kaitos schema
Fig. 3.6. Scheme of Cathedral Square changes

Reprezentacinė funkcija iki XXI a. Tai periodai nuo 1900 iki 1915 m., ir besitęsiantys nuo 1998 m. iki aikštės analizės laikotarpio. 1899 m. Rusijos imperatorius patenkino Vilniaus generalgubernatoriaus kreipimąsi dėl leidimo pastatyti paminklą imperatorienei Jekaterinai II, kurios valdymo metais Respublikos teritorijos buvo prijungtos prie Rusijos. Ta proga 1900 m. iš Katedros į Lukiškių aikštę buvo iškeltos mugės, kiti visuomeniniai renginiai. Centrinėje dalyje buvo įrengtas ovalo formos peizažinio suplanavimo skveras (aut. mokslininkas ir sodininkas Juozapas Pavlovičius), kurio centre buvo pastatytas Jekaterinos II paminklas (A priedas, A.20 pav.), skulptoriaus Marko Antokolskio statula ir karo inžinieriaus N. Prusako pamatas su postamentu (Sliesoriūnas, 2008: 82). Paminklas aikštėje testovėjo kiek daugiau nei dešimt metų. 1915 m., Rusijos kariams daliniams traukiantis nuo vokiečių armijos, skulptūra buvo išvežta į Maskvą. Nuo 1988 m. aikštėje vyko Sąjūdžio mitingai, 1996 m. pastatytas Gedimino paminklas.

Aikštės savybių vertinimas

Struktūrinio aspekto savybės²⁸:

Aikštės lokacija / ryšiai. Aikštė yra senamiestyje, nuo jos prasideda centrinė miesto gatvė Gedimino pr. ir pagrindinė senamiesčio gatvė – Pilies. Aikštės lokacija patogi, būdama miesto širdyje praktiškai vienodai lengvai pasiekiami iš kitų miesto rajonų. Greta yra trys visuomeninio transporto stotelės. Arčiau nei 300 m yra dar dvi visuomeninio transporto stotelės. Tiek autobusų, tiek troleibusų tiesioginiai maršrutai (be persėdimo) numatyti į daugumą miesto rajonų.

Įvertinimas balais – 10.

²⁸ Aspektų savybių charakteristikos atitinka metodiką, todėl tiriant šią ir kitas aikštes nebus kartojamos.

Architektūrinė aplinka. Greta aikštės, kitoje Šventaragio g. pusėje, yra Vidaus reikalų ministerija, tačiau 75 m atstumas nuo jos apima tik labai mažą aikštės dalį, todėl galima teigti, kad aikštės aplinka yra neįpareigojanti.

Katedra ir Valdovų rūmai – didelio žmonių srauto traukos centrai, aikštės aplinkoje daug komercinės paskirties pastatų, taip pat gyvenamųjų namų.

Aikštės architektūrinis sprendimas suderintas su gretimų pastatų architektūra, tai integralus kompleksas.

Įvertinimas balais – 10.

Aikštės struktūra. Struktūra – plati aikštė, dominuojantis pastatas yra katedra, kurią patogų apžvelgti iš visų aikštės dalių. Aikštė atviro tipo, su greta esančiais Karaliaus Mindaugo skveru ir Pilies skveru sudaro vientisą viešųjų erdvių sistemą. Grindinyje pažymėti buvusios pilies ir vartų kontūrai.

Pagrindinis aikštės meninis akcentas – Gedimino paminklas, greta paminklinis akmuo, žymintis miesto įkūrimą, artimoje aplinkoje – Karaliaus Mindaugo paminklas, kiti dekoratyviniai akcentai.

Aikštės erdvė atvira, su terasomis, yra žalioji zona su nedideliu suoliukų skaičiumi, išdėstyta arčiau Šventaragio g. erdvė suskaidyta laiptais skirtingo aukščio plokštumomis. Centrinė dalis įgilinta (trys laipteliai), kartu paryškinant katedros didingumą. Šventaragio g. pusėje augantys medžiai suteikia aikštei stačiakampio formą ir žymi vizualines ribas. Aikštės kampe, prie Pilies g., yra „Narvesen“ paviljonas, kuriame galima nusipirkti kavos, vaisvandenių, ledų, užkandžių. Aikštė pėsčiųjų takais jungiasi su Karaliaus Mindaugo ir Sereikiškių skverais.

Įvertinimas balais – 10.

Socialinio aspekto savybės:

Gyvybingumas. Nors suoliukų poilsui aikštėje nėra daug, tačiau sėdėjimui panaudojamos aikštės terasų atraminės sienutės ir laiptai, taip pat paminklo pje-destalas (populiarus tarp jaunimo). Aikštė jauki bendravimui, yra mėgiama susitikimų vieta (susitinkama dažniausiai prie varpinės bokšto). Aikštė lankoma šviesiu ir tamsiu paros metu, lokacija saugi. Aikštėje nėra nemokamo belaidžio interneto.

Įvertinimas balais – 9.

Saviraiškos galimybės. Prie aikštėje esančių kubų, žyminčių buvusių pilies vartų vietą, dažnai groja gatvės muzikantai, viršutinė terasa, prie paminklo Gediminui, mėgstama riedlentininkų. Aikštėje vyksta koncertai, mugės, neformalus renginiai, žiemos metu statoma pagrindinė miesto eglė, vyksta kalėdinė mugė.

Įvertinimas balais – 10.

Valstybiniai ritualai / pilietinės iniciatyvos. Aikštėje vyksta valstybiniai ritualai (Lietuvos vėliavos diena, Kariuomenės diena, Prezidento inauguracija ir kt.), minėjimai, iškilmės ir k.t. 1988–1990 m. vyko Sąjūdžio organizuoti mitingai.

Įvertinimas balais – 10.

Kultūrinio aspekto savybės:

Paveldosauginė vertė. Katedros aikštė yra nacionalinio lygmens paminklas, kurio vertingųjų savybių pobūdis architektūrinis, istorinis, želdynų. Stilius – modernizmo stilistika.

Įvertinimas balais – 10.

Istorinė ir kultūrinė raiška / edukacija. Į svarbiausių Lietuvos įvykių sąrašą yra įrašytas Mindaugo valdymas, krikštas, karūnavimas, Gedimino valdymas, Vilniaus, kaip LDK sostinės, paminėjimas, Algirdo ir Kęstučio valdymas, Jogailos, kaip Lietuvos didžiojo kunigaikščio, valdymas, Jogailos krikštas, Vytauto valdymas. Iškiliausių Lietuvos žmonių sąrašė – LDK didieji kunigaikščiai Mindaugas, Gediminas, Algirdas, Kęstutis, Jogaila.

Aikštėje ir aplinkoje yra gerai matoma ir prieinama informacija apie LDK ir kunigaikščius, Vilniaus įkūrimą. Valdovų rūmuose veikia nuolatinė Lietuvos istoriją menanti ekspozicija, organizuojamos parodos. Varpinės bokšte yra turistų informacinis centras.

Įvertinimas balais – 10.

Psichologinio aspekto savybės:

Emocinis fonas. Aikštės ir aplinkos architektūra reprezentuoja istorinę Lietuvos praeitį, todėl emocinis fonas – pakilus.

Įvertinimas balais – 10.

Patrauklumas (būseną). Aikštės ir aplinkos architektūra, reprezentuojanti istorinę Lietuvos praeitį, sukelia teigiamas emocijas, pasididžiavimo, pasitenkinimo jausmą.

Įvertinimas balais – 10.

Aikštės savybių vertinimas balais. Struktūrinio aspekto trijų savybių bendras vertinimas: $10 + 10 + 10 = 30$ balų; socialinio aspekto trijų savybių bendras vertinimas: $9 + 10 + 10 = 29$ balai; kultūrinio aspekto dviejų savybių bendras vertinimas: $10 + 10 = 20$ balų; psichologinio aspekto dviejų savybių bendras vertinimas: $10 + 10 = 20$ balų. Bendras aikštės visų savybių įvertinimas – 99 balai (labai vykusį).

Aikštės reprezentacinis pobūdis labai ryškus (socialinę tapatybę žyminti aikštė, kurioje vyksta valstybiniai ritualai).

3.1.3. Nepriklausomybės aikštė

Nepriklausomybės aikštės apžiūros ir fotofiksacijos data – 2016 m. gegužės 9 d., empiriniai tyrimai (stebėjimas) atlikti 2016–2019 metais. Aikštė yra Vilniaus Naujamiestyje, greta Lietuvos Respublikos Seimo, Seimo kanceliarijos, Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos, iš pietinės pusės ribojama Gedimino pr. Atskiras sklypas aikštei nėra suformuotas, todėl tikslios ribos nėra nustatytos ir įteisintos. Dalis aikštės patenka į Seimo pastatų kompleksui nustatytą žemės

sklypą, kita dalis yra tarp Seimo sklypo ir Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos, prie kurios apželdintoje aikštės dalyje pastatyta skulptūra „Žinina“. Aikštė išilgai Gedimino pr. tęsiasi nuo A. Goštauto g. iki Gynėjų g. Aikštė stačiakampio formos, apytiksliai 220 m ilgio ir 40 m pločio, atviro kontūro (3.7, 3.8 pav.).

Kultūros vertybių registro duomenimis (kvr.kpd.lt, n. d.), Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos rūmų, kitų statinių ir Nepriklausomybės aikštės kompleksas (kodas 16080) yra nacionalinės reikšmės kompleksas (40281.00 kv.m.), kurio vertingųjų savybių pobūdis architektūrinis (lemiantis reikšmingumą, svarbus), dailės (lemiantis reikšmingumą svarbus), inžinerinis (lemiantis reikšmingumą, svarbus), istorinis (lemiantis reikšmingumą, svarbus); memorialinis (lemiantis reikšmingumą, svarbus), urbanistinis (lemiantis reikšmingumą, svarbus).

3.7 pav. Nepriklausomybės aikštė Vilniuje (vaizdas nuo A. Goštauto g. pusės). Gintauto Tiškaus nuotrauka, 2016 m.

Fig. 3.7. Independence Square in Vilnius, 2016. Photo by G. Tiškus

3.8 pav. Nepriklausomybės aikštės schema su ženklų lokacija: 1 – vėliavų stiebai; 2 – skulptūra; 3 – ženklų grupė: memorialinis pastatas, barikadų blokai, stulpeliai, paminklinė lenta;

4 – buvusio fontano su baseinu vieta

Fig. 3.8. Independence Square diagram with locations of signs: 1 – flagpoles; 2 – sculpture; 3 – character building; barricade blocks; columns; memorial plaque; 4 – location of the former fountain with basin

Aikštės savybių vertinimas

Struktūrinio aspekto savybės:

Aikštės lokacija / ryšiai. Aikštės lokacija – Naujamiestis (centrinė miesto dalis), prie Gedimino pr. Visuomeninio transporto stotelės nutolusios toliau nei 300 m. Šioje Gedimino pr. atkarpoje visuomeninio transporto eismas nenumatytas. Artimiausia stotelė yra prie Lukiškių aikštės.

Įvertinimas balais – 5.

Architektūrinė aplinka. Didžioji aikštės erdvės dalis patenka į 75 m zoną nuo Seimo rūmų. Aikštėje ribojamos susirinkimo formos (mitingai, piketai, demonstracijos, procesijos, eitynės, kitokie susirinkimai).

Aikštės aplinkoje dominuoja valstybinės valdžios ir visuomeninės paskirties pastatai, yra ir gyvenamųjų namų.

Aikštė formuota kartu su administracinių pastatų kompleksu, kompleksiskai sprendžiant ir derinant aikštės ir pastatų kompozicijos sprendimus.

Įvertinimas balais – 5.

Aikštės struktūra. Aikštėje nėra aiškiai išskirtų zonų, daug atviros erdvės. Nedidelis skaičius suoliukų yra prie buvusio baseino ir greta skulptūros „Žinia“. Šioje mažoje erdvėje yra ir nedidelė žalioji zona.

Vientisą kompleksą sudaro memorialinis pastatas, gelžbetoniniai barikadų blokai, barikadų vietas žymintys stulpeliai, atminimo lenta. Vis dėlto tiek memorialinis pastatas, tiek barikadų blokai iš aikštės centrinės dalies nėra matomi.

Įvertinimas balais – 3.

Socialinio aspekto savybės:

Gyvybingumas. Aikštės architektūra nėra tinkama, nėra jaukių zonų neformaliai bendravimui, susitikimams. Greta aikštės, „Narvesen“ pavilijone, galima nusipirkti kavos, vaisvandenių, ledų, užkandžių, tačiau šia galimybe naudojasi praeiviai. Per aikštę einama ir į Seimo rūmus.

Aikštėje yra nemokamas bevielis internetas.

Įvertinimas balais – 3.

Saviraiškos galimybės. Didžioji aikštės dalis patenka į 75 m zoną, todėl galimybių neformalaus aktyvumo formoms nėra arba jos labai menkos.

Įvertinimas balais – 2.

Valstybiniai ritualai / pilietinės iniciatyvos. Aikštėje valstybiniai ritualai vyksta retai, kelis kartus per metus (Sausio 13-osios atminimo renginiai). Pilietinės iniciatyvos ribojamos draudimu (75 m zona).

Įvertinimas balais – 5.

Kultūrinio aspekto savybės:

Paveldosauginė vertė. Aikštė – bendro nacionalinės reikšmės komplekso dalis. Jo vertingųjų savybių pobūdis architektūrinis, dailės, inžinerinis, istorinis, memorialinis, urbanistinis.

Įvertinimas balais – 7.

Istorinė ir kultūrinė raiška / edukacija. Seimo rūmų komplekso (iš aikštės nematomo) teritorijoje yra Sausio 13-osios įvykių atminimo memorialas, kurio ekspozicinėje patalpoje rengiamos parodos, rodomi filmai. Greta aikštės esanti Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka su aikšte struktūriškai nesusijusi, tai yra savarankiškas traukos objektas. Aikštė turistams nėra patraukli.

Įvertinimas balais – 5.

Psichologinio aspekto savybės:

Emocinis fonas. Aikštėje esantis ženklai (dirgikliai) skirtingi tiek savo estetika, tiek prasmėmis. Memorialinės paskirties ženklai aikštėje nedominuoja, apleistasis baseinas – neūkiškumo pavyzdys. Bendras emocinis fonas yra neutralus.

Įvertinimas balais – 5.

Patrauklumas (būseną). Buvimas aikštėje teigiamų ar neigiamų emocijų nesukelia.

Įvertinimas balais – 5.

Aikštės savybių vertinimas balais. Struktūrinio aspekto trijų savybių bendras vertinimas: $5 + 5 + 3 = 13$ balų; socialinio aspekto trijų savybių bendras vertinimas: $3 + 2 + 5 = 10$ balų; kultūrinio aspekto dviejų savybių bendras vertinimas: $7 + 5 = 12$ balų; psichologinio aspekto dviejų savybių bendras vertinimas: $5 + 5 = 10$ balų. Bendras aikštės visų savybių įvertinimas – 45 balai (nevykusi).

Aikštės reprezentacinis pobūdis neryškus.

3.1.4. Rotušės aikštė

Rotušės aikštės tyrimo data – 2016 m. gegužės 9 d. (3.9 pav.), empiriniai tyrimai (stebėjimas) atlikti 2016–2019 metais.

Rotušės aikštė yra Vilniaus senamiestyje, greta Rotušės. Aikštė trikampės formos, apie 0,7 ha ploto, iš vakarų pusės ribojama Didžiosios g., sklypo ribos nėra nustatytos (3.10 pav.). Kultūros vertybių registro duomenis (kvr.kpd.lt, n. d.) Rotušės aikštės vertingosios savybės: XIV–XV a. miesto centras, čia vykdavo turgūs, būdavo skelbiami valdžios nutarimai ir vykdomos baudmės nusikaltėliams, 1901 m. – Gegužės 1-osios demonstracija, 1905–1907 m. ir 1918–1919 m. – mitingai ir demonstracijos.

3.9 pav. Rotušės aikštė Vilniuje.

Vidmanto Balkūno nuotrauka

Fig. 3.9. Town Hall Square. Photo by Vidmantas Balkūnas

3.10 pav. Rotušės aikštės schema su ženklų lokacija: 1 – fontanas;

2 – vandens kolonėlė

Fig. 3.10. Town Hall Square diagram with locations of signs: 1 – fountain; 2 – water pump

3.11 pav. Rotušės aikštės kaitos schema

Fig. 3.11. Scheme of Town Hall Square changes

Reprezentacinė funkcija iki XXI a. pradžios. Tai periodas nuo rotušės pastato pastatymo tuometinėje aikštės teritorijoje, kur buvo skelbiami magistrato nutarimai, teismo nuosprendžiai, vykdomos bausmės, aikštėje vykdavo įvairūs pramoginiai renginiai, pasirodydavo keliaujantys akrobatai, komediantai, 1611 m. aikštėje buvo pastatyta triumfo arka į Vilnių atvykusiam Lenkijos karaliui ir Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Zigmantui Vazai (rotušė pirmą kartą minima istorijos šaltiniuose 1432 m.) iki 1845 m., kai iš rotušės iškeltas magistratas ir pastatas pritaikytas teatrui, bei periodas nuo 1962 iki 1990 m., kai aikštėje, ją rekonstravus, buvo pastatytas paminklas Vincui Kapsukui (skulpt. Petras Vaišvada, arch. Henrikas Tomaševičius). Paminklas demontuotas 1990 metais.

Aikštės savybių vertinimas

Struktūrinio aspekto savybės:

Aikštės lokacija / ryšiai. Aikštė senamiesčio centre, judrių gatvių sankirtoje. Prie Rotušės aikštės sustoja tik vieno maršruto autobusas. Pagrindinių miesto visuomeninio transporto maršrutų stotelės nutolusios toliau nei 300 m, todėl aikštė, nuo stotelių, nėra patogiai pasiekama pėsčiomis.

Įvertinimas balais – 7.

Architektūrinė aplinka. Aikštės aplinka neįpareigojanti, arčiau kaip 75 m valstybinės valdžios pastatų nėra.

Aikštės aplinkos pastatų funkcija įvairi, pirmuosiuose aukštuose vyrauja komercinės paskirties patalpos, kitų aukštų paskirtis gyvenamoji.

Siauros aikštės tipas (išstėtas trikampis), kurios vizualinius parametrus padidina aikštę supančios gatvės. Bendra aikštės ir ribojančių gatvių erdvė yra didelė senamiesčio struktūroje, tačiau aikštės ir aplinkinių pastatų mastelių santykis harmoningas (suderintas).

Įvertinimas balais – 7.

Aikštės struktūra. Didžiąją aikštės dalį sudaro atvira erdvė, išklota betono trinkelėmis. Aikštės šonuose, granitinėse talpose, pasodinti medžiai, kartu įrengtos ir vietos trumpalaikiam poilsiui. Nėra pasirinkimo tarp šešėlio ir saulės, atvira erdvė nesukuria jaukumo atmosferos, nėra vaikų žaidimo zonos, fontano zona atskirta nuo aikštės erdvės automobilių eismo juosta.

Įvertinimas balais – 5.

Socialinio aspekto savybės:

Gyvybingumas. Aikštė nėra patraukli vieta trumpalaikiam poilsiui. Nėra daug sėdimų vietų, suoliukai, įkomponuoti kartu su betoninėmis talpomis medžiams, yra atviroje erdvėje (nėra apsaugoti nuo vėjo), nėra jauki vieta bendrauti. Aikštė dažniausiai būna tuščia. Vasarą dalyje aikštės, prie Didžiosios g., įrengiama laikina kavinė. Yra nemokamas belaidis internetas.

Įvertinimas balais – 5.

Saviraiškos galimybės. Atvira aikštės erdvė (trinkelių danga) gali būti naudojama įvairioms neformalaus aktyvumo formoms, tačiau aikštė nėra jauki ir populiari tarp menininkų, atlikėjų.

Aikštėje vyksta miesto renginiai: koncertai, mugės, amatų dienos, kiti proginiai renginiai, kurių iniciatoriais yra savivaldybė arba nevyriausybinių komercinės struktūros.

Įvertinimas balais – 7.

Valstybiniai ritualai / pilietinės iniciatyvos. Aikštėje valstybiniai ar savivaldybės oficialūs ritualai, taip pat mitingai ar piketai nevyksta. Žiemą pastatoma eglė, vyksta kalėdinė mugė.

Įvertinimas balais – 6.

Kultūrinio aspekto savybės:

Paveldosauginė vertė. Aikštės vertingosios savybės susijusios su miesto struktūra, tai XIV–XV a. miesto centras ir pagrindinė turgaus aikštė.

Įvertinimas balais – 6.

Istorinė ir kultūrinė raiška / edukacija. Aikštėje informacijos apie viduramžių istoriją, aikštės buvusią funkciją ir praktikas nėra. Aikštė, kaip lankymo objektas, turistams nėra patraukli, tačiau naudojama kaip turistų grupių susirinkimo vieta.

Įvertinimas balais – 5.

Psichologinio aspekto savybės:

Emocinis fonas. Aikštės emocinis fonas yra neutralus.

Įvertinimas balais – 5.

Patrauklumas (būseną). Būnant aikštėje emocijos neutralios.

Įvertinimas balais – 5.

Aikštės savybių vertinimas balais. Struktūrinio aspekto trijų savybių bendras vertinimas: $7 + 7 + 6 = 20$ balų; socialinio aspekto trijų savybių bendras vertinimas: $5 + 7 + 6 = 18$ balai; kultūrinio aspekto dviejų savybių bendras vertini-

mas: $6 + 5 = 11$ balų; psichologinio aspekto dviejų savybių bendras vertinimas: $5 + 5 = 10$ balų. Bendras aikštės visų savybių įvertinimas – 59 balai (mažai vykusį).

Aikštės reprezentacinis pobūdis mažai ryškus.

3.1.5. Simono Daukanto aikštė

Simono Daukanto aikštės ženklų apžiūros ir fotofiksacijos data – 2016 m. gegužės 9 d. (3.12 pav.), empiriniai tyrimai (stebėjimas) atlikti 2016–2019 metais. Aikštė yra Vilniaus senamiestyje, greta Prezidentūros pastatų komplekso. Aikštės sklypas yra suformuotas, netaisyklingos trapecijos formos, vakarinė aikštės dalis (beveik pusė jos ploto) apsodinta medžiais, likusi dalis išgrįsta betono trinkelėmis. Aikštę iš vakarų pusės riboja Liejyklos g., iš rytų – Universiteto g. ir Vilniaus universiteto pastatų kompleksas (3.13 pav.).

3.12 pav. Simono Daukanto aikštė. Roberto Dačkaus nuotrauka, 2018 m.

Fig. 3.12. Simono Daukanto Square, 2018. Photo by R. Dačkus

3.13 pav. Simono Daukanto aikštės schema su ženklų lokacija: 1 – vėliavų stiebai; 2 – stulpeliai su grandine

Fig. 3.13. Diagram of Simono Daukanto Square with location of signs: 1 – flagpoles; 2 – posts with chain

3.14 pav. Simono Daukanto aikštės kaitos schema

Fig. 3.14. Scheme of Simono Daukanto Square changes

Reprezentacinė funkcija iki XXI a. pradžios. Tai periodas nuo 1889 iki 1915 metų. 1889 m. Vilniaus valdyba nusprendė įamžinti Vilniaus generalgubernatoriaus, Lietuvos ir Lenkijos sukilimo slopintojo Michailo Muravjovo (1863–1865) atminimą ir jo šimtųjų gimimo metinių proga aikštėje pastatyti paminklą. Pasirinkta akademiko Matvejaus Čyžovo sukurta skulptūra, o pritaikyti ją vietoje buvo pavesta Vilniaus piešimo mokyklos įkūrėjui ir vadovui akademikui Ivanui Trutnevui bei dailininkui Vasilijui Griaznovui. 1898 m. lapkričio 8 d. paminklas buvo iškilmingai atidengtas. 1899 m. M. Muravjovo vardu pavadinta rūmų aikštė (A priedas, A.50 pav.). 1915 m. rusų armijai traukiantis iš Vilniaus, M. Muravjovo skulptūra buvo nukelta nuo postamento ir išvežta į Rusiją (kartu su Jekaterinos II ir A. Puškino skulptūromis).

Aikštės savybių vertinimas

Struktūrinio aspekto savybės:

Aikštės lokacija / ryšiai. Aikštė senamiestyje, netoli centrinės Vilniaus gatvės Gedimino pr. Visuomeninio transporto stotelė (autobusų) yra arčiau nei 300 m, tačiau pagrindinių visuomeninio transporto maršrutų stotelės (troleibusų) yra toliau.

Įvertinimas balais – 7.

Architektūrinė aplinka. Aplinka yra įpareigojanti, greta yra Prezidentūros pastatų kompleksas. Į 75 m zoną, kuriai galioja apribojimai, patenka praktiškai visa aikštė. Ji ribojasi su Vilniaus universiteto rūmų kompleksu, gretimose Liejyklos ir Skapo g. dominuoja gyvenamosios paskirties pastatai.

Netaisyklingos trapecijos formos aikštė (ribos yra nustatytos) Senamiesčiui būdingos erdvinės struktūros požiūriu yra didelių fizinių parametrų, tačiau vizualiai dėl zonavimo, aikštę dalijančio į dvi beveik lygias dalis, atrodo mažesnė. Vizualiai, kaip aikštė, suvokiama atvira erdvė priešais Prezidentūros komplekso pagrindinį korpusą, todėl aikštės ir aplinkos masteliai atrodo suderinti.

Įvertinimas balais – 5.

Struktūra. Aikštę sudaro atviros betono trinkelų dangos ir želdyno (medžių) zonos. Paminklų nėra, grindinyje 2018 m. įrengta Gitenio Umbraso dekoratyvinė plytelė „Šimtmetis“, pastebima tik priėjus arti. Aikštėje nėra įrengtų jaukių vietų trumpalaikiam poilsiui, vaikų žaidimo zonos.

Įvertinimas balais – 3.

Socialinio aspekto savybės:

Gyvybingumas. Aikštėje nėra erdvės gyventojų susitikimams, bendravimui ar trumpalaikiam poilsiui, vaikų žaidimui, neformalios erdvės. Galiojantys draudimai trukdo išnaudoti greta esančio Vilniaus universiteto studentų, galimų aikštės lankytojų, potencialą. Aikštė praktiškai nenaudojama tiek šviesiu, tiek ir tamsiu paros metu. Nėra nemokamo belaidžio interneto. Aikštė saugi dėl nuolatinio stebėjimo (Prezidentūros pastatų komplekso).

Įvertinimas balais – 3.

Saviraiškos galimybės. Aikštės erdvėje dėl galiojančių draudimų pasirodymai, parodos ar kitos neformalios akcijos nevyksta.

Įvertinimas balais – 2.

Valstybiniai ritualai / pilietinės iniciatyvos. Aikštėje vyksta oficialios valstybės ceremonijos: Prezidento inauguracijos iškilmės, Nepriklausomybės dienos (Vasario 16-osios) minėjimas, iškilminga trijų Baltijos valstybių vėliavų pakėlimo ceremonija, Valstybės dienos minėjimas ir vėliavų pakėlimas liepos 6-ąją. Keliskart metuose vyksta valdžios aprobuotos mugės ir koncertai. Retai prie aikštės prieigų (granitinių stulpelių su grandinėmis) vyksta piketai.

Įvertinimas balais – 5.

Kultūrinio aspekto savybės:

Paveldosauginė vertė. Aikštė nėra įtraukta į Kultūros vertybių registrą. Prezidentūros rūmų kompleksas yra nacionalinio lygmens paminklas, kurio vertinųjų savybių pobūdis architektūrinis, dailės, istorinis. Stilius – ampyras.

Įvertinimas balais – 5.

Istorinė ir kultūrinė raiška / edukacija. Aikštėje yra informacinė lentelė, kurioje pateikiami trumpi Prezidentūros rūmų statybos ir paskirties istoriniai faktai. Aikštė turistams nėra patraukli.

Įvertinimas balais – 3.

Psichologinio aspekto savybės:

Emocinis fonas. Aikštės emocinis fonas yra neigiamas dėl granitinių stulpelių su grandine, įrengtų norint riboti patekimą į aikštę.

Įvertinimas balais – 3.

Patrauklumas (būseną). Prie įėjimo įrengti granitiniai stulpeliai su grandine (norint riboti patekimą į aikštę) sukelia neigiamas emocijas.

Buvimas aikštėje dėl jos tuštumo teigiamų emocijų nesukelia, ji nėra patraukli.

Įvertinimas balais – 4.

Aikštės savybių vertinimas balais. Struktūrinio aspekto trijų savybių bendras vertinimas: $7 + 5 + 3 = 15$ balų; socialinio aspekto trijų savybių bendras vertinimas: $3 + 2 + 7 = 12$ balų; kultūrinio aspekto dviejų savybių bendras vertinimas: $5 + 3 = 8$ balai; psichologinio aspekto dviejų savybių vertinimas: $3 + 4 = 7$ balai. Bendras aikštės visų savybių įvertinimas – 42 balai (nevykusi).

Aikštės reprezentacinis pobūdis neryškus.

3.1.6. Vinco Kudirkos aikštė

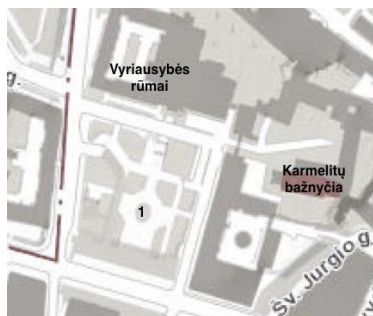
Vinco Kudirkos aikštės apžiūros ir fotofiksacijos data – 2016 m. gegužės 9 d. (3.15 pav.), empiriniai tyrimai (stebėjimas) atlikti 2016–2019 metais. Aikštė Vilniaus senamiestyje, iš vakarų pusės ribojama Vilniaus g., iš pietų – Gedimino

pr. Aikštė netaisyklingo stačiakampio formos, apie 1,4 ha ploto, atskiras sklypas nesusiformuotas (3.16 pav.). Įrengta požeminė automobilių stovėjimo aikštelė, įvažiavimas ir išvažiavimas iš Vilniaus g. Šiaurinėje dalyje, Vilniaus g. pusėje, įrengtas požeminis tualetas. Palei Gedimino pr., aikštės šonuose, pastatyti du lengvų konstrukcijų paviljonai, kurių viename įrengtas SĮ „Susisiekimo paslaugos“ klientų aptarnavimo centras ir įėjimas į požeminę automobilių stovėjimo aikštelę, kitame – įėjimas į požeminę automobilių stovėjimo aikštelę bei „Narvesen“ paviljonas. Aikštė grįsta šaligatvio plytelėmis, takai išdėstyti perimetru. Virš apačioje esančio privažiavimo įrengtas pagrindinis įėjimas į Vyriausybės rūmus. Didžioji erdvė, apie tris penktadalius, apželdinta medžiais ir sudaro skvero įvaizdį. Centrinėje neapželdintoje aikštės dalyje pastatytas paminklas Vincui Kudirkai.

3.15 pav. Vincas Kudirkos a. Vilniuje. Gintauto Tiškaus nuotrauka, 2016 m.

Fig. 3.15. Vincas Kudirkos Square, Vilnius, 2016. Photo by G. Tiškus

3.16 pav. Vincas Kudirkos a. schema, 1 – paminklas Vincui Kudirkai (sudaryta autoriaus)

Fig. 3.16. Scheme of Vincas Kudirkos Square, 1 – monument to Vincas Kudirka (compiled by the author)

3.17 pav. Vincas Kudirkos aikštės paskirties ir urbanimo kaitos schema
Fig. 3.17. Scheme of change in the purpose and name of Vincas Kudirkos Square

Reprezentacinė funkcija iki XXI a. pradžios. Tai periodai nuo 1865 iki 1919 m., nuo 1950 iki 1991 m. ir besitęsiantis nuo 2009 metų. 1865 m. gubernatoriaus Michailo Muravjovo iniciatyva tuometinėje Šv. Jurgio aikštėje buvo pastatyta Šv. Aleksandro Neviškio koplyčia (arch. Nikolajus Čaginas), (A priedas, A.58 pav.), skirta ką tik pasibaigusio sukilimo malšintojams. Koplyčia stovėjo aikštėje iki 1919 m., kai, Vilnių užėmus Raudonajai armijai, buvo sugriauta. Paminklas I. Černiachovskiui buvo atidengtas 1950-aisiais (A priedas, A.60 pav.). Visasąjunginį konkursą laimėjo Maskvos skulptorius Nikolajus Tomskis. Ant pjedestalo reljefų (arch. Levas Golubevas) buvo pavaizduoti lietuviai, sveikinantys sovietinės armijos karius, o užrašas skelbė: „Armijos generolui Černiachovskiui I. D. – nuo lietuvių tautos“. I. Černiachovskio paminklas buvo demontuotas 1991 m., aikštė pavadinta Savivaldybės aikšte pagal greta jos stovėjusius Vilniaus savivaldybės centrinius rūmus. 2002 m. nuspręsta pastatyti paminklą Lietuvos himnui ir jo autoriui Vincui Kudirkai. Paminklas (skulpt. A. rūnas Sakalauskas ir arch. Ričardas Krištopavičius) atidengtas 2009 m. liepos 5 d. Vinco Kudirkos vardu pervadintoje aikštėje (Mikalajūnė ir Antanavičiūtė, 2012: 169–171).

Aikštės savybių vertinimas

Struktūrinio aspekto savybės:

Aikštės lokacija/ryšiai. Aikštė senamiesčio teritorijoje, centrinėje miesto dalyje, greta svarbiausios miesto gatvės Gedimino pr.

Visuomeninio transporto (autobusų, troleibusų) stotelė greta aikštės. Pasiekiamumą didina ir įrengta požeminė automobilių stovėjimo aikštelė.

Įvertinimas balais – 10.

Architektūrinė aplinka. Šiaurinėje pusėje yra Vyriausybės rūmų kompleksas, į kurį įrengtas pėsčiųjų viadukas. 75 m zona nuo pastato baigiasi ties Vinco Kudirkos paminklu centrinėje dalyje, apima apie pusę erdvės. Į zoną patenka didžioji apželdintos aikštės dalis, atviros erdvės zona prie Gedimino pr. į draudimų zoną nepatenka.

Aplinkoje dominuoja komercinės paskirties pastatai (parduotuvės), pritraukiantys didelius žmonių srautus didžiąją dienos dalį (darbo laikas iki 20 val.).

Netaisyklingo kvadrato formos uždaro tipo aikštė su perimetru iš trijų pusių apsodintais medžiais panaši į skverą. Fizinis mastelis suderintas su aplinkos architektūra, tačiau kitoje Gedimino pr. pastatytas „Novotel“ pastatas savo tūriu disonuoja su aplinkos užstatymu.

Įvertinimas balais – 7.

Struktūra. Aikštėje yra dvi pagrindinės zonos, kurių didesnioji – su geometrine takų schema, apželdinta medžiais ir sudaro skvero įvaizdį. Atviroje zonoje pastatytas paminklas Lietuvos himnui ir jo autoriui Vincui Kudirkai. Vaikų žaidimo vietų nėra. Aikštėje, prie Vilniaus g., yra viešasis požeminis tualetas, prie

Gedimino pr. yra „Narvesen“ paviljonas, kuriame galima nusipirkti, kavos, vaisvandenių, ledų, užkandžių.

Įvertinimas balais – 8.

Socialinio aspekto savybės:

Gyvybingumas. Apželdinimas aikštės perimetru su takais tarp medžių eilių, suoliukais sudaro jaukias zonas gyventojų susitikimams, bendravimui ir trumpalaikiam poilsiui (yra pasirinkimas tarp šešėlio ir saulės). Komercinės paskirties pastatai, pritraukiantys didelius žmonių srautus didžiąją dienos dalį (darbo laikas iki 20 val.), lemia ir aikštės gyvybingumą. Tai populiarūs susitikimų vieta, saugi diena ir vakare.

Aikštėje nėra nemokamo belaidžio interneto.

Įvertinimas balais – 8.

Saviraiškos galimybės. Atvira erdvė nėra didelė, todėl nėra patogi didesnių žmonių skaičių pritraukiantiems renginiams ar neformalioms akcijoms. Gatvės muzikantų aikštė netraukia dėl nedidelio turistų skaičiaus.

Įvertinimas balais – 6.

Valstybiniai ritualai / pilietinės iniciatyvos. Valstybiniai renginiai aikštėje nevyksta (mažai atviros erdvės). Aikštė populiarūs piketų, daugiausia – įvairių protesto akcijų, nesutinkant su valdžios vykdoma politika, rengimo vieta (greta Vyriausybės rūmai).

Įvertinimas balais – 7.

Kultūrinio aspekto savybės:

Paveldosauginė vertė. Aikštė nėra įtraukta į Kultūros vertybių registrą, Vyriausybės pastatas yra regiono lygmens, kurio vertingųjų savybių pobūdis architektūrinis, dailės. Stilius – vėlyvasis modernizmas.

Įvertinimas balais – 5.

Istorinė ir kultūrinė raiška / edukacija. Ant paminklo plastinio akcento obelisko iškaltas valstybės himnas aktualizuoja istorinę atmintį ir valstybingumo idėją. Aikštė turistams nepatraukli.

Įvertinimas balais – 8.

Psichologinio aspekto savybės:

Emocinis fonas. Emocinis fonas yra teigiamas, jį lemia aikštės mastelis, didelis želdinių kiekis, architektūra.

Įvertinimas balais – 8.

Patrauklumas (būseną). Buvimas aikštėje sukelia teigiamų emocijų, pasitenkinimo.

Įvertinimas balais – 8.

Aikštės savybių vertinimas balais. Struktūrinio aspekto trijų savybių bendras vertinimas: $10 + 7 + 8 = 25$ balai; socialinio aspekto trijų savybių bendras vertinimas: $8 + 6 + 7 = 21$ balas; kultūrinio aspekto dviejų savybių bendras ver-

tinimas: $5 + 8 = 13$ balų; psichologinio aspekto dviejų savybių vertinimas: $8 + 8 = 16$ balų. Bendras aikštės visų savybių įvertinimas – 75 balai (vykusi).

Aikštės reprezentacinis pobūdis ryškus (socialinę tapatybę žyminti aikštė (paminklas)).

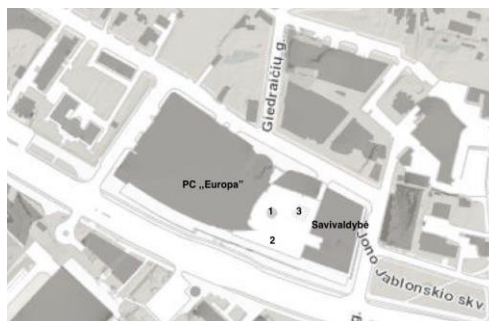
3.1.7. Europos aikštė

Europos aikštės apžiūros ir fotofiksacijos data – 2016 m. gegužės 9 d. (3.18 pav.), empiriniai tyrimai (stebėjimas) atlikti 2016–2019 metais. Aikštė yra Šnipiškių rajone, dešiniajame Neries krante, miesto urbanistinės kalvos teritorijoje. Aikštė yra bendrame žemės sklype su verslo ir prekybos centrais, administraciniu bei savivaldybės pastatais, aikštės plotas sklype – apie 0,36 ha (60×60 m) (3.19 pav.).

3.18 pav. Europos aikštė, Gintauto Tiškaus nuotrauka 2016 m.

Fig. 3.18. Europos Square, 2016.
Photo by G. Tiškus

3.19 pav. Europos aikštės schema su ženklų lokacija: 1 – fontanas; 2 – vėliavų stiebai; 3 – dekoratyviniai kubai

Fig. 3.19. Europos Square diagram with location of signs: 1 – fountain; 2 – flagpole; 3 – decorative elements

Aikštės savybių vertinimas

Struktūrinio aspekto savybės:

Aikštės lokacija / ryšiai. Aikštė yra Šnipiškių rajone, dešiniajame Neries upės krante, greta Konstitucijos prospekto.

Visuomeninio transporto (autobusų, troleibusų) stotelė greta aikštės.

Įvertinimas balais – 7.

Architektūrinė aplinka. Aplinka nėra įpareigojanti, arčiau kaip 75 m valstybinės valdžios pastatų nėra.

Aikštės aplinkoje vyrauja komercinės ir administracinės paskirties pastatai. Dienos metu (darbo laiku) pastatuose dirba daug žmonių.

Aikštė suformuota pastačius „Europos“ verslo centro kompleksą su administraciniais pastatais, derinant aikštės ir pastatų kompozicinius sprendimus, tai bendra komplekso dalis.

Įvertinimas balais – 7.

Aikštės struktūra. Didžiąją aikštės dalį užima atvira erdvė, centrinė dalis kiek išgaubta. Aikštėje esantis fontanas arčiau „Europos“ verslo centro, prie kurio įrengiamos vasaros kavinės vietos. Aikštėje esantys betoniniai kubai aiškios paskirties neturi, ant keleto iš jų įrengtos betoninės talpos su medžiais.

Įvertinimas balais – 5.

Socialinio aspekto savybės:

Gyvybingumas. Keli suoliukai prie administracinių pastatų nėra patraukli vieta trumpalaikiam poilsiui ar bendravimui.

Greta esančiuose komercinės ir administracinės paskirties pastatuose dirba daug žmonių, tačiau aikštė gyvybinga (ne būnančių, o praeinančių žmonių) tik darbo dienomis ir darbo valandomis. Nemokamo belaidžio interneto nėra.

Įvertinimas balais – 3.

Saviraiškos galimybės. Erdvė nėra didelė, dalį jos užima aiškios paskirties neturintys betoniniai kubai, nuolatinis pėsčiųjų tranzitas į prekybos centrą nesudaro sąlygų pasireikšti neformalioms aktyvumo formoms.

Įvertinimas balais – 3.

Valstybiniai ritualai / pilietinės iniciatyvos. Aikštėje valstybiniai ritualai ar šventiniai renginiai nevyksta, piketuojama prieš Vilniaus miesto savivaldybės vykdomą politiką.

Įvertinimas balais – 5.

Kultūrinio aspekto savybės:

Paveldosauginė vertė. Tai naujo architektūrinio komplekso objektas, kurio teritorija paveldosauginiu požiūriu nesaugoma.

Įvertinimas balais – 0.

Istorinė ir kultūrinė raiška / edukacija. Informacijos įtraukiam pažinimui ar edukacijai nėra. Nors aikštę pavadinus Europos vardu buvo išreikštas pritarimas tapti ES nare, tačiau gyventojai dažniausiai jį sieja ne su Europa (pasaulio daliimi), o su prekybos centru, pavadintu „Europa“.

Įvertinimas balais – 2.

Psichologinio aspekto savybės:

Emocinis fonas. Fontanas su mažomis kaskadomis bėgančiu vandeniu atraktyvus, betoninių kubų paskirtis nėra aiški. Emocinis fonas yra neutralus.

Įvertinimas balais – 5.

Patrauklumas (būsena). Buvimas aikštėje teigiamų emocijų nesukelia.

Įvertinimas balais – 5.

Aikštės savybių vertinimas balais. Struktūrinio aspekto trijų savybių vertinimas: $7 + 7 + 5 = 19$ balų; socialinio aspekto trijų savybių vertinimas: $3 + 3 +$

5 = 11 balų; kultūrinio aspekto dviejų savybių vertinimas: $0 + 2 = 2$ balai; psichologinio aspekto dviejų savybių vertinimas: $5 + 5 = 10$ balų. Bendras aikštės savybių įvertinimas – 42 balai (nevykusi).

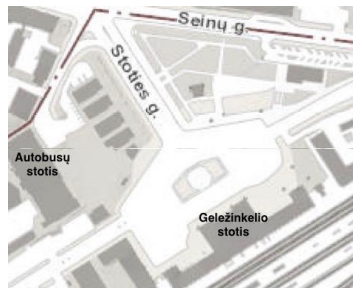
Aikštės reprezentacinis pobūdis neryškus.

3.1.8. Stoties aikštė

Stoties aikštės apžiūros data – 2018 m. liepos 10 d., empiriniai tyrimai (stebėjimas) atlikti 2016–2019 metais. Aikštė yra Vilniaus Naujamiestyje, greta geležinkelio stoties, Geležinkelio ir Stoties gatvių sankirtoje (3.20). Ribos nėra nustatytos. Ji skirta transportui (žiedinis eismas ir automobilių stovėjimo vietos), su nedidele žaliaja zona viduryje, kuri tarnauja ir kaip pėsčiųjų perėja (3.21 pav.).

3.20 pav. Stoties aikštė Vilniuje.
Nuotrauka DELFI / Šarūnas Mažeika
Fig. 3.20. Station Square in Vilnius.
Photo by Š. Mažeika /DELFI/

3.21 pav. Stoties aikštės schema
Fig. 3.21. Diagram of Station Square in
Vilnius

Aikštė nėra įtraukta į Kultūros paveldo registrą, tačiau yra įtraukta į istorinės Vilniaus miesto dalies, vad. Naujamiesčiu, registrą (unikalus objekto Nr. 33653). Objekto reikšmingumo lygmuo – nacionalinis. Vertingosios savybės: planinės struktūros tipas, planinės struktūros tinklas, keliai, gatvės, aikštės ir kt.

Reprezentacinė funkcija iki XXI a. pradžios. Tai periodas nuo 1950 iki 1961 m. Pokariu miesto vartų idėja buvo labai svarbi rekonstruojant miestus, todėl Vilniaus geležinkelio stoties prieigoms tvarkyti buvo skiriama daug dėmesio – nugriautų aplinkinių kvartalų vietoje suformuota aikštė su skveru ir Stalino paminklu. Jį pastatyti nuspręsta 1950 m. birželį, Vilniaus miesto vykdomojo komiteto sprendimu. Lietuvos Vyriausybė skubos tvarka kreipėsi į tuomet triskart stalininės premijos laureatą Nikolajų Tomsį, kuris pasiūlė statyti jo 1948 m. sukurtą Stalino skulptūrą. Paminklas atidengtas 1950 m. liepos 21 d. – dešimtųjų sovietų valdžios paskelbimo metinių proga (A priedas, A.66 pav.). Tai

buvo pirmasis realizuotas sovietinis paminklas Vilniuje. 1961 m. pabaigoje Stalino paminklas buvo pašalintas iš Vilniaus geležinkelio stoties aikštės (Mikala-jūnė ir Antanavičiūtė, 2012: 231).

Aikštės savybių vertinimas

Struktūrinio aspekto savybės:

Lokacija / ryšiai. Aikštė yra Naujamiestyje.

Visuomeninio transporto (autobusų, troleibusų) stotelės greta jos.

Įvertinimas balais – 7.

Architektūrinė aplinka. Aikštės aplinka nėra įpareigojanti, arčiau kaip 75 m valstybinės valdžios pastatų nėra.

Aikštė suformuota prie geležinkelio stoties pastato, kitoje pusėje – autobusų stoties pastatas su komercinės paskirties patalpomis, taip pat prekybos paviljonų kompleksas. Aikštė yra bendro susisiekimo infrastruktūros objektų komplekso dalis.

Įvertinimas balais – 7.

Struktūra. Tai transporto aikštė, žiedinė sankryža, kurios centrinės dalies šonuose įrengtos automobilių stovėjimo vietos ir zona pėsčiųjų praėjimui viduje. Aikštėje nėra paminklų, zonų poilsiui.

Įvertinimas balais – 5.

Socialinio aspekto savybės:

Gyvybingumas. Aikštės paskirtis – transporto aikštė, todėl įprastos gyvybingumo charakteristikos šiuo atveju nėra taikomos. Aikštė gyvybinga dėl didelių žmonių srautų – atvykstančių ir išvykstančių keleivių, kurie aikšte naudojami tik praeiti.

Nemokamo belaidžio interneto nėra.

Įvertinimas balais – 0.

Saviraiškos galimybės. Paskirtis–transporto aikštė, todėl įprastos saviraiškos galimybių charakteristikos šiuo atveju nėra tinkamos.

Įvertinimas balais – 0.

Valstybiniai ritualai / pilietinės iniciatyvos. Paskirti–transporto aikštė, todėl įprastos valstybinių ritualų / pilietinių iniciatyvų galimybių charakteristikos šiuo atveju nėra tinkamos.

Įvertinimas balais – 0.

Kultūrinio aspekto savybės:

Paveldosauginė vertė. Aikštė nėra įtraukta į Kultūros paveldo registrą, tačiau įtraukta į Vilniaus miesto istorinės dalies, vad. Naujamiesčiu, registrą (unikalus objekto Nr. 33653). Objekto reikšmingumo lygmuo – nacionalinis.

Įvertinimas balais – 5.

Istorinė ir kultūrinė raiška / edukacija. Aikštėje nėra informacijos įtraukiam pažinimui ar edukacijai. Geležinkelio stotyje yra Lietuvos geležinkelio muziejus, kuriame yra informacija ir apie aikštės formavimo istoriją.

Įvertinimas balais – 2.

Psichologinio aspekto savybės:

Emocinis fonas. Reiškinių ar dirgiklių, lemiančių emocinį foną, nėra.

Įvertinimas balais – 5.

Patrauklumas (būseną). Buvimas aikštėje teigiamų emocijų nesukelia.

Įvertinimas balais – 5.

Aikštės savybių vertinimas balais. Struktūrinio aspekto trijų savybių vertinimas: $7 + 7 + 5 = 19$ balų; socialinio aspekto trijų savybių vertinimas: $0 + 0 + 0 = 0$ balų; kultūrinio aspekto dviejų savybių vertinimas: $5 + 2 = 7$ balai; psichologinio aspekto dviejų savybių vertinimas: $5 + 5 = 10$ balų. Bendras aikštės savybių įvertinimas – 36 balai (nevykusi).

Aikštės reprezentacinis pobūdis neryškus.

3.2. Aikščių analizės rezultatai, aptarimas ir siūlymai

Atlikę aikščių analizę pagal parengtą metodiką, aptarsime gautus rezultatus, atskirai vertindami aspektų ir jų savybių reikšmes, nustatysime sąveikas tarp aspektų ir savybių, išskirsime aspektų ir savybių charakteristikas, dėsningumus lemiančius aikštės reprezentacinį pobūdį.

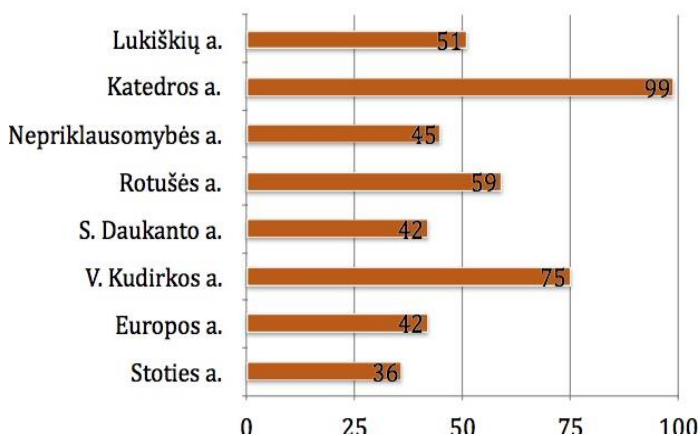
3.2.1. Analizės rezultatai

Atlikus aikštės savybių vertinimą balais gautos šios reikšmės:

1. Katedros aikštė – 99 (labai vykusi, reprezentacinis pobūdis labai ryškus);
2. Vinco Kudirkos aikštė – 75 (vykusi, reprezentacinis pobūdis ryškus);
3. Rotušės aikštė – 59 (pakankamai vykusi, reprezentacinis pobūdis mažai ryškus);
4. Lukiškių aikštė – 51 (pakankamai vykusi, reprezentacinis pobūdis mažai ryškus);
5. Nepriklausomybės aikštė – 45 (mažai vykusi, reprezentacinis pobūdis neryškus);
6. Simono Daukanto aikštė – 42 (mažai vykusi, reprezentacinis pobūdis neryškus);
7. Europos aikštė – 42 (mažai vykusi, reprezentacinis pobūdis neryškus);
8. Stoties aikštė – 36 (mažai vykusi, reprezentacinis pobūdis neryškus).

Analizuotų aikščių savybių bendras įvertinimas balais parodytas diagramoje (3.22 pav.).

Atsižvelgiant į tai, kad reprezentacinis aikštės pobūdis apibrėžiamas, kaip aikštės skiriamųjų savybių visuma, kurią sudro struktūrinio, socialinio, kultūrinio ir psichologinio spektų savybės, galima teigti, kad nagrinėtų aspektų ir savybių, bei jų charakteristikų tarpusavio sąveika yra analogiška tiek aikščių patrauklumo savybių, tiek reprezentacinio pobūdžio vertinimo atvejais. Šis teiginys atitinka ir reprezentacinės aikštės sampratos dalį – reprezentacinėje aikštėje reprezentacinių ženklų ir simbolių reikšmėmis, aikštės savybėmis ir aplinkos konteksto verte visuomenei atskleidžiamos šaliai ar miestui svarbios istorinės ir kultūrinės prasmės.

3.22 pav. Aikščių savybių įvertinimo balais diagrama

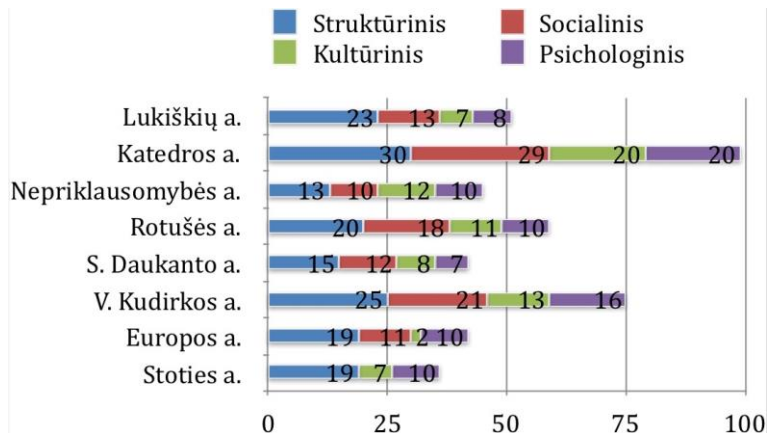
Fig. 3.22. Diagram of scoring the characteristics of the squares

Aikščių aspektų vertinimo rezultatai

Iš aikščių aspektų vertinimo rezultatų matyti įvairovė. Struktūrinio aspekto vertinimo balai kito nuo didžiausio galimo – 30 (Katedros a.) iki mažiausio – 13 (Nepriklausomybės a.). Socialinio aspekto balai kito nuo 29 (Katedros a.) iki 10 (Nepriklausomybės a.), kultūrinio – nuo 20 (Katedros a.) iki 7 (Lukiškių a., Europos a.). Psichologinio aspekto balai kito nuo 20 (Katedros a.) iki 7 (Simono Daukanto a.). Iš šios statistikos matyti, kad struktūrinio ir socialinio aspektų vertinimas labiausiai lėmė galutinį rezultatą (vertintos trys aspektų savybės), tai parodo ir šių aspektų svarbą. Matoma ir priklausomybė – didesnis struktūrinio aspekto įvertinimas balais lemia didesnį socialinio aspekto įvertinimą ir atvirkščiai. Pvz.: 30 ir 29 Katedros a., 25 ir 21 Vinco Kudirkos a., 18 ir 12 Simono Daukanto a., 13 ir 10 Nepriklausomybės a. Matoma priklausomybė (maži skirtumai) kultūrinio ir psichologinio aspektų įvertinime, pvz.: 7 ir 8 Lukiškių a., 8 ir 7 Simono Daukanto a., 11 ir 10 Rotušės a., 20 ir 20 Katedros a. Galima teigti, kad tarp struktūrinio ir socialinio bei kultūrinio ir psichologinio aspektų yra

tarpusavio sąveika, lemianti įvertinimo rezultatą. Iš rezultatų nesimato akivaizdžių priklausomybių tarp struktūrinio ir kultūrinio bei psichologinio aspektų vertinimo reikšmių. Pvz. 23, 8 ir 8 Lukiškių a., 30, 20 ir 20 Katedros a., 13, 10 ir 10 Nepriklausomybės a. Vis dėlto šių aspektų sąveika yra atskirų savybių lygmenyje.

Aikščių aspektų vertinimo rezultatai pateikti diagramoje (3.23 pav.).

3.23 pav. Aikščių aspektų įvertinimo balais diagrama

Fig. 3.23. Diagram of scoring aspects of squares

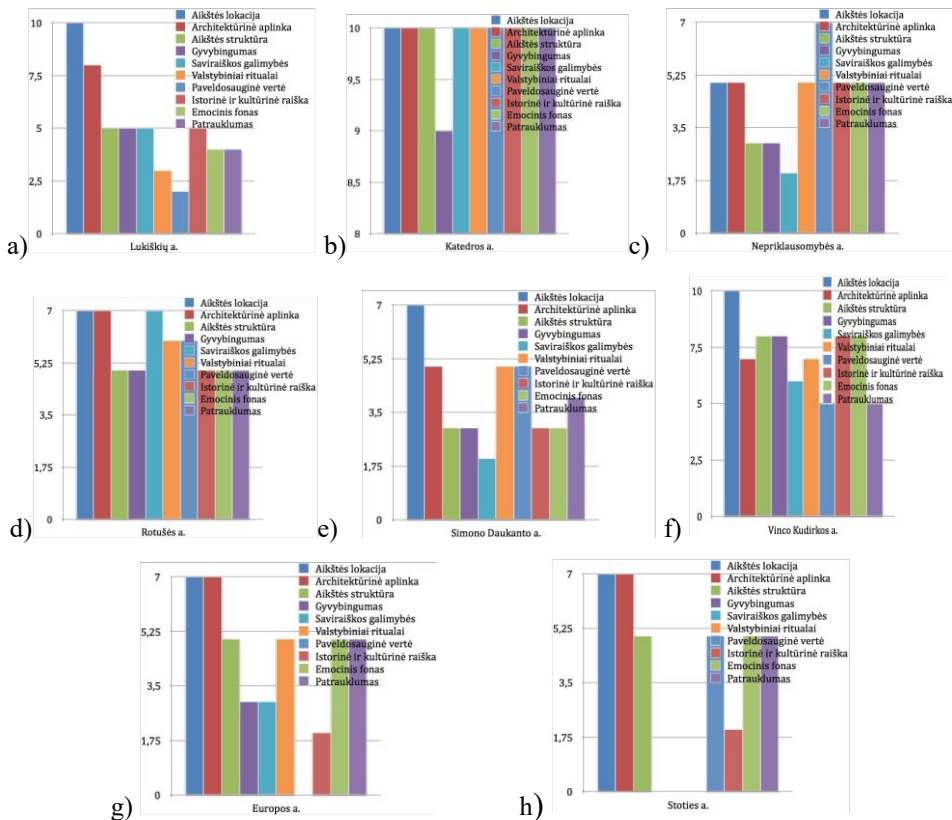
Aikščių aspektų savybių vertinimo rezultatai. Iš aikščių aspektų vertinimo rezultatų matoma struktūrinio, socialinio, kultūrinio ir psichologinio aspektų sąveika, todėl svarbu išnagrinėti ir jų savybių sąveiką (aspektų savybių įvertinimas balais parodytas 3.24 pav.).

Savybės balų reikšmė: 10 – 8 – gera; 7–5 vidutiniška; 4–1 – nėra gera.

Buvo vertintos trys struktūrinio aspekto savybės: aikštės lokacija (senamiestis, miesto centras, nutolę nuo centro rajonai; pasiekiamumas pėsčiomis (arčiau ar toliau nei 300 m nuo visuomeninio transporto stotelės); architektūrinė aplinka (neįpareigojanti aplinka (toliau ar arčiau kaip 75 m nuo valstybinės valdžios pastatų), gretimų pastatų funkcija (komercinė, administracinė, gyvenamoji); aikštės ir aplinkos urbanistinis integralumas (suderintas, nesuderintas); aikštės struktūra (paminklai aikštėje, atvira erdvė, apželdinta erdvė, trumpalaikio poilsio vietos (sėdimos vietos, saulės ir šešėlio pasirinkimo galimybė), skirtingo amžiaus lankytojų veiklos zonos.

Aikščių lokacijos savybė įvertinta nuo 5 iki 10 balų. Mažesnę įvertinimą balais lėmė atstumas nuo visuomeninio transporto stotelių (Nepriklausomybės a.). Analizuojant aikščių savybių įvertinimo schemas nėra pastebima akivaizdi prik-

lausomybė tarp aikščių lokacijos ir socialinio aspekto savybių (gyvybingumas, saviraiškos galimybė, valstybiniai ritualai). Pvz.: 10 ir 5, 5, 3 Lukiškių a.; 10 ir 9, 10, 10 Katedros a.; 5 ir 3, 2, 5 Nepriklausomybės a. ir t.t. Darome išvadą, kad aikščių lokacijos įtaka socialinio aspekto savybėms nėra reikšminga.

3.24 pav. Aikščių savybių reikšmių balais diagramos, kur: a) Lukiškių a.; b) Katedros a.; c) Nepriklausomybės a.; d) Rotušės a.; e) Simono Daukanto a.; f) Vinco Kudirkos a.; g) Europos a.; h) Stoties a.

Fig. 3.24. Scoring diagrams of the squares properties: a) Lukiškių Square; b) Cathedral Square; c) Independence Square; d) Town Hall Square; e) Simono Daukanto Square; f) Vinco Kudirkos Square; g) Europos Square; h) Station Square

Aikščių architektūrinės aplinkos savybė įvertinta nuo 5 iki 10 balų. Pastebima priklausomybė: mažesnis architektūrinės aplinkos įvertinimo balas lemia mažesnę socialinio aspekto savybių įvertinimą, ir atvirkščiai, pvz.: 5 ir 3, 2, 5 Nepriklausomybės a.; 5 ir 3, 2, 7 Simono Daukanto a.; 10 ir 9, 10, 10 Katedros a.

ros a.; 7 ir 8, 6, 7 Vinco Kudirkos a. Darome išvadą, kad architektūrinės aplinkos įtaka aikštės socialinio aspekto savybėms yra reikšminga. Šiuo atveju socialinio aspekto savybės labiausiai lemia neįpareigojančios aplinkos (toliau ar arčiau kaip 75 m nuo valstybinės valdžios pastatų) charakteristika.

Aikščių struktūros savybė įvertinta nuo 5 iki 10 balų. Pastebima priklausomybė: mažesnis struktūros įvertinimo balas lemia mažesnę socialinio aspekto savybių įvertinimą, ir atvirkščiai, pvz.: 5 ir 5, 5, 3 Lukiškių a.; 3 ir 3, 2, 5 Nepriklausomybės a.; 6 ir 3, 2, 7 Simono Daukanto a.; 5 ir 3, 3, 5 Europos a.; 10 ir 9, 10, 10 Katedros a.; 8 ir 8, 6, 7 Vinco Kudirkos a. Darome išvadą, kad struktūros įtaka socialinio aspekto savybėms yra reikšminga. Taip pat pastebima, kad aikštės struktūros ir gyvybingumo savybių reikšmės yra lygios arba skiriasi mažai, t. y. tiesiogiai priklauso viena nuo kitos. Pvz.: 5 ir 5 Lukiškių a.; 10 ir 9 Katedros a.; 3 ir 3 Nepriklausomybės a.; 5 ir 6 Rotušės a.; 8 ir 8 Vinco Kudirkos a.

Pagal analizės rezultatus, galima teigti, kad daugiausiai įtakos aikštei turi struktūrinio ir socialinio aspektų savybės (3.23 pav.), kultūrinio ir psichologinio aspektų savybės yra lemiamos tiek struktūrinio, tiek socialinio aspektų savybių, tačiau akivaizdi visų aikštės aspektų ir savybių tarpusavio sąveika.

Aikščių struktūros savybė taip pat lemia kultūrinio aspekto savybes, šiuo atveju pastebimos priklausomybės: mažesnis struktūros savybės įvertinimo balas lemia mažesnę kultūrinio aspekto savybių įvertinimą, ir atvirkščiai. Tokia pati ir struktūros savybės bei psichologinio aspekto savybių sąveika.

Apskaičiuosime analizuotų aikščių, išskyrus Stoties (tai transporto aikštė, todėl nebuvo vertinta socialiniu aspektu), bendras aspektų ir savybių įvertinimo vidutines reikšmes. Aspektų vidurkiai: struktūrinis aspektas (didžiausioji reikšmė – 30) – 21,1; socialinis aspektas (didžiausioji reikšmė – 30) – 16,3; kultūrinis aspektas (didžiausioji reikšmė – 20) – 10,0; psichologinis aspektas (didžiausioji reikšmė – 20) – 11,6. Bendra aspektų sumos vidurkio reikšmė – 58,9 balo – atitinka pakankamai patrauklios aikštės savybes, pagal analizės metodikoje nusistatytą vertinimo balų reikšmę.

Aspektų savybių vidurkiai (didžiausioji reikšmė – 10): aikštės lokacija / ryšiai – 8,0; architektūrinė aplinka – 7,0; struktūra – 6,7; gyvybingumas – 5,1; saviraiškos galimybės – 5,0; valstybiniai ritualai / pilietinės iniciatyvos – 6,1; paveldosauginė vertė – 5,0; istorinė ir kultūrinė raiška / edukacija – 4,4; emocinis fonas – 5,7; patrauklumas – 5,8. Bendra aspektų savybių vidurkių sumos reikšmė – 5,88 balo – atitinka pakankamai patrauklios aikštės savybės reikšmę pagal analizės metodikoje nusistatytą savybių vertinimą balais.

Nustatysime atliktos aikščių savybių analizės patikimumą. Metodikoje (darbo 2.4. poskyris) išskyrėme pagrindinius aspektus (struktūrinį ir socialinį) ir papildančius aspektus (kultūrinį ir psichologinį), todėl patikrinsime, ar, vertindami tik pagrindinių aspektų savybes, gausime analogišką aikščių seką, kaip ir vertindami visų aspektų savybes, ir ar papildomi aspektai gali iš esmės nulemti gautus

rezultatus. Aikščių struktūrinio ir socialinio aspektų įvertinimas balais (skliaustuose bendras aspektų įvertinimas):

1. Katedros aikštė – 59 (99).
2. Vinco Kudirkos aikštė – 46 (75).
3. Rotušės aikštė – 38 (59).
4. Lukiškių aikštė – 36 (51).
5. Europos aikštė – 30 (42).
6. Simono Daukanto aikštė – 30 (42).
7. Nepriklausomybės aikštė – 23 (45).
8. Stoties aikštė (socialinio aspekto savybės nebuvo vertintos).

Aikščių įvertinimo balais eilė pakito tik viena pozicija, Simono Daukanto aikštės balų suma tapo didesnė už Nepriklausomybės aikštės. Darome išvadą, kad papildomų aspektų savybės aikščių įvertinimą įtakoja nežymiai.

Apibendrinimas

1. Taikant apibendrintas aikščių vertinimo balais reikšmes, vykusioms (pažiūrinčioms geromis savybėmis) aikštėms priskirsime įvertinimą nuo 50 iki 100 balų (100–90 – labai vykusi; 89–70 – vykusi; 69–50 pakankamai vykusi). Vykusios aikštės kriterijų atitinka Katedros aikštė (99 balai), Vinco Kudirkos aikštė (75 balai), Rotušės aikštė (59 balai) ir Lukiškių aikštė (51 balas). Mažai vykusioms aikštėms priskirsime Nepriklausomybės aikštę (45 balai), Simono Daukanto aikštę (42 balai) ir Europos aikštę (42 balai).

2. Nustatytas aikštės reprezentacinis pobūdis: Katedros aikštės – labai ryškus; Vinco Kudirkos aikštės – ryškus; Rotušės aikštės – nelabai ryškus; Lukiškių aikštės – nelabai ryškus; Nepriklausomybės aikštės – neryškus; Simono Daukanto aikštės – neryškus; Europos aikštės – neryškus; Stoties aikštės – neryškus.

3. Pagal aikščių reprezentacinį pobūdį visiškai atitinka reprezentacinės aikštės sampratą Katedros aikštė, kurioje vyksta dauguma valstybinių ritualų (Lietuvos vėliavos diena, Kariuomenės diena, Prezidento inauguracija ir kt.), yra sociokultūrinę tapatybę žymintys ženklai (Gedimino paminklas ir kt.), aikštė labai patraukli. Nepriklausomybės aikštėje valstybiniai ritualai vyksta retai, Simono Daukanto aikštėje valstybiniai ritualai vyksta, tačiau tiek Nepriklausomybės, tiek Simono Daukanto aikštės mažai patrauklios. Reprezentacinės aikštės sampratą atitinka ir Vinco Kudirkos aikštė, joje reprezentacinių ženklų ar simbolių reikšmėmis, aikštės savybėmis ir aplinkos konteksto verte visuomenei, atskleidžiamos šaliai ar miestui svarbios istorinės ir kultūrinės prasmės.

4. Metams bėgant iki XXI a. pradžios, reprezentacinės aikštės funkciją atskirais periodais atliko Lukiškių, Katedros, Rotušės, Simono Daukanto, Vinco Kudirkos ir Stoties aikštės. Aikštės reprezentacinė funkcija siejama su aikštės architektūrinės aplinkos ir struktūros kaita. Pastčius aikštėje ideologinės paskirties paminklą ši funkcija atsiranda, paminklą nugriovus, išnyksta. Ideologinio

akcento aikštėje buvimas, esant pakankamai atviros erdvės, lemia ir valstybinių ritualų aikštėje vyksmą.

3.2.2. Rezultatų aptarimas ir siūlymai

Aikščių lokacija pavaizduota miesto žemėlapyje ištraukoje (3.25 pav.).

Aptarsime aikštes pagal organizacijos „Projektai viešosioms erdvėms“ suformuluotus vykusios aikštės principus.

3.25 pav. Vilniaus miesto aikščių lokacija: 1 – Lukiškių a.; 2 – Katedros a.; 3 – Nepriklausomybės a.; 4 – Rotušės a.; 5 – Simono Daukanto a.; 6 – Vinco Kudirkos a.; 7 – Europos a.; 8 – Stoties a.

Fig. 3.25. Location of Vilnius city squares: 1 – Lukiškių Square; 2 – Cathedral Square; 3 – Independence Square; 4 – Town Hall Square; 5 – Simono Daukanto Square; 6 – Vinco Kudirkos Square; 7 – Europos Square; 8 – Station Square

1. Vaizdas ir identitetas. Į Kultūros vertybių registrą yra įtrauktos Lukiškių (reikšmingumo lygmuo – nacionalinis), Katedros (reikšmingumo lygmuo – nacionalinis, paminklo statusas), Nepriklausomybės (nacionalinio reikšmingumo

lygmens komplekso dalis) aikštės. Rotušės aikštė įrašyta į registrą, tačiau vertingosios savybės nėra nustatytos (suteikta pradinė apsauga). Simono Daukanto aikštė patenka į registrą kaip nacionalinio reikšmingumo lygmens Vilniaus reprezentacinio komplekso statinių rūmų, turinčių paminklo statusą, teritorija. Lukiškių ir Katedros aikštėms nustatytos vertingosios savybės (kultūros paveldo objekto, vietovės, jų dalies ar elemento bruožas, vertingas etniniu, istoriniu, estetiniu ar moksliniu požiūriu). Visos šios aikštės yra nekilnojamasis kultūros paveldas, tačiau jų struktūroje tai nėra atspindėta. Išimtis – tik Katedros aikštė, kurioje tiek meninėmis formomis (paminklais), tiek ir dangos medžiagomis (Žemutinės pilies konturais grindinyje ir buvusių pilies vartų vieta, pažymėta granitiniais kubais) matomi istorijos ženklai. Rotušės buvo statomos miesto urbanistinės struktūros centre ir siejamos su miesto tapatybe, tačiau Rotušės aikštėje miesto ir aikštės istoriją menančių ir žyminčių ženklų nėra.

Katedros aikštėje esantys Valdovų rūmai, kuriuose įsikūręs muziejus ir nuolat vyksta viešieji renginiai, aikštės gyvybingumą itin didina. Archikatedra Bazilika, kurioje vyksta bažnytinės apeigos, sutraukiančios daug tikinčiųjų, – taip pat. Katedros aikštė yra ir puiki vizualinės apžvalgos vieta, iš kurios gerai matosi Gedimino pilies bokštas – turistų dažnai lankoma vieta, „*Trijų kryžių*“ paminklas (architektas ir skulptorius – A. Vivulskis. Šis monumentas laikomas tautinės tapatybės ir pasipriešinimo okupacijai simboliu), pastatytas ant Trijų kryžių kalno (Pilkajo arba Kreivojo).

Iš bendro analizuotų aikščių konteksto išsiskiria Stoties aikštė, kurios paskirtis – transporto, todėl jos analizės rezultatai (socialinio aspekto įvertinimas nebuvo atliktas) neatspindi svarbos. Tai Vilniaus miesto vartai, todėl dėmesys turi būti telkiamas į architektūrinės aplinkos ir struktūrinės savybes. Aikštės aplinkoje, prie autobusų stoties, esantys prekybos pavilijonai nėra tinkami miesto gerosioms savybėms demonstruoti, nesutvarkytas ir skveras priešais aikštę. Transporto žiede esanti erdvė, nors ir nėra didelė, tačiau tinkama meniniam akcentui ar informacijai apie Vilniaus miestą, tačiau joje yra tik keli reklaminiai stendai (3.26 pav.).

3.26 pav. Stoties aikštė Vilniuje. Gintauto Tiškaus nuotrauka, 2018 m.

Fig. 3.26. Station Square in Vilnius, 2018. Photo by G. Tiškus

2. Trauka ir tikslas. Vilniaus turizmo informacinio centro duomenimis (vilnius-tourism.lt, 2020), tarp 20-ies lankomiausių objektų Vilniuje aikštės tiesiogiai nėra įvardytos, tačiau minimi Valdovų rūmai ir Katedra (Katedros aikštės aplinka), Vilniaus universitetas ir Prezidentūra (Simono Daukanto aikštės aplinka), Rotušė (Rotušės aikštės aplinka), Genocido aukų muziejus (Lukiškių aikštės aplinka). Vinco Kudirkos aikštė yra rekomenduojamo turistams Gedimino pr. trasoje. Nepriklausomybės ir Europos aikščių aplinkoje populiarių ir turistų lankomų objektų nėra. Šie duomenys atspindi aikščių architektūrinio aplinkos konteksto istorinę ir kultūrinę svarbą, kai aikštės vertę lemia ne pats egzistavimas, bet jos lokacija, architektūrinės aplinkos kontekstas ir pastatų funkcija.

Gatvės muzikantų pasirodymai autoriaus stebėti tik Katedros aikštėje, tai lemia didelis aikštėje esančių ar pro ją einančių žmonių ir turistų skaičius. Muzikantams reikia žiūrovų ir aukojančiųjų, o Katedros aikštės riedlentininkams – rodomų triukų ir važiavimo įgūdžių stebėtojų. Katedros ir Rotušės aikštės yra senamiestyje, gausiai turistų lankomose teritorijose, tačiau Rotušės aikštėje gatvės muzikantų nėra, nes nėra ir pėsčiųjų tranzito ar daug poilsiaujančių žmonių.

Aptariant aikštės emocinį foną, būtina pažymėti, kad jį lemiančių ženklų emocinis krūvis ne visada priklauso nuo dydžio. Pvz., Katedros aikštėje plytelė „*Stebuklas*“ (jos vieta aikštėje sutampa su pėsčiųjų ėjimo trasa) gali pretenduoti į savotiško Vilniaus simbolio vaidmenį²⁹ (daugelis stengiasi ant jos atsistoti, sugalvoti norą, apsisukti tris kartus ir viltis, kad noras išsipildys), tai analogiška to paties autoriaus G. Umbraso plytelė „*Šimtmetis*“ (A priedas, 57 pav.) Simono Daukanto aikštėje nėra pastebima.

3. Patogumas. Katedros aikštėje mažai suoliukų poilsiui, todėl sėdėjimui naudojami terasų laiptai ir atraminės sienutės, važinėjimuisi riedlentėmis naudojama viršutinė terasa prie paminklo (lygi danga). Karaliaus Mindaugo postamentas yra mėgstama vaikų nučiūožimo vieta (vaikų žaidimams numatytų zonų nebuvo nei vienoje analizuotoje aikštėje), Gedimino paminklo postamentas dažnai naudojamas jaunimo trumpalaikiam poilsiui. Daug atviros erdvės turinti Rotušės aikštė riedlentininkų netraukia, nes jos danga nelygi, nepatogi važinėti riedlente, riedučiais ar dviratuku mažiems vaikams. Suoliukų poilsiui nėra ir Simono Daukanto aikštėje, tačiau atvira ir apželdinta erdvės skirianti atraminė sienutė nėra naudojama sėdėti. Aikštėje taip pat nepamatysime riedlentininkų, riedučių mėgėjų ar vaikų su dviratukais. Lukiškių aikštės zonavimas nėra pritaikytas neformalaus aktyvumo formoms, tačiau įvairioms akcijoms buvo naudojami gazonai tarp pėsčiųjų takų, buvusioje gėlių klomboje net augo rugiai (apie aikštėje vykusias neformalias akcijas žiūrėti pirmojo skyriaus 1.3 poskyryje). Tokia iš

²⁹ 2010 m. buvo rengiama neoficiali apklausa Vilniaus simboliui nustatyti. Tarp pretendentų buvo plytelė *Stebuklas*, fontanas Rotušės aikštėje ir *Tryjų kryžių paminklas*. Nugalėtojas nėra žinomas.

anksto neplanuota socialinė raida praplečia aikštės savybių galimybes net ir nesant tam tinkamos infrastruktūros.

Analizuotų aikščių struktūra skiriasi. Daug atviros erdvės Katedros a., Rotušės a. Didesnę Lukiškių a., Vinco Kudirkos a., Simono Daukanto a. dalį užima želdiniai, tačiau ne visų aikščių želdynų zonose yra numatytos vietos trumpalaikiam poilsiui (pvz., Simono Daukanto a.). Meninių formų akcentai (paminklai, fontanai) yra Katedros, Nepriklausomybės, Rotušės, Vinco Kudirkos, Europos aikštėse, Simono Daukanto aikštėje jų nėra, o Lukiškių ir Nepriklausomybės aikštėse yra memorialinės paskirties akcentai. Reprerentacinių ženklų skaičius nėra savybių įvertinimo kriterijus. Daugiausiai reprerentacinių ženklų yra Lukiškių aikštėje, tačiau aikštės savybės tik patenkinamos, nes ne visi ženklai yra kultūros simboliai (pvz., atminimo lentelės). Vinco Kudirkos aikštės, kurioje yra tik vienas, bet aikštėje dominuojantis reprerentacinis ženklas, savybės geros.

4. Funkcionali įranga. Daugelio Europos miestų senamiesčių aikštėse yra įprasta naudoti lengvai išardomą prekybos ar poilsio įrangą skirtingomis savaitės dienomis (pvz., maisto produktų ar sendaikčių turgūs savaitgaliais), taip pajvairinant aikštės funkcijas. Vilniuje tokios praktikos beveik nėra, pvz., sendaikčių turgus vyksta prie „Siemens“ arenos (automobilių parkavimo aikštelėje) ir prekybos centro „Akropolis“. Savaitgalio prekybai tiktų Rotušės aikštės erdvė, sezoninės poilsio vietos (sėdmaišiai) yra prie lauko bibliotekėlės (1.16 pav.) Lukiškių aikštėje (po 2017 m. rekonstravimo).

3.27 pav. „Vilniaus kompasas“ Rotušės aikštėje (kairėje), vandens kolonėlė (dešinėje). Gintauto Tiškaus nuotrauka, 2019 m.

Fig. 3.27. The „Vilniaus Compass“ in Town Hall Square (left), water pump (right), 2019. Photo by G. Tiškus

Aikštės savybės gali kisti atsirandant naujiems ženklams ar jais keičiant buvusius. Pvz., 2019 m. gegužės 23 d. apžiūrint Rotušės aikštę, fiksuotas 2017 m. prie fontano, grindinyje, įrengtas „Vilniaus kompasas“³⁰ (3.27 pav. kairėje), taip

³⁰ 2017 m. pastatytas *Vilniaus Kompasas* Mikalojaus Kristupo Radvilos Našlaitėlio vardui atminti (arch. Eglė Truskauskienė, diz. Rasa Miliūnaitė-Janėnienė).

pat aikštėje, už fontano, trūksta žalvarinės senovinio stiliaus atraktyvios vandens kolonėlės (fiksuoja 2016 m., A.4.8 pav.), kuri pakeista nauja, masinės gamybos (3.28 pav. dešinėje). „*Vilniaus kompasas*“ suteikia daugiau atrakcijos, o žalvarinės senovinio stiliaus kolonėlės pakeitimas naujoviška disonuoja su greta esančio fontano architektūra.

Aikštės papildymas naujais, atraktyviais akcentais lemia jos patrauklumą. Katedros aikštėje 2020 m. kovo 19 d. įrengtas bronzinis maketas (arch. Gediminas Antanas Sakalis, Algirdas Rasimavičius, skulpt. Gediminas Piekuras), vaizduojantis Aukštutinės ir Žemutinės pilių ansamblį su katedra ir Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmais jų klestėjimo laiku, XVI a. antrojoje pusėje, įdomus ne tik turistams, bet ir vilniečiams (3.28 pav.).

3.28 pav. Bronzinis maketas Katedros a.

Gintauto Tiškaus nuotrauka, 2020 m.

Fig. 3.28. Bronze model in Cathedral Square, 2020.

Photo by G. Tiškus

5. Sezoniskumo galimybė. Sezoniskumo galimybės (lauko kavinės, čiuožyklos, turgūs, meno ekspozicijos, kalėdinės ir kitos mugės ir kt.) išnaudojamos Katedros, Rotušės, Lukiškių aikštėse. Nepriklausomybės, Simono Daukanto, Vinco Kudirkos, Europos ir Stoties aikštės statiškos, skirtingais metų laikais beveik nekinta.

6. Pasiekiamumas. Daugumos aikščių lokacija yra senamiestis (Katedros, Rotušės, Simono Daukanto, Vinco Kudirkos aikštės) arba centrinė miesto dalis – Naujamiestis (Nepriklausomybės, Lukiškių, Stoties aikštės). Dešiniajame Neries krante, Šnipiškėse, yra tik Europos aikštė. Beveik visų aikščių atstumas nuo visuomeninio transporto stotelių – mažiau nei 300 m (išskyrus Nepriklausomybės a.). Prie Rotušės aikštės yra tik vieno Senamiestyje ir centrinėje miesto daly-

je kursuojančio autobuso stotelė. Lokacija pavaizduota miesto žemėlapyje ištraukoje (3.25 pav.).

Vertindami lokacijos, pasiekiamumo ir ryšių charakteristikas, matome, kad aikštės, nors ir būdamos centrinėje miesto dalyje, yra skirtingai integruotos miesto struktūroje. Šiuo atveju svarbus ryšys su gretimomis gatvėmis, kurios generuoja žmonių srautus ir paslaugas, lemia gatvės gyvybingumą. Pvz., Gedimino pr. pradžia (Katedros a.), pirmasis ir antrasis prospekto trečdaliai (Vincos Kudirkos a. ir Lukiškių a.) yra gyvybingi, tačiau prospekto dalis prie Nepriklausomybės a. yra apmirusi ir tai lemia aikščių savybių reikšmes. Ši įtaka akivaizdžiai matoma iš aikščių įvertinimo balais: Katedros a. – 99, Vincos Kudirkos a. – 75, Lukiškių a. – 51, Nepriklausomybės a. – 45. Įvertinimo balas mažėja tolstant nuo Katedros a. (simbolinio miesto centro) (3.29 pav.).

3.29 pav. Aikščių įvertinimo balais tolstant nuo simbolinio miesto centro (Katedros a.) schema

Fig. 3.29. Grading scale for squares distancing from the city center (Cathedral Square)

Svarbus faktorius yra ir gatvių, subėgančių į aikštę ar besiribojančių su aikšte, skaičius, taip pat veikiantis žmonių srautus. Šiuo požiūriu išsiskiria Katedros a., Lukiškių a., Vincos Kudirkos a. ir Rotušės a. Svarbi ir gatvių kategorija. Geriausiai įvertintos aikštės ribojasi su C kategorijos aptarnaujančiomis gatvėmis (miesto plano funkcinėmis ir kompozicinėmis ašimis), kurios yra ir pagrindinės keleivių viešojo susisiekimo linijos (Katedros a., Vincos Kudirkos a.). Aikštės, esančios prie aukštesnės B kategorijos gatvių (pagrindinės gatvės – susisiekimas tarp funkcinų zonų, rajonų), įvertintos mažiau (Europos a. prie Konsolidacijos pr., Stoties a. prie Geležinkelio g.).

7. Erdvės išplėtimas. Daugumos aikščių architektūrinė aplinka daugiafunkcė (komerciniai, administraciniai ir gyvenamieji pastatai), išskyrus Europos aikštę, kuri yra bendro administracinio-komercinio komplekso dalis. Į 75 m zoną (galioja apribojimai) patenka didžioji dalis Nepriklausomybės aikštės, visa Simono Daukanto aikštė, dalis Vinco Kudirkos aikštės. Gretimų pastatų funkcija lemia gyvybingumą. Seimo (Nepriklausomybės a.) ir Prezidentūros (Simono Daukanto a.) pastatai yra valstybinės valdžios, uždaro lankymo, todėl miesto gyventojams nepatrauklūs. Vinco Kudirkos aikštės patrauklumą didina ne Vyriausybės rūmai, o prekybos centrai, esantys greta, Gedimino prospekte. Rotušės aikštė, būdama tarp dviejų judrių gatvių, su plačiais – apie 6 m – šaligatviais vizualiai atrodo žymiai didesnė, tačiau papildoma erdvė nėra pasiekama tiesiai iš aikštės, reikia kirsti gatves su transporto srautais, todėl pati erdvė nėra išplečiama naudojimo galimybių prasme (pirmuosiuose namų aukštuose – parduotuvių ir kavinių erdvės). Iš visų nagrinėtų aikščių tik iš Europos aikštės galima tiesiogiai patekti į prekybos centrą „Europa“ su parduotuvėmis ir kavinėmis.

8. Prieigos. Iš tolo matomos Katedros, Rotušės ir Stoties aikštės. Vinco Kudirkos, Lukiškių ir Nepriklausomybės aikštės, esančios Gedimino pr., nėra matomos iš toli. Vaizdas į Simono Daukanto ir Europos aikštes atsiveria tik priėjus arti.

9. Vadyba. Visos analizuotos aikštės yra saugios, švarios. Aikščių savybių galimybių potencialas išnaudojamas nevienodai, tai lemia ir skirtingi jų naudotojai. Pvz., dalis Nepriklausomybės aikštės patenka į Seimo pastatų komplekso ribas, Katedros aikštė patenka į Vilniaus pilių valstybinio kultūrinio rezervato teritoriją, Lukiškių aikštės valdymas perduotas Vilniaus miesto savivaldybei, Rotušės ir Vinco Kudirkos aikščių ribos nėra nustatytos, Simono Daukanto aikštės ribos nustatytos, Europos aikštė yra bendrame sklype su verslo, komerciniais ir savivaldybės pastatais, Stoties aikštei sklypas nėra suformuotas, tai bendros susisiekimo sistemos dalis.

10. Finansavimas. Kaziuko mugė, kuri vyksta Katedros, Rotušės aikštėse, organizuoja konkursą laimėjusi komercinė struktūra. Daugelį renginių Rotušės aikštėje (pvz., 2020 m. vyko „Holivudo spindesys“ (3.39 pav.), Šv. Baltramiejaus mugė, „Dinner in The Sky“ ir kt.) taip pat organizuoja komercinės ar nevyriausybines struktūras.

Net keturios iš analizuotų aikščių yra prie svarbiausios Vilniaus gatvės Gedimino pr. Tai unikali lokacijos sistema – Katedros aikštė pačioje pradžioje, už jos Vinco Kudirkos, toliau – Lukiškių ir prospekto gale – Nepriklausomybės aikštė. Savybių įvertinimo balų reikšmė mažėja tolstant nuo Katedros a. – 99 balai, Vinco Kudirkos a. – 75 balai, Lukiškių a. – 51 balas ir Nepriklausomybės a. – 45 balai. Katedros ir Nepriklausomybės aikštės yra tarsi savotiški antipodai. Ši menama priešprieša gali būti nulemta ne tik struktūros, architektūros, bet ir psichoemocinių faktorių. Katedros aikštėje žmonės didžiuojasi valstybės

istorine ir kultūrinė praeitimi, o Nepriklausomybės aikštė asocijuojasi su nepasitikėjimu Seimu, kaip institucija³¹. Tai gali būti iliustruota ir masinių eitynių tvarka. Eitynių pradžia beveik visada yra Katedros aikštėje, o finalinis sustojimas dažniausiai Nepriklausomybės aikštėje, prie Seimo rūmų. Šiuo atveju paminėtina ir Simono Daukanto aikštė prie Prezidentūros, kurios urbonimas asocijuojasi su priimamų sprendimų galia. Žiniasklaidoje, norint pažymėti Prezidento galias priimant vienokį ar kitokį sprendimą, minimas ne pats Prezidentas ar Prezidentūra, o Simono Daukanto aikštė, kaip galios išraiška, taigi ir aikštė asocijuojasi ne su buvimu joje, o su vieta, kuri skirta Prezidentūros rūmų – galios simbolio – apžvalgai.

Vertindami aikščių struktūrinio aspekto savybes atkreipiame dėmesį į darbo 1.1.1 poskyryje apžvelgtas aikščių geometrinės formos ir proporcijų rekomendacijas. Pagal C. Sitte aikštės neprivalo būti kvadrato formos, tačiau kraštinių santykis neturi būti didesnis nei 1:3, optimalus aikščių dydis senamiesčiuose yra 58×142 m. Šias proporcijas atitinka pagrindinė Katedros aikštės erdvė (lygiagreti Katedrai), kurios dydis apie 60×180 m. Nepriklausomybės aikštės proporcijos apytiksliai 1:5 (apie 30×150 m.). Lukiškių, Vinco Kudirkos ir Europos aikščių geometrinė forma artima kvadratui (šios aikštės yra įvairiakraštės trapecijos formos). Simono Daukanto aikštės geometrinė forma artima lygiakraštei trapecijai, Rotušės aikštės geometrinė forma yra panaši į ištęstą trikampį, Stoties aikštės geometrinė forma artima ovalui. Katedros aikštė ir Katedros pastatas atitinka ir C. Sitte rekomendaciją, pagal kurią minimalios proporcijos tarp aikštės pločio ir dominuojančio pastato aukščio turi būti apytiksliai 1:1, o maksimumas 2:1. Katedros aikštėje parinkta Gedimino paminklo vieta taip pat atitinka rekomendacijas nestatyti paminklo aikštės centre. Arčiau Gedimino pr. pastatytas ir Vinco Kudirkos paminklas Vinco Kudirkos aikštėje. Laikantis viduramžių tradicijų (vandens šaltiniai nebūdavo įrengiami atviro ploto centre) įrengtas ir Rotušės aikštės fontanas.

Aikščių populiarumą veikia ir valstybinių institucijų sprendimai. Pvz., Katedros aikštės įvertinimas (99 balai) yra daugiau nei dvigubai didesnis už Nepriklausomybės aikštės įvertinimą (45 balai). Įvertinimui įtakos turėjo ir tai, kad valstybiniais ritualams pasirinkta Katedros, o ne Nepriklausomybės aikštė, nors atviros erdvės plotai, tinkami valstybiniais ritualams, šiose aikštėse yra panašūs. Šiuo atveju pasirinkimą lėmė Katedros aikštės istorinis ir kultūrinis kontekstas. Darbo 1.2. poskyryje minimas priešingas sprendimas, kai 1945 m. sovietinė valdžia, vadovaudamasi ideologiniais sumetimais, miesto centrą perkėlė iš tuometinės Pilies (dab. Katedros) aikštės į Tarybų (dab. Lukiškių) aikštę, kartu suteikdama jai ir reprezentacinį statusą. Pagrindinės reprezentacinės Lietuvos vals-

³¹ Agentūros *Vilmorus* apklausų duomenimis (2019-04-13), Seimu pasitiki tik 10,8 % Lietuvos gyventojų.

tybės aikštės statusas įstatymu suteiktas Vilniaus Lukiškių aikštei, nurodant rekonstruojamos aikštės funkcijas, akcentus, naudojimo ir tvarkymo principus³². Katedros, Nepriklausomybės ir Lukiškių aikščių pavyzdžiai rodo, kad reprezentacijai būtinų savybių buvimas ar nebuvimas ne visada yra kriterija aikštės reprezentaciniam statusui suteikti, dar galioja ir gėlos sprendimai.

Atsižvelgiant į aikščių populiarumą, valstybinius ritualus ir masinius renginius reikėtų organizuoti Katedros ir Nepriklausomybės aikštėse, kurių struktūra tam pritaikyta. Vertėtų išskirti ir renginių tipą, pvz., Katedros aikštėje organizuoti masinius valstybinių švenčių renginius, o Nepriklausomybės aikštę numatyti ritualams, susijusiems su užsienio valstybių vadovų vizitais ir pan. Taip pat svarstytinas variantas Laisvės kovų memorialinį akcentą įrengti ne Lukiškių, o Nepriklausomybės aikštėje (Tiškus, 2017), vietoje nenaudojamo fontano, sutvarkymui ir memorialiniam akcentui skelbiant idėjos konkursą. Lukiškių aikštėje memorialinio akcento nenumatyti, aikštę naudoti rekreacijai ir laikinėms funkcijoms.

Vertinant aikščių analizės rezultatus gali kilti klausimai, ar teisingai buvo pasirinkta aikščių vertinimo metodika, ar vienodai suprantamos vykusios aikštės savybės ir ar pagal tas pačias charakteristikas galima vertinti visas aikštes, nepriklausomai nuo jų lokacijos, istorinio ir kultūrinio konteksto. Metodikoje pateikti vertinimo ir aiškinimo (interpretavimo) kriterijai, indikatoriai pasižymi intersubjektyviu pobūdžiu, nes konstruojant metodiką buvo remtasi šaltiniais, kuriuose buvo pristatoma pasiteisinusi sociokultūrinė aikščių naudojimo patirtis. Taikant metodiką svarbu, kas yra vertintojas: architektas, parengęs aikštės rekonstravimo projektą, savivaldybė, formulavusi projektavimo užduotį ir pritarusi parengtam projektui, ar visuomenė, miesto gyventojai, kurie ir bus aikštės naudotojai.

Situaciją, kai vertinimai skirtingi (nors formaliai ir siekiama tų pačių tikslų), galima iliustruoti 2020 m. baigiamos rekonstruoti Kauno Vienybės aikštės vertinimu, kurį leidiniui „*Kauno diena*“ (2020-02-09) išsakė P. Seippo’as, Vokietijos kompanijos „3deluxe“ architektas, kartu su kolegomis sukūręs aikštės atnaujinimo koncepciją (3.30 pav.). P. Seippo’o nuomone, Vienybės aikštės projekto atvejis svarbus tuo, kad projektas pelnė aukščiausią įvertinimą tarptautiniuose Vokietijos dizaino apdovanojimuose. Nugalėtojų kategorijoje *Miesto erdvė* projektą pripažino tarptautinė garsių architektų ir dizainerių komisija. Tai pirmas istorijoje Lietuvoje realizuojamo projekto laimėjimas Vokietijos dizaino tarybos organizuojamame konkurse. „Šis projektas integruoja skirtingus aikštės architektūrinius stilius į nepaprastai šiuolaikišką dizainą – ryškų, jaukų ir traukiantį, kuris visose uždarse bei atvirose aikštės erdvėse sukuria išskirtinai aukštos kokybės

³² 2017 m. pradėtas Lukiškių aikštės rekonstravimas, kuris 2020 m. dar nėra baigtas (vyksta teisminiai ginčai dėl Lietuvos laisvės kovotojų įamžinimo monumento). Lukiškių aikštės pokyčiai 2017–2020 m. aprašyti disertacijos 1.1 poskyryje.

gyvenamąją aplinką“, – skirdama aukščiausią apdovanojimą konstatavo tarptautinė konkurso komisija. Vertinimo komisiją sudarė pusšimtis pasaulinio garso architektūros ir dizaino specialistų.

Anot P. Seippo'o, „<...> pagrindinis tikslas, kurio buvo siekta įgyvendinant projektą, – daug skirtingų erdvių, pritaikytų įvairių žmonių poreikiams. Aikštė anksčiau (3.31 pav.) buvo daugiau naudojama masiniams susirinkimams ir miesto reprezentacijos reikmėms, o mes ją transformavome į daigiafunkcę erdvę. Įgyvendindami tokius projektus, turime atrasti kažką, kas skatintų žmones čia pasilikti ne tik renginių metu, todėl aikštėje įrengtas riedlenčių parkas, aplink bus daug kavinių, yra poilsio zonų. Kai želdiniai siek tiek ūgtelės, atsiras ir tam tikrų jaukių uždaresnių vietų, šiltuoju sezonu atsiskleis interaktyvus fontanas.

3.30 pav. Vienybės aikštės Kaune projekto vizualizacija. UAB „Giedraitis & architektai“ ir „3deluxe“)

Fig. 3.30. visualisation of Unity Square in Kaunas (“Giedraitis & architektai” UAB “and “3deluxe”)

3.31 pav. Kauno Vienybės aikštė.

Roberto Misiukonio nuotrauka

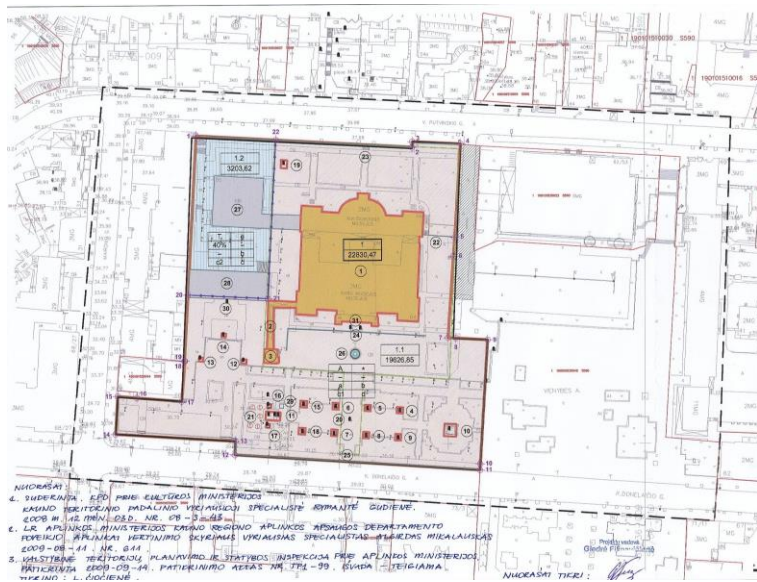
Fig. 3.31. Unity Square in Kaunas.

Photo by R. Misiukonis

Visos šios atrakcijos skirtos žmonėms, kurie čia ateis ir naudosis aikšte. Yra labai daug vietų, kur žmonės nenori likti, kai aplink užsidaro prekybos centrai ir vakare tokios erdvės atrodo kaip vaiduokliai. Kiekviena aikštė turėtų būti patraukli, nepriklausomai nuo to, kas dirba aplink. Joje žmonės turi jaukiai jaustis, erdvė turi būti patraukli, kartu į vieną vietą sujungianti įvairias kartas, kultūrą, laisvalaikį. Vienybės aikštė tikrai yra vienas geriausių tokių veiklų sujungimo pavyzdžių pasaulyje, nes aš nežinau kitų tokių aikščių, kurios aplink save išlaikytų tiek daug istorinių simbolių, bet kartu alsuotų ir šiuolaikiška dvasia. Tokio dydžio erdvės transformaciją rengėme pirmą kartą. Šiuo atveju buvo svarbu integruoti ir šalia esančius pastatus. Paprastai panašiuose projektuose prie jau esančios aikštės derinami nauji pastatai, o čia reikėjo atrasti sprendimų, kurie derėtų su jau esančia architektūra. Vienybės aikštė sujungia ne tik pastatus, požeminę automobilių stovėjimo aikštelę, bet ir aplink esantį kultūros paveldą“ („Kauno diena“, 2020).

Priešinga nuomonę apie Vienybės aikštės rekonstravimo projektą išsakė

architektas, Lietuvos architektų rūmų pirmininko pavaduotojas doc. Linas Tuleikis: „Vienybės aikštės nebėra. Vienybė – kažkas, kas yra darnu, kas dera. Dabar yra supriešinimo aikštė. Ji įrengta duonos ir žaidimų principu ir tai supriešins visuomenę. Tai yra tas pats, kas įrengti kiaulidę bažnyčioje“ (LRT.lt, 2019). Iš citatų matyti, kad aikštės rekonstravimo sprendimai vertinami skirtingai, todėl rekonstruojamos aikštės savybės palyginsime su aikštės savybėmis iki rekonstrukcijos. Aikštės savybės analizuosime taikydami autoriaus parengtą aikščių analizės metodiką. Šiuo atveju svarbu atkreipti dėmesį, kad rekonstrukcija dar nėra baigta, todėl būsimums aikštės savybėms įvertinti vadovausimės projekciniais pasiūlymais (3.33 pav.). Negalimi ir natūriniai aikštės tyrimai, todėl vertinsime tik projekte numatytas galimybes.

3.32 pav. Kauno Vytauto Didžiojo muziejaus statinių komplekso paveldotvarkos projektas (kvr.kpd.lt)

Fig. 3.32. An excerpt from the heritage protection plan for the complex of Vytautas the Great Museum in Kaunas

Nors formaliai Vienybės aikštė yra atskiras objektas, tačiau, šio darbo autoriaus nuomone, iki rekonstrukcijos vizualiai tai buvo dalis vientiso komplekso, kurį sudaro Vytauto Didžiojo karo ir M. K. Čiurlionio dailės muziejai, aikštė ir sodelis prie karo muziejaus (3.34 pav.), todėl, vertinant aikštės savybes, būtina kreipti dėmesį į esamo komplekso ir rekonstruojamos aikštės dalių dermę bei sąveiką.

Kultūros vertybių registro duomenimis (kvr.kpd.lt, n. d.), Kauno Vytauto Didžiojo muziejaus statinių komplekso (kodas 16946) reikšmingumo lygmuo – nacionalinis. Vertingųjų savybių pobūdis architektūrinis, dailės, inžinerinis, kultūrinės raiškos, memorialinis, želdynų. Vertingosios savybės: 1.3.1. planiniai sprendiniai – Vytauto Didžiojo karo muziejaus aikštė su viduryje esančiu fontanu, Vytauto Didžiojo karo muziejaus sodelis su kompozicinę ašį formuojančiu taku, vad. Tautos garbės alėja, trasa ir abipus jos išsidėstę žymių Lietuvos žmonių paminklai, Vytauto Didžiojo karo muziejaus sodelio V dalyje esantis paminklas žuvusiems už Lietuvos laisvę ir Nežinomo kareivio kapas bei sodelio R dalyje stovintis Laisvės paminklas (3.34 pav.).

3.33 pav. Vienybės aikštės Kaune projektiniai pasiūlymai
(UAB „Giedraitis & architektai“ ir „3deluxe“)

Fig. 3.33. Project proposal for Unity Square in Kaunas
(“Giedraitis & architektai” UAB and “3deluxe”)

Iki rekonstrukcijos didžiąją (centrinę) aikštės dalį sudarė atvira erdvė, buvo plytelių danga, stačiakampių formos želdinių zonos (augo medžiai), vietos trumpalaikiam poilsiui nebuvo įrengtos, prie verslo centro „BLC“ (buvusio MSPI pastato) įrengta automobilių stovėjimo aikštelė (aikštės sklypas nėra suformuo-

tas ir įregistruotas) (3.33 pav.). Aikštėje (vakarinė dalis, arčiau Vytauto Didžiojo karo muziejaus), greta laiptelių, taip pat buvo trys dekoratyvinės stelos: „Darbas“ (skulpt. Juozas Kėdainis); *Taika* (skulpt. Robertas Antinis vyr.); „Revoliucija“ (skulpt. Kazys Švažas).

Aikštės savybių vertinimas. Aikštės savybių vertinimo reikšmės balais nurodomos rekonstruojamai aikštei, skliausteliuose – aikštei iki rekonstrukcijos.

Struktūrinio aspekto savybės:

Lokacija / ryšiai: senamiestis, miesto centras, nutolę nuo centro rajonai; pasiekiamumas pėsčiomis (arčiau ar toliau nei 300 m nuo visuomeninio transporto stotelės).

Aikštė yra Kauno Naujamiestyje.

Visuomeninio transporto (autobusų, troleibusų) stotelė greta aikštės.

Įvertinimas balais – 7 (7).

Architektūrinė aplinka: neįpareigojanti aplinka (toliau ar arčiau kaip 75 m nuo valstybinės valdžios pastatų); gretimų pastatų funkcija (komercinė, administracinė, gyvenamoji); aikštės ir aplinkos urbanistinis integralumas (suderintas, nesuderintas).

Aikštės aplinka nėra įpareigojanti, arčiau kaip 75 m valstybinės valdžios pastatų nėra.

Urbanistine prasme aikštė yra vientiso komplekso, kurį sudaro Vytauto Didžiojo karo muziejus ir M. K. Čiurlionio dailės muziejus, taip pat skveras prie jo bei komercinės paskirties pastatai, dalis. Aikštė buvo suformuota tarpukariu (XIX a. vid.), tęsiant Kauno modernistinės architektūros tradicijas, geometrinį miesto erdvių dalijimą, todėl iki rekonstrukcijos aikštės kompozicinė sąveika su aplinka buvo suderinta. Aikštės erdvės ir aplinkos pastatų tūrių santykio prasme ši dėmė išliko, tačiau nauja aikštės architektūra prarado ryšį su Vytauto Didžiojo karo muziejaus komplekso architektūra, muziejaus sodelio (memorialinės dalies) kompozicine ašimi, kurios tęsinyje, už Laisvės paminklo, numatytas šokantis ir šviečiantis fontanas. Aikštės viršutinės terasos architektūrinis sprendimas akivaizdžiai derintas prie rekonstruojamo „BLC2“ verslo centro, kaip teritorijos prie jo sutvarkymas, kartu paneigiant greta esančio Vytauto Didžiojo karo muziejaus statinių komplekso išskirtinumą (nacionalinis reikšmingumo lygmuo). Šiaurinėje aikštės dalyje, tarp verslo centro „BLC“ pastatų įrengto balto betono lenktų formų konstrukcijos su žaliomis zonomis poilsiui yra žaidybinės ir rekreacinės architektūros sprendimas, tinkantis kurortų rekreacinėms teritorijoms, tačiau svetimas svarbiausios miesto reprezentacinės aikštės sampratai. Šios betono konstrukcijos aikštėje dominuos ir dėl spalvinio sprendimo (balta, švytinti spalva).

Įvertinimas balais – 3 (5).

Aikštės struktūra: paminklai aikštėje, atvira erdvė, apželdinta erdvė, trumpalaikio poilsio vietos (sėdimos vietos, saulės ir šešėlio pasirinkimo galimybė), skirtingo amžiaus lankytojų veiklos zonos.

Rekonstruotoje aikštėje paminklai nenumatyti, bus du fontanai: šokantis (purkštukai įrengiami tarp granito plokščių) ir dirbtinis upelis (betoninio dekoratyvinio elemento dalis). Atvira granito dangos aikštės erdvė numatyta prie K. Donelaičio g., „šokantis“ ir šviečiantis fontanas numatytas Vytauto Didžiojo karo muziejaus sodelio kompozicinės ašies (Tautos alėja, paminklas žuvusiems, Laisvės paminklas) tašoje. Šiaurinėje aikštės dalyje, tarp verslo centro „BLC“ pastatų, įrengiami balto betono, lenktų formų elementai su žaliomis zonomis poilsui. Galimybė poilsui numatyta ir ant viršutinės terasos nuožulnios žolės dangos bei amfiteatro tipo laiptų. Vietų vaikų žaidimams nėra numatyta, nėra pasirinkimo tarp saulės ir šešėlio. Betoniniai elementai gali būti naudojami dviratininkų ir riedlentininkų. Greta verslo pastato (rytinis korpusas) numatyta medinė terasa, šiaurinėje aikštės dalyje numatyti amfiteatro tipo lenkti laiptai į V. Putvinskio g.

Įvertinimas balais – 7 (5).

Socialinio aspekto savybės:

Gyvybingumas (trumpalaikis poilsis, bendravimas, susitikimų vieta, naudojimas dieną ir vakare, nemokamas internetas, saugumas).

Pagal numatytą aikštės struktūrą, pagrindiniais lankytojais turėtų būti verslo centro darbuotojai pietų pertraukų metu. Galimybė naudotis betoniniais elementais dviratininkams ir riedlentininkams nėra geras derinys su šiose konstrukcijoje numatytomis poilsio vietomis, taip pat vietomis bendravimui ar susitikimams (riedlenčių keliamas triukšmas nedera su vieta poilsui). Vakaro metu šiaurinė aikštės dalis (viršutinė terasa) ir medinės terasos prie pastato galėtų būti intensyviau naudojamos tik pirmajame verslo centro aukšte esant kavinei. Aikštė atvira, todėl turėtų būti saugi.

Duomenų apie nemokamą belaidį internetą nėra.

Įvertinimas balais – 7 (5).

Saviraiškos galimybės (gatvės muzikantų pasirodymai, erdvės parodoms, atrakcijoms, neformalioms akcijoms).

Aikštėje nėra prognozuojami dideli lankytojų srautai, todėl gatvės muzikantams žymiai patrauklesnė vieta – netoli esanti Laisvės alėja. Dėl betoninių konstrukcijų formos ir nuolydžių aikštė gali būti patraukli riedlentininkams. Parodoms, atrakcijoms ar neformalioms akcijoms bus patrauklesnė erdvė už aikštės kitoje K. Donelaičio g. pusėje, tarp KTU ir VDU centrinių rūmų.

Įvertinimas balais – 5 (4).

Valstybiniai ritualai / pilietinės iniciatyvos (valstybiniai renginiai, šventiniai renginiai, piketai, mitingai ir pan.).

Aikštės pietinėje dalyje, arčiau K. Donelaičio g., gali vykti valstybiniai ir šventiniai renginiai, piketai ar mitingai, vis dėlto rekonstruotos aikštės architektūra valstybingumo neįprasmina.

Įvertinimas balais – 6 (8).

Kultūrinio aspekto savybės:

Paveldosauginė vertė (reikšmingumo lygmuo: nacionalinis, regioninis, vietinis), vertingųjų savybių pobūdis (architektūrinis, urbanistinis, istorinis, memorialinis ir kt.).

Aikštė nėra įtraukta į Kultūros paveldo registrą (kvr.kpd.lt, n. d.), tačiau yra įtraukta į Kauno miesto istorinės dalies, vad. Naujamiesčiu, registrą (unikalus objekto Nr. 22149). Pagal registro duomenis objekto reikšmingumo lygmuo – nacionalinis. Vertingoji savybė 2.2.1 – tūrinės-erdvinės struktūros sandara: Kauno Vytauto Didžiojo muziejaus statinių kompleksas (16946) su Vienybės aikšte formuoja Š dalies kompozicinį ir kultūrinį centrą, kurį į vientisą urbanistinę struktūrą sujungia kita, statmena Laisvės alėja, kompozicinė ašis – Daukanto g., Š dalyje užbaigia Kristaus Prisikėlimo bažnyčia (16005), o P dalyje – Nemuno sala. Iš nagrinėjamų projektinių pasiūlymų sprendinių nėra pagrindo teigti, kad rekonstruotos aikštės architektūra su Vytauto Didžiojo karo muziejaus statinių kompleksu formuoja kompozicinį ir kultūrinį centrą (žiūrėti struktūrinio aspekto savybių vertinimą).

Įvertinimas balais – 3 (5).

Istorinė ir kultūrinė raiška / edukacija (įtraukianti informacija, istorinės ir kultūrinės reprezentacijos, patrauklumas turistams).

Aikštėje nėra numatyta informacijos įtraukiam pažinimui ar edukacijai. Nėra sąveikos su greta esančiu Vytauto Didžiojo karo muziejaus kompleksu, turistams aikštė tarnaus tik pereiti į muziejus.

Įvertinimas balais – 2 (4).

Psichologinio aspekto savybės:

Emocinis fonas (aikštėje esančių reiškinių ar dirgiklių įtaka).

Aikštės žaidybinio ir rekreacinio stiliaus architektūra disonuoja su greta esančiu Vytauto Didžiojo karo muziejaus kompleksu, todėl gali būti nepageidaujamu dirgikliu vizualioje ir kultūrinėje plotmėse.

Įvertinimas balais – 3 (5).

Patrauklumas (būseną). Aikštėje patiriamos emocijos: pasitenkinimas, pasidžiavimas, susidomėjimas, nerimas ir pan.

Buvimas aikštėje teigiamų emocijų nesukels, galimas nustebimas, pasimeitimas, nepasitenkinimas.

Įvertinimas balais – 3 (5).

Aikštės savybių vertinimas balais. Struktūrinio aspekto trijų savybių vertinimas: 7 (7) + 3 (5) + 7 (5) = 17 (17) balų; socialinio aspekto trijų savybių vertinimas: 7 (5) + 5 (4) + 6 (8) = 18 (17) balų; kultūrinio aspekto dviejų savybių

vertinimas: $3 (5) + 2 (4) = 5 (9)$ balai; psichologinio aspekto dviejų savybių vertinimas $3 (5) + 3 (5) = 6 (10)$ balų. Bendras aikštės savybių įvertinimas – 46 balai (mažai vykusi) rekonstruotai aikštei ir 53 balai (pakankamai vykusi) aikštei iki rekonstrukcijos. Rekonstravus aikštę, gautas rezultatas blogesnis, nei buvo.

Apibendrinant analizės rezultatus, darytina išvada, kad prastesnį rekonstruojamos aikštės savybių įvertinimą (turint omenyje reprezentacinės aikštės savybes) lėmė aikštės architektūrinio sprendimo netinkamumas konkrečioje urbanistinėje aplinkoje. Autoriaus nuomone, rekonstravimo tikslas net nebuvo svarbiausios Kauno miesto reprezentacinės aikštės projektas, o teritorijos prie „BLC2“ verslo centro aplinkos įrengimas.

Kauno Vienybės aikštės rekonstravimas baigtas 2020 m. gegužės 10 d. (3.34 pav. pavaizduoti aikštės rekonstravimo darbai), tačiau, atlikus galimų aikštės savybių vertinimą, galima teigti, kad pasirinktas abejotinas svarbios Lietuvos istorijai ir valstybingumui aikštės rekonstravimo variantas. Tai jau trečiasis bandymas rekonstruoti aikštę, konkursai vyko 1992 m. ir 2008 m.

3.34 pav. Kauno Vienybės aikštės rekonstrukcija. P. Pilkauskio nuotrauka, 2019 m.

Fig. 3.34. Reconstruction of Kaunas Unity Square, 2019. Photo by P. Pilkauskas

3.35 pav. Riedlenčių aikštelė prie Baltojo tilto Vilniuje. S. Žiūros nuotrauka, 2020 m.

Fig. 3.35. Skateboarding ground at Baltasis tiltas, Vilnius, 2020. Photo by S. Žiūra

Kauno Vienybės aikštės atveju svarbus ir *genius loci* faktorius, kuris, sprendžiant iš projekto, yra ignoruotas arba nesuprastas. Apsaugoti ir išsaugoti *genius loci* reiškia konkretizuoti jo buvimą vis naujesniuose istoriniuose kontekstuose (žiūr. 2.3 poskyrį). Nors projekto idėjos autorių ir teigiama, kad aikštė sujungė aplink esantį istorinį kultūrinį paveldą (P. Seippo'as), tačiau aikštės architektūros sprendimuose tai neatsispindi.

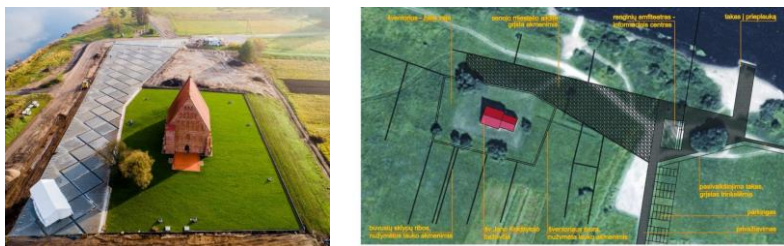
Žiūrėdami į objektus, regime jų teikiamas galimybes, o ne savybes (J. Gibson'as, žiūr. 2.4. poskyrį). Vienybės aikštės rekonstravimo projektas – tai pavyzdys, kad aikštės savybė turėtų būti vertinama jos galimybių suteikimo kontekste. Jei aikštėje yra įrengiamas riedlenčių parkas (P. Seippo'as apie Vienybės aikštės projektą), tai reiškia, kad ši zona tampa monofunkce, daugiau niekam ki-

tam nenaudojama, priešingai nei atvira erdvė Vilniaus Katedros aikštėje, kuri riedlentininkų yra mėgstama, tačiau tinkama ir kitoms veikloms ar akcijoms. Taigi specializuotos ar kurortinė aplinką imituojančios zonos neturėtų būti įrengiamos centrinėse, reprezentacinėse aikštėse. Tam tinka sportui skirtos erdvės, pvz., aikštynas prie Baltojo tilto Vilniuje (3.35 pav.), arba erdvės, skirtos poilsiui (skverai, parkai, paplūdimiai).

Iš atliktos Vilniaus aikščių analizės ir mažesniuose Lietuvos miestuose rekonstruotų aikščių apžvalgos matyti (žiūr. 1.2 poskyrį ir 3.2.2 skirsnį), kad gerųjų aikščių savybių galimybėms nėra skiriama pakankamai dėmesio, t. y. neišnaudojamas struktūrinio, socialinio, kultūrinio ir psichologinio aspektų savybės charakterizuojantis potencialas. Numatant esamoms aikštės savybėms naujas galimybes, dažnai galima pasiekti geresnius rezultatus nei projektuojant naujas, iki tol nebuvousias.

Rekonstruojant ar formuojant (atkuriant) aikštę, būtina įvertinti staigų naujos kokybės atsiradimą (*emerdženciją*). Naujos sisteminės savybės (savybių visuma) atsiranda ne iš niekur, o iš tų santykių, sąryšių ir sąveikų tarp sistemos elementų, kurie atsiranda jungiant juos į sistemą. Naujos kokybės atsiradimo svarbos pavyzdžiu gali būti iki XX a. vidurio buvusios Zapyškio miestelio aikštės atkūrimo projektas (arch. Gintaras Prikockis), sukėlęs audrą tarp dalies profesionalių architektų ir visuomenės (3.36 pav.).

Atsirandančios naujos savybės labai priklauso nuo to, kokios aikštės ir aplinkos konteksto savybės yra sujungiamos. Tai reiškia, kad atsirandančios sisteminės savybės priklauso nuo konstruojamos sistemos struktūros modelio, todėl, jį konstruojant, labai svarbu pasirinkti konkrečiai aikštei, o ne kitai erdvei tinkamas savybes (tai iliustruoja ir Kauno Vienybės aikštės rekonstravimo pvz.).

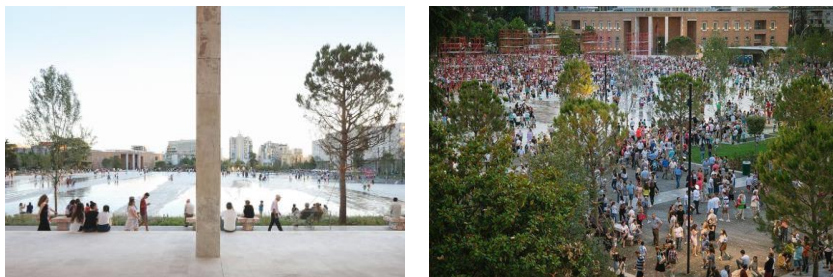
3.36 pav. Zapyškio bažnyčia ir aikštės vaizdas (kairėje) 2019 m. Teodoro Biliūno fotobanko nuotrauka. Aikštės atkūrimo projektas (dešinėje)

Fig. 3.36. Zapyškis church and square view (left), 2019. Photo by T. Biliūnas. Square restoration project (right)

Pasirinkus netinkamą struktūrą, toks bus ir rezultatas. Akivaizdu, kad Zapyškyje, prie Šv. Jono Krikštytojo XVI a. gotikinės bažnyčios, kultūros pamink-

lo, vietoje buvusios žalios erdvės atsirandanti didelė betono danga sukels neigiamas reakcijas, nes pasikeitimas yra akivaizdus ir daugelį šokiruojantis. Svarbu ir tai, kad buvusią aikštę bandoma atkurti pasikeitusiame architektūriniame kontekste. Anksčiau bažnyčia stovėjo miestelio viduryje, tačiau Nemuno potvyniai nugriovė aplink buvusius gyvenamuosius namus, liko tik bažnyčia, o gyvenamieji namai statomi toliau, ant kalvos, taigi atkūrimas šiuo atveju nėra galimas, tik imitacija. Anot savivaldybės, projektu bus bandoma pritraukti daugiau turistų, bus organizuojami proginiai renginiai, tačiau diskutuotina, ar aikštės architektūriniai sprendimai dera su istoriniu ir kultūriniu kontekstu, ar emocinis fonas aikštėje bus teigiamas. Formuojamos aikštės lokacija yra miestelio pakraštys, todėl mažai tikėtina, kad aikštė taps kasdienio, o ne proginio miestelio gyventojų (2011 m. gyveno 264 žmonės) susitikimų ar poilsio vieta. Šiuo atveju numatomos aikštės savybės ir jų panaudojimo galimybės, tikėtina, skirsis.

Kokios aikščių rekonstravimo tendencijos kitose šalyse? Vykusios aikštės pavyzdžiu gali būti 2018 m. Europos prizų įvertintas ir už miesto viešosios erdvės konkurse nugalėjęs Skanderbego aikštės (3.37 pav.) renovavimo projektas (projektavimo biuras „51N4E“). Europos prizas yra skatinamasis ir skiriamas už Europos miestų viešųjų erdvių kūrimą, atkūrimą ir tobulinimą.

3.37 pav. Skanderbego aikštė Tiranoje, Albanijoje. Projektavo biuras „51N4E“ (Briuselis). Europos viešųjų erdvių apdovanojimo nuotrauka

Fig. 3.37. Skanderbeg Square in Tirana, Albania. Designed by office “51N4E” Brussels. Photo of the European Public Spaces Award

Skanderbego aikštė Tiranoje Albanijos kolektyvinėje atmintyje išliko kaip pagrindinė socialistinę diktatūrą reprezentavusi erdvė ir kartu simbolinis sostinės ir tautos centras. Sprendimas palikti aikštės erdvę tuščią yra nulemtas strategijos, skirtos kovoti su ankstesne simbolika. Vanduo iš mažų grindinio fontanų tekėdamas žemyn grindiniu, kurio akmenys surinkti iš skirtingų Albanijos vietų, sukuria margą ir spalvingą tekstūrą – tarsi ryšį su Albanijos nacionaliniu identitetu. Visa erdvė yra be ideologinių akcentų. Tuščią 170×170 m aikštės kvadratą supa žalias perimetras, kuris veikia kaip filtras ir suteikia galimybę įvairioms socialinėms funkcijoms. Žaliosios zonos neformalumas išsilieja į aikštę ir padeda išar-

dyti didelės erdvės monumentalumą, sukuria aikštėje kasdienę, nerūpestingą atmosferą.

Skanderbego aikštės rekonstravimo sėkmės pavyzdys parodo ir galimas aikščių rekonstravimo tendencijas, atsisakant ideologinių monumentų, teikiant pirmenybę ne vienybei ideologiniu-politiniu pagrindu, o socialinio artumo, bendradarbiavimo ir saviraiškos galimybei. Palyginti šios aikštės projektą su kitais Europos viešosios erdvės konkursantais nėra galimybės, nes Skanderbego aikštės renovavimo projektas buvo vienintelis aikštės projektas iš 25 finalininkų (apdovanojimai rengiami kas dvejus metus).

Rekonstruojant aikštės ir naudojantis jų analizės metodika, galima modeliuoti norimų savybių charakteristikų reikšmes. Jei aikštės vietos miesto struktūroje pakeisti negalima, tai jos pasiekiamumą visuomeniniu transportu galima pakeisti reorganizuojant transporto sistemą (įrengiant viešojo transporto sustojimo vietą arčiau aikštės), aplinką – reguliuojant gretimų pastatų funkcinę paskirtį, socialinius patrauklumo rodiklius – numatant tinkamą struktūrą ir architektūrą. Rekonstruojant aikštę būtina įvertinti ir aikštės *genius loci*, istorinių ir kultūrinių prasių tęstinumą. Ar pasirinktas rekonstruojamos aikštės savybių modelis tinkamas, galima nustatyti lyginant ir analizuojant savybes iki rekonstrukcijos ir planuojamas savybių reikšmes po jos (Kauno Vienybės aikštės pvz.). Rekonstruojamos aikštės savybių reikšmės turi būti geresnės nei iki rekonstrukcijos.

Būtina paminėti dar vieną svarbų vykusios aikštės faktorių – vadybą. Aikštės, kurios nėra patogios naudoti dėl savo lokacijos ar struktūros, gali būti gyvybingos organizuojant tikslinius renginius visais metų laikais (3.38 ir 3.39 pav.). Tam būtina parengti ilgalaikį (bent metams) renginių planą, už kurio parengimą ir įgyvendinimą atsakingos miesto savivaldybės ar aikštę administruojančios struktūros.

3.38 pav. JAV Nepriklausomybės dienos minėjimas Lukiškių a. 2020-07-04.

Gintauto Tiškaus nuotrauka

Fig. 3.38. Commemoration of US Independence Day in Lukiškių Square, 04-07-2020. Photo by G. Tiškus

3.39 pav. Rotušės aikštė. Renginis „Hollywood spindesys“, 2020-07-04.

Gintauto Tiškaus nuotrauka

Fig. 3.39. „Hollywood Shine“ event at City Hall Square, 04-07-2020. Photo by G. Tiškus

Modeliuojant aikštės savybes, negalima apsiriboti tik profesionaliu architektų vaidmeniu. Teisus N. Salingaros'as, kritikuodamas nuomonę, kad architektai turi absoliučią galią kontroliuoti visuomenės gyvenimą, nes jie sprendžia, kokio pobūdžio, kokių formų ir dydžių erdvėse žmonės gyvena ir dirbs (Salingaros, 2019: 39). Aikštės savybių modeliavimas turi būti pradedamas tarantis su jos naudotojais (miesto gyventojais, diskutuojant apie rekonstravimo tikslus ir priemones). Aikščių, esančių saugomose teritorijose ir turinčių vertingųjų savybių, modeliavimas turėtų prasidėti nuo vertingųjų savybių išsaugojimo, istorinio ir kultūrinio konteksto gerbimo. Identifikuoti konkretūs rekonstravimo tikslai, surašyti į projektavimo užduoties projektą, turėtų būti dar kartą viešai aptarti ir tik po to skelbiamas architektūrinis konkursas³³ geriausiai įdėjai atrinkti, nustačius nugalėtoją, rengiamas aikštės techninis projektas.

Nėra įmanomas vienas aikštės modelis visiems atvejams. Esamoms aikštės savybėms įvertinti ar būsimosioms numatyti, taikant šiame darbe pasiūlytą analizės metodiką, ją galima papildyti konkrečiais miesto aikštei aktualiomis savybių charakteristikomis, neaktualių aspektų savybių nevertinti.

Iš atliktos Vilniaus aikščių analizės rezultatų darome išvadą, kad, pavadinus aikštę reprezentacine, siekiant suteikti jai didesnę vertę (statusą), gerųjų savybių savaime nepadaugėja. Statusas (reprezentacinė), kurį priskiriame aikštei, turėtų lemti jos savybių vertę santykio su kita aikšte atžvilgiu, tačiau gerąsias savybes turi turėti visos aikštės, ne tik reprezentacinės.

Reprezentaciją lemiantys priežastingumai:

1. Reprezentacinės aikštės sampratą atitinkančių aikščių lokacija – miesto centras, pagrindinė miesto gatvė (Katedros ir Vinco Kudirkos aikštės).
2. Aikštėje yra ideologiniai ar sociokultūrinę tapatybę žymintys monumentai (Katedros ir Vinco Kudirkos aikštės).
3. Jei aikštėje yra monumentas, nėra būtina funkcijų įvairovė (saviraiškos galimybės) (Vincos Kudirkos aikštė).
4. Svarbių valstybinės valdžios ar savivaldos pastatų buvimas aikštės aplinkoje nėra pakankama sąlyga aikštės reprezentatyvumui (Nepriklausomybės, Simono Daukanto, Lukiškių, Europos aikštės).
5. Aikštės dydis (atvira erdvė) nėra būtina sąlyga reprezentacijai (Vincos Kudirkos aikštė).
6. Aikštės reprezentacinį pobūdį veikia visos aikštės patrauklumą lemiančios savybės, taip pat kasdienis (Katedros ir Vincos Kudirkos aikštės), o ne proginis (Nepriklausomybės ir Simono Daukanto aikštės) naudojimas.

³³ Autoriaus nuomone, vadovaujantis Architektūros įstatymo nuostatomis, būtina patvirtinti privalomą architektūrinių konkursų organizavimo tvarkos aprašą.

3.3. Trečiojo skyriaus išvados

1. Išskiriami šie analizuotų istorinių aikščių formavimo ir paskirties etapai: turgaus aikštė (Rotušės a., Lukiškių a., Vinco Kudirkos a.), rekreacinės paskirties aikštė (Rotušės a., Vinco Kudirkos a., Katedros a.), ideologinės paskirties aikštė (Lukiškių a. Rotušės a., Vinco Kudirkos a.). Sudarius Lukiškių, Katedros, Rotušės, Simono Daukanto ir Vinco Kudirkos aikščių urbanimų ir paskirties kaitos schemas³⁴, matyti, kad kaitos periodas – 20–40 metų. Tik Simono Daukanto aikštėje įvairiais laikotarpiais nebuvo turgaus, aikštė iš sodo prie rūmų suformuota kaip rūmų aikštė (prie Vyskupų rūmų buvo sodas), vėliau vyravo ideologinė funkcija, pastaruoju metu aikštė vėl tapo rūmų aikšte. Stoties aikštės struktūra nuo suformavimo praktiškai nekito – transporto aikštė. Šioje aikštėje, nors ir trumpai, buvo ideologinis akcentas – Stalino paminklas.

2. Pastebimas dėsningumas, lėmęs reprezentacinės funkcijos aikštėje atsiradimą. Ją lėmę faktoriai yra urbanistinės struktūros svarba ir lokacija, valstybinės valdžios pastatų aikštės aplinkoje atsiradimas ir / ar ideologinio akcento pastatymas. Dėsninga ir tai, kad, atsiradus reprezentacinei funkcijai (pvz., pastačius paminklą), ji iš aikštės neišnyksta, bet keičia savo formą (pvz., senas paminklas pakeičiamas nauju), priklausomai nuo laiko ir sociokultūrinio konteksto (Lukiškių a., Vinco Kudirkos a.).

3. Atlikus aikščių analizę, nustatyta, kad tik Katedros ir Vinco Kudirkos aikščių savybės atitinka reprezentacinės aikštės sampratą. Katedros aikštės reprezentacinis pobūdis yra labai ryškus, Vinco Kudirkos aikštės yra ryškus, Rotušės ir Lukiškių aikščių yra nelabai ryškus, Nepriklausomybės, Simono Daukanto, Europos ir Stoties aikščių yra neryškus.

Katedros aikštė labai vykusi (savybės labai geros), Vinco Kudirkos aikštė vykusi (savybės geros), pakankamai vykusios yra Rotušės ir Lukiškių aikštės (savybės geresnės nei vidutinės), Nepriklausomybės, Simono Daukanto, Europos ir Stoties aikštės mažai vykusios (savybės blogesnės nei vidutinės).

4. Jei aikštė yra per arti valstybinės valdžios pastatų, socialinio aspekto savybių įvertinimo reikšmės yra mažesnės. Aikštė, patenkanti į 75 m zoną nuo valstybinės valdžios pastatų (draudžiami mitingai ir susirinkimai), tampa kontroliuojama teritorija, tokiu atveju galimybė pasireikšti neformalioms akcijoms yra ribota arba negalima (Simono Daukanto a.).

5. Vykusiai aikštei daugiausiai įtakos turi struktūrinio ir socialinio aspektų savybės. Kultūrinio ir psichologinio aspektų savybės yra veikiamos struktūrinio ir socialinio aspektų, tačiau akivaizdi visų aspektų savybių tarpusavio sąveika.

6. Aikštės reprezentacinio pobūdžio atsiradimas siejamas su aikštės struktūros kaita. Pastačius aikštėje ideologinės paskirties paminklą reprezentacinis

³⁴ Žiūrėti darbo A priedą.

pobūdis atsiranda, paminklā nūgriovus, išnyksta (Simono Daukanto aikštē, Rotušēs aikštē, Stoties aikštē). Dažnai (pastoviai) aikštėje vykstantys valstybiniai ritualai atitinka reprezentacinės aikštės sampratą (Katedros aikštē), aikštėje vykstantys reti proginiai ritualai (Nepriklausomybės aikštē, Simono Daukanto aikštē) nėra pakankami, kad aikštē atitiktų reprezentacinės aikštės sampratą.

Bendrosios išvados

1. Aikštės samprata atskleidžiama išnagrinėjus jos formavimo prielaidas, struktūrinius ir morfologinius aspektus, paskirties tipologiją ir galimas funkcijas. Aikštės paskirtis ir funkcija nėra tapačios sąvokos. Paskirtis – pradinis suformavimo ar vėlesnio transformavimo tikslas, kuris buvo konkretus (susirinkimų aikštė – agora, turgaus, transporto aikštės ar pan.). Kalbėdami apie funkciją, turime omenyje veiklą, kuri ten galima, arba vaidmenį, kurį aikštė turi atlikti tam tikru metu ar tam tikromis aplinkybėmis.

2. Lietuvoje buvo formuojamos rinkų aikštės (universalios, gyvulių, malkų, žuvų ir kt.), kurios mieste egzistavo ir kaip specialios teritorijos, ir kaip integralios rotušių aplinkos erdvės. Dauguma aikščių ilgainiui, miestui plėtojantis ir augant, prarado komercinių erdvių vaidmenį ir tapo aikštėmis prie sakralinių objektų, iškiliausių didikų rūmų ar svarbių valstybinių institucijų pastatų. Taip pat jos įgaudavo ir rekreacinių teritorijų (skverų, miesto sodų) paskirtį bei pavidalus. Laikui bėgant keitėsi ir šių, jau pakitusių erdvių paskirtys ir pavadinimai. Tai dėsningi evoliucijos procesai, kaip ir ideologinės funkcijos aikštėse atsiradimas. Keičiantis gyvenimo būdui, palaipsniui, aikštės tampa daugiafunkcės.

3. Aikščių kaitos dėsningumai priklauso nuo sociokultūrinio konteksto. Vilniaus aikščių formavimo procese galima išskirti tris pagrindinius etapus: turgaus aikštę, ideologinės paskirties aikštę (su rekreacine funkcija), funkcinę (socialinės paskirties) aikštę. Aikščių paskirties ir architektūros kaitos periodas – 20–40 metų. Reprezentacinės funkcijos atsiradimas siejamas su ideologinio paminklo

pastatymu. Dėsninga, kad atsiradus reprezentacinei funkcijai ji iš aikštės neišnyksta, bet, keičiantis ideologijai, keičia savo formą (vienas paminklas pakeičiamas kitu), kartu keičiamas ir aikštės pavadinimas.

4. Reprezentacinė aikštė apibrėžiama, kaip hierarchinį statusą turinti, reikšmingas sociokultūrinės tapatybes žyminti, vykusi ideologinė ir socialinė erdvė, kuri naudojama valstybiniam ritualams atlikti, masiniam valstybinių švenčių minėjimui. Reprezentacinėje aikštėje reprezentacinių ženklų ar simbolių reikšmėmis, aikštės savybėmis ir urbanistinio architektūrinio konteksto verte visuomenei atskleidžiamos šaliai ar miestui svarbios istorinės ir kultūrinės prasmės. Išskiriami du reprezentacinių aikščių tipai: aikštės, pritaikytos valstybiniam ritualams, masiniam valstybinių švenčių minėjimui (didelės aikštės, turinčios daug atviros erdvės); reikšmingas sociokultūrinės tapatybes žyminčios aikštės su nedidelėmis atviromis erdvėmis, kuriose yra ideologiniai ar tapatybę žymintys monumentai.

5. Išskiriamos šios reprezentacinei aikštei būdingos struktūrinės-funkcinės savybės: lokacija centrinėje miesto dalyje (įskaitant senamiestį); ideologiniai ar sociokultūrinę tapatybę žymintys monumentai; svarbūs valstybinės valdžios ar kultūrinės paskirties pastatai artimoje aplinkoje, aikštėje dažnai vyksta valstybiniai ritualai. Jei mieste yra kelios panašių savybių aikštės, vietą valstybiniam ritualams pasirenka valdžios institucijos.

6. Aikščių analizės metodika (parengta disertanto), apimanti keturis aspektus (struktūrinį, socialinį, kultūrinį ir psichologinį) ir jų savybes bei charakteristikas, leidžia visapusiškai įvertinti aikštės savybes ir nustatyti reprezentacinį pobūdį, taip pat aprėpti aikštės funkcijas ir jų galimybes, motyvuojančias žmones lankytis aikštėje ir ją mėgti.

Metodika gali būti taikoma universaliai: tiriant aikščių savybes, modeliuojant reikiamas aikščių savybes, rengiant aikščių ir jų rekonstravimo projektus, architektūrinių konkursų projektavimo sąlygas, teritorijų planavimo dokumentus, nustatant atvirų viešųjų erdvių savybes.

7. Analizuojant konkrečią aikštę savybių tyrimai turi būti grindžiami empiriniais įrodymais: aikštės stebėjimu, pageidautina skirtingu metų laiku ir skirtingu paros metu (dieną, vakare); aikštės fotofiksacija, dalyvavimu aikštėje vykstančiose akcijose ar renginiuose, tokiu būdu nustatoma aikštėje esanti vaidmeninė situacija. Aikštė analizuojama taikant ekspertinį vertinimą, grindžiamą žiniomis, patyrimu bei ekspertine kompetencija. Svarbų vaidmenį tokiam vertinimo procese atlieka kitų nagrinėtų autorių žinios, sukaupotos ir susintetintos rengiant metodiką, šios žinios yra siūlomos kaip aikščių metodikos neatsiejama dalis.

8. Vilniaus aikščių reprezentacinis pobūdis tiesiogiai sietinas su aikščių savybių vertinimo rezultatais. Ryškus reprezentacinis pobūdis nustatytas geras savybes turinčioms Katedros ir Vinco Kudirkos aikštėms, nelabai ryškus re-

prezentacinis pobūdis nustatytas geresnes nei vidutines savybes turinčioms Rotušės ir Lukiškių aikštėms, neryškus reprezentacinis pobūdis nustatytas blogesnes nei vidutines savybes turinčioms Nepriklausomybės, Simono Daukanto, Europos ir Stoties aikštėms.

Literatūra ir šaltiniai

- Aleksandravičiūtė, A. (2000). Hansas Beltingas: vizualioji kultūra antropologiniu požiūriu. *Menotyra*, 1(18), 9-14.
- Alexander, Ch., Ishikawa, S., Silverstei, M., Jacobson, M., Fiksdahl-King, I., & Angel, S. (1977). *A Pattern Language, Towns-Buildings-Construction*. Oxford University Press, 1171 p.
- Antanavičiūtė, R. (2009). Stalininis „penkmetis“: Vilniaus viešųjų erdvių įprasminimo darbai 1947–1952 m. *Menotyra*, 16 (3–4), 150–159.
- Antanavičiūtė, R. (2011). Įamžinimo ritualai. 7 meno dienos, 943 (21).
- Aristotelis. (2009). *Politika*. Vertė Strockis, M. Pradai/ALK.
- Ashihara, Y. (1983). *The aesthetic Townscape*. Cambridge, Mass: MIT-Pr.
- Ataov, A. (1998). Environmental Aesthetics. *Journal of Planning Literature*, 13(2), 239–258.
- Belting, H., Dilly, H., Kemp, W., Sauerlander, W., Wranke, M. (2002). *Meno istorijos įvadas*. Alma littera, 376 p.
- Berleant, A. (1997). *Living in the Landscape: Toward an aesthetics of Environment*. University Press of Kansas, p. 32.
- Bergman, M., & Paavola, S. (2014 (2003)). *The comments dictionary. Peirce's Terms in His Own Words. New edition* [interaktyvus]. Edited by M. Bergman and S. Paavola. Published by Commens. 2014. <http://www.commens.org/dictionary>.
- Buivydas, R. (2006). *Architektūra: pozityvai ir negatyvai*. Ex Arte.

Buivydas, R. (2011). Viešųjų erdvių transformacija Lietuvos miestuose, *LOGOS* 66, sausi–kovas, 132–141.

Butkus, T. S. (2011). *Miestas kaip įvykis. Urbanistinė kultūrinių funkcijų studija*. Kitos knygos.

Carmona, M., Heath, T., Oc, T., & Tiesdell, S. (2003). *Public Places-Urban Spaces: The dimension of Urban Design*. Architectural Press.

Carmona, M. (2019). Principles for public space design, planning to do better. *Urban Des Ins* [interaktyvus]. 24, 47–59. <https://doi.org/10.1057/s41289-018-0070-3>.

Connerton, P. (2009). *How Modernity Forgets*. Cambridge UP, p. 29.

Cowan, R. (2005). *The Dictionary of Urbanism*. Streetwise Press.

Cresswell, T. (2004). *Place: A short introduction*. Wiley Blackwell.

Čepaitienė, R. (2005). Nuo monumento prie smūkelio. Atmintis ir kasdienybė paminkluose. *Lietuvos etnologija*, 5, 171–188.

Čepaitienė, R. (2013 sausio 23). Nacionalinis miestas (III) [interaktyvus]. *Bernardinai*. <https://www.bernardinai.lt/2013-01-23-rasa-cepaitiene-nacionalinis-miestas/>.

Dabartinės lietuvių kalbos žodynas: šeštas (trečias elektroninis) leidimas. (2006). Kompaktinė plokštelė / redaktorių kolegija: S. Keinys (vyr. redaktorius), L. Bilkis,

J. Paulauskas, V. Vitkauskas. Lietuvių kalbos institutas, internetinė versija, (2011). – <http://dz.lki.lt>.

Debray, R. (1999). Trace, forme ou message?, Bournoux D. (dir.). *La confusion des monuments*. Les Cahiers de médiologie 7: 27–45. Gallimard.

Deleuze, G., & Guattari, F. (1991). *Qu' est-ce que la philosophie?* Les editions de minuit.

Deleuze, G. (2004 (1968)). *Difference and Repetition*, transl. Paul R. Patton. Continuum.

Dickie, G. (2005). *Aesthetics*, in *The Routledge History of Philosophy. Vol X. Philosophy of Meaning, Knowledge and Value in the Twentieth Century*. Ed. J. V. Canfield. Routledge. 325 p.

Dineika, R. A. (1996). Integruotas architektūrinės aplinkos mastelis ir jo išraiškos transformavimas. *Urbanistika ir architektūra*, 1(21), 25–29.

Donskis, L. (1996). *Tarp vaizduotės ir realybės*. Baltos lankos.

Drėmaitė, M., Petrulis, V. ir Tutlytė, J. (2012). *Architektūra sovietinėje Lietuvoje*. Vilniaus dailės akademijos leidykla.

Dringelis, L. (2011). Miestų aikštės: jų pertvarkymo patyrimas ir rezultatai. *Urbanistika ir architektūra*, 35(3), 200–211.

Dumont, L. (1983). *From Mandeville to Marx: The Genesis and Triumph of Economic Ideology*. The University of Chicago Press, p. 17.

Eaton, M. M. (2009). Vidinė, neišvestinė estetinių savybių prigimtis. *Estetika – XX amžius: problemos, teorinės kryptys, konfrontacijos: antologija* (p. 73–77). I tomas. Sud. A. Katalynas. Mintis.

Eco, U. (1997). *Menas ir grožis viduramžių estetikoje*. Baltos lankos.

- Eliade, M. (1996). *Amžinojo sugrįžimo mitas: archetipai ir kartotė*. Mintis.
- Foucault, M. (1998). *Diskurso tvarka*. Vertė M. Daškus, Baltos lankos.
- Gehl, J., & Gemzøe, L. (2003). *New city spaces*. The Danish Architectural Press.
- Gehl, J., & Svarre, B. (2013). *Ho to Study Public Life*. Island Press/Center for Recource Economics, p. 179.
- Gibson, J. (1986). *The Ecological Aproach to Visual Perception*. Psychology Press, Taylor & Francis Group, p. 134–135.
- Gomes, P. (2012). Factors of Good Public Space Use, In D. Roje, J. Antonio Vazgues, M. Varcancel Diaz, M. Pazos Olton, M. Jose Pineira Mantinan (eds.) *Actas do XIII Coloquio Iberico de Geografia. Respustas de la Geografia Iberica a la crisis actual*: 608–618 [interaktyvus], <http://www.halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-01422747>.
- Greimas, A. J. (2012). Topologinės semiotikos linkui. Iš prancūzų k. vertė K. Nastopka. *Baltos lankos*, Nr. 34. Baltų lankų leidyba, p. 144–173.
- Groat, L., & Wang, D. (2002). *Architectural Research Methods*. John Wiley and Sons. p. 389.
- Grunskis, T. (2000). Lukiškių aikštės estetinės transformacijos problema Europos miesto aikščių tradicijos diskurse. *Urbanistika ir architektūra*, XXIV 3, p. 119–134.
- Grunskis, T. (2009). Apie kai kurias šiuolaikines aikščių formavimo tendencijas Lietuvoje. *Urbanistika ir architektūra*, 33(3), 135–144.
- Grunskis, T. (2013). Miesto viešųjų erdvių sistemos samprata ir formavimo modeliai. ACTA ACADEMIAE ARTIUM VILNENSIS, 71 numeris *Terra urbana: urbanistinės kaitos žemėlapiai* (straipsnių rinkinys, sudarytojas T. S. Butkus), 127–138.
- Hammad, M. (2006). *Lire l'espace, comprende l'architecture*, Limoges: PULIM, p. 3.
- Haapala, A. (1999). Aesthetics, Ethics, and Meaning of Place // XIVth International Congress of Aesthetics. Aesthetics as Philosophy. *Filozofski Vestnik* 20 (2), Filozofski institut ZRS SAZU, p. 253–264.
- Hadelich, V. (2012). *Quality by Design: the Venustas of Urban Squares*. [interaktyvus], http://www.cnu.org/sites/www.cnu.org/files/cnu20_quality_by_design_-_the_venustas_of_urban_squares_-_valentin_hadelich_screen.pdf.
- Hall, S. (1997). *The Work of Representation in Representation: Cultural Representations and Signifying Practices* [interaktyvus]. The Open University: Miltin Keynes <http://www2.hawaii.edu/~noenoe/hall1.pdf>.
- Hajer, M. A. (1995). *The Politics of Environmental Discourse: Ecological Modernisation and the Policy Process*. Clarendon Press.
- Harris, C. M. (2007). *Architektūros istorijos žodynas*. Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, p. 592.
- Hillier, B. (1996). Cities as Movement Economies. *Urban Design International* 1(1), 41–60.
- Jakovlevas-Mateckis, K. (2003). *Miesto kraštovaizdžio architektūra. II tomas. Želdiniai ir jų komponavimas*. Technika.

Janicijevic, A. (2020). Collection and analysis of rediscovered urban spaces [interaktyvus]. <http://www.urbansquares.com/>.

Jankauskaitė, A., Olšauskaitė Urbonienė, R. ir Abromas, J. (2014). Miesto viešųjų erdvių (aikščių) planavimo ypatumai po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo: Klaipėdos Atgimimo aikštės pavyzdžiu. *Mokslo darbai. Miesto želdynų formavimas*. 1 (11), ISSN 1822-9778, 90–98.

Jogėla, V., Meilus, E. ir Pugačiauskas, V. (2008). *Lukiškės: nuo priemiesčio iki centro (XV a.–XX a. pradžia)*. Diemedžio leidykla.

Jung, K. G. (1994). *Žvelgiant į pasąmonę*. Taura.

Juškevičius, P., Burinskienė, M., Paliulis, G. M. ir Gaučė, K. (2013). *Urbanistika: procesai, problemos, planavimas, plėtra*. Technika.

Kauno diena (2020). Vienybės aikštės architektas: tai bus pavyzdys pasauliui [interaktyvus], <https://kauno.diena.lt/naujienos/miesto-pulsas/vienybes-aikstes-architektas-tai-bus-pavyzdys-pasauliui-951856?komentarai?full>.

Kieniewicz, K. (1938). O projekcie regulacji placu katedralnego w Wilnie w związku z zamerzoną budową pomnika Pierwszego Marszałka Polski Józefa Piłsudskiego. *Architektura i Budownictwo* No. 11–12.

Kikutake, K. (1967). *Neue formen*. Bauen+Wohnen.

Kitkauskas, N. (1976). *Vilniaus Katedra*. Mintis.

Krier, R. (1991). *Urban Space* [interaktyvus]. Academy Editions. p. 174.

<http://robkrier.de/urban-space-engl.php#page-032-033>.

Kostof, S. & Castillo, G. (2004). *The City Assembled: The Elements of Urban Form Throu History*. Thames&Hudson, p. 320.

Kultūros paveldo departamentas. *Kultūros vertybių registras* (2005). Nekilnojamųjų kultūros vertybių paieška [interaktyvus], <https://kvr.kpd.lt/#/static-heritage-search>.

Kultūros paveldas šiuolaikiniame pasaulyje: tarptautiniai kultūros paveldo apsaugos principai ICOMOS dokumentuose 1965–2014 metais. ICOMOS doktrinos šaltinių vertimas į lietuvių kalbą ir moksliniai komentarai. (2016.) ICOMOS nacionalinio komiteto skaitmeninis leidinys (sudarė J. Markevičienė) [interaktyvus]. www.icomoschartijos.lt.

Landzbergis-Žemkalnis, V. (1940). Apie Vilnių ir jo pertvarkymą. *Naujoji Romuva*, Nr. 1–2, 8.

Lefebvre, H. (1991). *The Production of Space*. Blackwell, p. 300.

Lefebvre, H. (1996). *Writings on Cities: Henry Lefebvre, E. Kofman (eds.)*. Continuum.

Lefebvre, H. (2003 (1970)). *The Urban Revolution*. University of Minnesota Press.

Lietuvos Respublikos Seimo 1999-02-11 nutarimas Nr.VIII-1070 „Dėl valstybės sostinėje esančios Lukiškių aikštės funkcijų“. *Valstybės žinios*, Nr.18-459.

Lietuvos Respublikos Lukiškių aikštės Vilniuje memorialinio statuso įstatymas. TAR, 2020-07-10, Nr. 15539.

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų atkūrimo ir paskirties įstatymas. Valstybės žinios, 2000-10-31, Nr.92-2889.

- Lietuvos Respublikos susirinkimų įstatymas*. Valstybės žinios, 1993-12-15, Nr. 69-1291.
- Lietuvos Respublikos nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymas*. Valstybės žinios, 1995-01-06, Nr. 3-37.
- LRT PLIUS, (2019.12.02). *Laida 7 Kauno dienos* [interaktyvus], <https://www.lrt/mediateka/video/7-kauno-dienos>.
- Lietuvos TSR architektūros paminklų sąrašas*. 1980. Lietuvos TSR kultūros ministro ir LTSR Ministrų Tarybos Valstybinio statybos reikalų komiteto 1980-02-04 įsakymas Nr.41/319.
- Lietuvos TSR istorijos ir kultūros paminklų sąvadas*. (1988). Vyriausioji enciklopedijų redakcija.
- Lotman, J. (2004). *Kultūros semiotika*. Straipsnių rinktinė. Baltos lankos.
- Madanipour, A. (2006). Roles and Challenges of Urban Design. *Journal of Urban Design*, 11(2), 186.
- Madanipour, A. (2014). *Urban Design, Space and Society*. Red Globe Press.
- Madanipour, A. (2019). *Rethinking Public Space: Between Rhetoric and Reality* [interaktyvus], <https://youtube.com/watch?v=QztvN1zSfuQ> [žiūrėta 2020-11-17].
- Mažeikis, G. (2013). *Įsikitinimai: sąmoningumo metamorfozės*. Kitos knygos.
- Mickienė, I. ir Balčiūnaitė-Lužinienė, L. (20130). *Onomastikos įžvalgos: mokomoji knyga*. Vilniaus universitetas, p. 46.
- Mikalajūnė, E. ir Antanavičiūtė, R. (2012). *Vilniaus paminklai. Kaitos istorija*. Lietuvos dailės muziejus, Vilniaus dailės akademijos leidykla.
- Minkevičius, J. (1971). *Architektūros kryptys užsienyje*. Mintis.
- Minkevičius, J., Barašauskas, J., Čerbulėnas, K., Jankevičienė, A. ir Miškinis, A. (1987). *Lietuvos architektūros istorija. Nuo seniausių laikų iki XVII a. vidurio / 1. Mokslas*.
- Minkevičius, J., Barašauskas, J., Čerbulėnas, K., Jankevičienė, A. ir Miškinis, A. (1994). *Lietuvos architektūros istorija. Nuo XVII a. vidurio iki iki XIX a. vidurio / 2 a. Mokslas*.
- Mikučianis, V. (2001). *Norėjau dirbti Lietuvoje*. Vilniaus dailės akademijos leidykla, p. 70–71.
- Miškinis, A. (1991). *Lietuvos urbanistika: istorija, dabartis, ateitis*. Mokslas.
- Miškinis, A. (1994). *Lietuvos urbanistikos paveldas: genezė ir raidos ypatumai, vertybių išaiškinimas* (habilituoto daktaro disertacijos tezės). Vilnius.
- Monty, P. (2018). *Vilniaus kelrodis 1918-ųjų miesto veidas*. Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, p. 212.
- Moughtin, C. (1999). *Urban Design: Streets and Square*. Burlington: Architectural Press, p. 238.
- Mulevičienė, J. (2007). Asmuo ir vizualioji aplinka: estetiškas sąveikos aspektas. *LOGOS* 51, balandis–birželis, 163-170.
- Mumford, L. (1938). *The Culture of Cities*. Brace and Company.

Norberg-Schulz, Ch. (1980). *Genius Loci. Toward a Phenomenology of Architecture*. Rizzoli.

Mūsų Lietuva, T. 1. (1964). Lietuvių enciklopedijos leidykla. p. 139.

Novickas, A. (2004). *Miesto aikštė: formos ir turinio semantinis tyrimas*. Daktaro disertacija, VDU, VGTU.

Novickas, A. (2010). *Atminties įprasminimas miesto aikštėse: nuo paminklo iki patirčių erdvės*. Technika, p. 80.

Pakštalis, A. (2012). Imperijos pasididžiavimas – į metalo laužą [interaktyvus]. *Kauno diena*, 2012-02-29. <https://kauno.diena.lt/naujienos/kaunas/miesto-pulsas/imperatoriaus-pasididziavimas-i-metalo-lauza-327624?full>.

Palaima, J. (2006). *Harmonija architektūroje: proporcijos ir mastelis*. Vilniaus dailės akademijos leidykla.

Pevsner, N. (1976). *A History of Building Types*. Bollingen Series 35(19). Princeton University Press.

Petrušonis, V. ir Tiškus, G. (2014). Magdeburgo miesto kodas ir jo įtaka Lietuvos miestų vaizdui. *Meno istorija ir kritika*, 10(2), 60–73.

Petrušonis, V. (2015). Harmoningos architektūrinės aplinkos kūrimo teisinės prielaidos *Architektūros kokybės kriterijai. Mokslo straipsnių rinkinys*, 79–94. Technika.

Petrušonis, V. (2017a.). Nauja kultūros paveldo apsaugos koncepcija. *Paveldo brydės*, 9–28. Savastis.

Petrušonis, V. (2017b.) Messages of Architectural Objects. In *Architecture and Urban Planning*, 13, 48–53. De Gruyter Open; Riga Technical University. ISSN 1691-4333.

Platonas. (1995). *Timajas. Kritijas. Aidai*.

Plungė, R. (2012). Erdvės ir laiko dimencijos sampratos pokyčiai šiuolaikiniuose sociokultūriniuose kontekstuose: teorinės įžvalgos ir modeliai. *Meno istorija ir kritika*, 8, 6–22. Vytauto Didžiojo universitetas.

Purvinas, M. (1977). Apie kraštovaizdžio, kaip sisteminio objekto, modeliavimą. *Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų darbai. STATYBA IR ARCHITEKTŪRA XV, architektūra ir miestų statyba* (5). Mokslas.

Purvinas, M. (1978). Kraštovaizdžio natūralumas – svarba, esmė, charakteristikos. *Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų darbai. STATYBA IR ARCHITEKTŪRA XVI, architektūra ir miestų statyba* (6). Mokslas.

Purvinas, M. (1990). Apie aplinkos vizualinio agresyvumo urbanistinę analizę. *Mokslo darbai. Urbanistika ir rajoninis planavimas*, 16. Mokslas.

Project for Public Space (2020) [interaktyvus], <http://www.pps.org/>.

Rubavičius, V. (2005). Miesto tapatumas ir išskirtinumas globalizacijos sąlygomis. *Urbanistika ir architektūra*, XXIX 4, 157-163.

Salingaros, N. A. (2005). *Principles of Urban Structure*. Delfi University of Technology Netherland: Techne Press, p. 252.

Salingaros, N. (2019). Projektavimo modeliai ir gyvenamoji architektūra. Vertė Almanas Samalavičius. *Kultūros barai*, 107.

Samalavičius, A. (2013). Pinigai byloja garsiau uždemokratiją. Interviu su matematiku, fiziku, urbanistu N. Salingaros, kalbasi A. Samalavičius. *Kultūros barai*, 5.

Schaeffer, J.M. (2000). *Adieu a l'esthetique*. Paris: Press universitaires de France.

Sennett, R. (1993). *The Conscience of the Eye: The Design and Social Life of Cities*. Faber & Faber, p. 12.

Sepänmaa, Y. (1986). *The Beauty of Environment: A General Model of Environmental Aesthetics*. Helsinki: Academia Scientiarum Fennica.

Schopenhauer, A. (1995). *Pasaulis kaip valia ir vaizdinys*. Vertė A. Šliogeris. Pradai, p. 273.

Sitte, C. (1898). *Der Stadtebau nach seinen kunstlerischen Grundsätzen*, vertimas į anglų kalbą City Planning According to Artistic Principles, Random House, 1965.

Sliesoriūnas, F. (1980). *Gedimino aikštė Vilniuje*.

Stone, A. P. (2004). *Time as Chronos And Kairos. Physical and metaphysical time* [interaktyvus], <http://homepage.ntlworld.com/stone-catend/PIRT-IX-APStone-FullText.pdf>.

Stübgen, J. H. (1877). *Der Städtebau. Entwerfen, Anlage und Einrichtung der Gebäude. Des Handbuches der Architektur* [interaktyvus]. Stuttgart: Alfred Kröner Verlag, 1907. p. 652. <https://archive.org/stream/derstdtebau00stgoog#page/n8/mode/2up>.

Švyturys (1968). „Švyturio“ žurnalo korespondento T. Vytauro interviu su architektų sąjungos pirmininku J. Vaškevičiumi.

Šešelgis, K. (1996). *Lietuvos urbanistikos istorijos bruožai (Nuo seniausių laikų iki 1918 m.)*. Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

Teritorijų planavimo normos. TAR 2014-01-08, i.k. 2014-00091.

Tiškus, G. (2009). *Magdeburginio miesto kodas ir jo įtaka Lietuvos miestų vaizdui*. Baigiamasis magistro darbas, VGTU.

Tiškus, G. (2017). Rekonstruoti Lukiškių aikštę norima archajišku būdu. *Statyba ir architektūra* [interaktyvus], 2017-02-22. :<https://sa.lt/gintautas-tiskus-rekonstruoti-lukiskiu-aikste-norima-archainiu-budu/>.

Tuan, Yi-Fu (2001). *Space and Place. The Perspective of Experience*. University of Minnesota Press.

Urban Squares (2021). *Collection and Analysis of Rediscovered Urban Space*, [interaktyvus]. <http://www.urbansquares.com>.

Vallet, O. (1999). Les mots du monuments, Bournoux D. (dir.). *La confusion des monuments*. Les Cahiers de médiologie 7: 21–25. Gallimard.

Veličkienė, A.-T. (2008). *Antikos mitologijos žinytas*. Šviesa.

Vilniaus katalogas (2021). *Nemokamas internetas Vilniuje* [interaktyvus], <http://vilnius21.lt/wifi.php>.

Vilniaus miesto tarybos 2004-07-14 sprendimas Nr.1-455 [interaktyvus], <http://www.vilnius.lt/index.php?3987810426>.

Vilniaus turizmo informacinis centras, (2020). *Lankytinos vietos* [interaktyvus], <http://www.vilnius-tourism.lt/ka-pamatyti/top-20/>.

Whyte, W. H. (1980). *The Social Life of Small Urban Spaces*. The Concervation Foundation.

Zaleckis, K. (2018). *Erdvinė sintaksė urbanistinei analizei: koncepcijos, apskaičiavimai ir pavyzdžiai*. Vilniaus dailės akademijos leidykla.

Zucker, P. (1970). *Town and Square*. Columbia University Press.

Zukin, Sh. (1996). *Space and symbols in an age of decline*, in A. King (Ed.). *Representing the city: ethnicity, capital and culture in the 21st century metropolis*. New York University Press, 43–59.

Žodynas internete – lietuvizodynas.lt. [interaktyvus], <https://www.lietviuzodynas.lt>.

Бринкман, А. (1935). *Площадь и монумент как проблема художественной формы*. с. 266.

Зитте, К. (1993). *Художественные основы градостроительства*. Стройиздат.

Мамардашвили, М. К. (2012). *Лекции по античной философии* (СПб: Азбука, Азбука – Атткус, 320 cs.

Топоров, В. (1995.) *Миф. Ритуал. Символ. Образ: Исследования в области мифо – поэтического*. Избранное. Прогресс.

Щеглов, И. (2003). *О новом урбанизме. Свод правил. Онтология современного анархизма и левого радикализма*. Ултра. Култура. с.

195-200.

Эко, У. (2006). *Отсутствующая структура. Введение в семиологию*. Спб., Симпозиум, с. 276.

Autoriaus mokslinių publikacijų disertacijos tema sąrašas

Straipsniai recenzuojamuose mokslo žurnaluose

Tiškus, G. (2019, Fall). Some Aspects of Revitalization of City Squares. *Lithuanus*. Lithuanus Foundation, Chicago, Vol. 63:3, p. 5–19.

Tiškus, G. (2018). Lukiškių aikštės Vilniuje reprezentacinių savybių tyrimas. *Mokslas – Lietuvos ateitis*, p. 1–7. Technika, 10.

Tiškus, G. (2016). Kai kurios teorinės Lietuvos aikščių formavimo esmės. *Mokslas – Lietuvos ateitis*, p. 92–101. Technika.

Tiškus, G. (2016, sausis–kovas). Kai kurie estetiniai aikščių formavimo aspektai ir jų identifikacijos Lietuvos miestų aikštėse. *LOGOS* 86, p. 204–217.

Tiškus, G. (2015, spalio–gruodis). Kai kurie estetiniai aikščių formavimo aspektai ir jų identifikacijos Lietuvos miestų aikštėse. *LOGOS* 85, p. 181–187.

Tiškus, G. (2015). Lietuvos miestų aikščių reprezentatyvumo istorinė samprata. *Mokslas – Lietuvos ateitis*, p. 69–77. Technika.

Summary in English

Introduction

Formulation of the problem

The wave of reconstruction and redevelopment of squares, began after the restoration of independence and continues to this day squares of major Lithuanian cities and smaller town are reconstructed or planned for reconstruction or redeveloped. Often architectural competitions fail to select the winner and must be reopened for new submissions several times, as proposed does not meet the expectations of politicians and professionals or the socio-cultural needs of the population.

Buivydas (Buivydas, 2011: 140) and Grunskis, pointed out that the issue of forming the main city's squares is complex and heterogeneous, requiring much more time and additional interdisciplinary studies and research (Grunskis, 2009: 136).

Unfortunately such studies are lacking as well as systematised knowledge or methodology for identifying the square characteristics and their determining features that would allow designers to professionally assess existing and model the appropriate features of a reconstructed or newly designed square. The methodology would help choose the right model of the square, considering its type, functions, architectural environmental context, urban integrity, socio-cultural needs, protection of cultural heritage, etc.

Relevance of the thesis

The dissertation aims to help solve modern problems of reconstruction or redevelopment of squares, formulating, accumulating and analyzing historical-cultural knowledge about squares relevant to designers, politicians and wide modern society and relevant for education. The relevance of the thesis consists of the methodology for the analysis of squares prepared by the author, based on the complex assessment of square characteristics.

The interaction of the square characteristics identified in the thesis enables to model the desired square characteristics when preparing projects for the reconstruction or redevelopment of squares, to choose the appropriate (better) characteristics in relation to the existing ones, and select the characteristics in the context of proving possibilities for the square, prepare the design conditions of architectural competitions more professionally, and establish regulations of territorial planning documents at the local level.

As characteristics of the main squares of Vilnius city have not been revealed in more detail, this analysis fills the existing gap.

The object of the research

The study focuses on squares, as a part of the public spaces in the urban structure possessing the content of a social function. Vilnius city squares (Lukiškių, Cathedral, Independence, Town Hall, Simono Daukanto, Vinco Kudirkos, Europos and Station) were chosen to establish the characteristics and the representative nature of a square.

These squares were selected for the aspect of the capital city influencing the representative nature of squares and the possibility to compare the obtained results without being limited to the results of one square analysis or the comparison of city squares with different urban structures.

The aim of the thesis

The thesis aims to analyse squares as an integral part of the urban structure and public spaces, as well as a place of social functions, and to formulate knowledge for the identification and modelling of the square's characteristics.

The task of the thesis

To achieve the goals of the dissertation, the following tasks need to be performed:

1. To reveal the reasons for the formation of the square, to identify its attributes and to define the concept of the square, to review the structural and morphological aspects and squares' architecture, to review the purpose of the typology of the square, its functions, transformations and related problems.
2. To review the characteristics of the formation of Lithuanian squares, to review the problems of reconstruction.
3. To examine the concept of squares' representation, to formulate the definition of a representative square.
4. To review the influence of the artistic expression, ideology and architectural context of the square concerning the representation.

5. Focusing on the representative character of Vilnius squares, to prepare a methodology suitable for the analysis of squares and characteristics.

6. Use the prepared methodology to perform the analysis of the characteristics particular to Vilnius city squares and their suitability for the definition of the representative square.

The research methodology

Complex research methods were used to achieve the aim of the thesis. The method of the historical analysis revealed the peculiarities of square formation, change and architectural expression, the comparative and structural methods examined individual attributes and aspects of the square, their resolution in Lithuania and abroad.

Based on the insights, theoretical models and the publications of Lithuanian (M. Purvinas, V. Petrušonis, T. S. Butkus, K. Dineika, K. Zaleckis and others) and foreign (N. A. Salingaros, P. Gomes, M. Carmona, J. Gibson, B. Hillier, A. Madanipour, M. Hammad, W. H. Whyte, A. Janicijevic and others) authors, and the principles of a good square formulated by the organisation “Projects for Public Space”, the Author has prepared a complex analysis of the city squares. Squares were analysed by assessing the characteristics of structural, social, cultural and psychological aspects and their characteristics, recognised and justified by empirical research methods (fact gathering, photo-fixation, monitoring). The characteristics of the square were scored, the value of attractiveness was determined as well as the representative nature.

Scientific novelty of the thesis

The novelty of the thesis consists of a systemically prepared methodology for analysing the characteristics of squares, accumulating relevant publications by foreign and Lithuanian authors. The methodology allows for evaluation and modeling of the square characteristics already at the design stage, therefore it is a rational tool for achieving the best possible goal. The novelty of the thesis also consist in assessing the square characteristics by distinguishing their specific features and analyzing their interaction.

The topic of the dissertation has not been studied in detail in the Lithuanian context. The developed methodology for the analysis of urban squares is universal. Once modified it can be used for squares, parks and public spaces. The analysis of Vilnius city squares carried out in the thesis complements the architectural and artistic examination of squares.

Practical value of the research finding

1. The concepts of the town square and the representative square formulated in the thesis fill the gap in the legal regulation.

2. The analysis of Vilnius city squares carried out in the thesis complements the architectural and artistic examination of the squares.

3. The methodology for the analysis of squares prepared in the thesis can be applied universally: by studying the characteristics of squares, modelling their required characteristics, preparing projects for their construction and reconstruction, conditions for the

design of architectural competitions, territorial planning documents and establishing the characteristics of open public spaces.

4. Work has educational significance and may serve as a basis for further research.

Defended statements

1. A representative square means an ideological social space with hierarchical status and significant socio-cultural identities. It used to perform state ceremonies and mass celebrations of public holidays. A representative square is marked by the signs or symbols. Characteristics of the square and the value of the urban architectural context reveal to the public the historical-cultural meanings important to the country or city.

2. The features of the structural and social aspects of the square are the basis for the simulation of an attractive square. The methodology developed by the author for the analysis of city squares will help to assess the existing characteristics of the squares. Also it is suitable for modelling the desired square characteristics in case of their reconstruction, redevelopment or design of a new square.

3. The representative nature of the square is defined as the totality of distinctive square features that create the meanings of the representative square, therefore the interaction between the examined aspects and characteristics examined and their features is analogous to the determination of square attractiveness and the representative nature.

4. The emergence of a new quality must be considered when reconstructing or re-designing a square. New systemic properties (a set of properties) arise from the connections and interactions between elements, linking them to the system. The emerging new characteristics largely depend on combined existing characteristics particular to the square environmental context. Paying more attention to the existing square characteristics, providing new opportunities and quality can often lead to better results than designing new characteristics that have not existed before.

Approval of the research findings

Five articles on the topic of the dissertation were published (in the Lithuanian scientific journal "Science – the Future of Lithuania") in 2015, 2016, 2018, in the journal of religion, philosophy, competitive studies and art "LOGOS" in 2015 and 2016, and in the art and science journal "LITHUANIA" (USA) in 2019..

The most important research results of the dissertation were published at three scientific conferences in Lithuania:

- Historical research of the representativeness of Lithuanian city squares. Conference of Young Scientists, K. Šešelgio Readings 2015, Rokiškis, 14-15 June 2015.
- Some theoretical essences of the formation of Lithuanian squares. Conference of Young Scientists, K. Šešelgio Readings 2016 Vilnius, 6 May, 2016
- The concept of a representative square. VGTU Faculty of Architecture Conference "Symbols, Change of Artistic Forms and Public Space" Vilnius, 23 March, 2018.

The structure of the dissertation

The dissertation consists of an introduction, three chapters, general conclusions, a list of used literature and the author's publications on the dissertation topic. The thesis consists

of 165 pages. The main part of the dissertation contains 74 figures. The dissertation was based on 146 sources. Three annexes are supplied in the enclosed compact disc.

1. The square as a type of urban space

A square had to have a reason to originate in a city. According to Aristotle building a house (which also applies to the formation of a square), required four reasons – principles. First is the formal principle, which is responsibility of the architect and which separates the house from all other human-made objects. The material principle could vary, e.g. wood or clay, can be used to build a house. The active principle ensures the actualisation of a physical house. Lastly the purpose principle, determines the function of the house as an object, in other words, it determines the role the house should perform (Aristotle, 1997: 67, 70, 266-268).

A square is a place, yet not every place can be called a square. Therefore it is necessary to distinguish or set (necessary) characteristics of a square which would enable a place to be called a square. The first characteristic of the separation of any place from other places is its form (boundaries). In an urban environment, a place is identified by its boundaries such as buildings, communications or engineering communications and also nature elements. The requirements for proportions must also be set for the square (e. g., even a street has its own boundaries (red lines) and it cannot be called a square). The boundary does not only separate one place from another, but also establishes certain rules appropriate to that place. A boundary crossing is an event when somebody moves from one dimension, quality or state to different one. So the second characteristic for identifying a place, distinguishing it from others and describing it and setting the rules of behaviour is the purpose of the place. These square characteristics – the form (boundaries) and purpose – determine the third attribute of the square, i.e., the architectural and aesthetic characteristics of the square. The structural architectural elements of the square are as follows: monuments, water facilities (fountains, swimming pools) and small elements (flagpoles, chandeliers, benches, various landmarks, green fields).

According to the square characteristics, several definitions of the square can be used. Based on legislation a square can be a building with an open space, with or without other structures (buildings, sculptures, decorative architectural elements, specified in the public register or a town square), limited by the buildings, communications or engineering structures or green areas. In urbanistic terms, it is a structural element having boundaries and purpose (function), limited by transport communications, buildings or green areas and a greater part of the occupied area empty of buildings. A square can be defined as a public space for people's socio-cultural needs. The concept of the squares' purpose and function is not identical. Speaking about the purpose of the square, we keep in mind the long-term goal of the initial formation of the square or subsequent transformation, which was specific from the beginning (e. g., a meeting place – agora, market square, transport square). Speaking about the function, we imply the activity that takes place in the square or the role of the square, e. g., – representative.

A city square in Lithuania was, and still is, an important part in terms of urban structure and composition, usually planned in the central part of the city, where the most architecturally and socially significant buildings are located. A city centre may not be

just a material place, as it also plays a significant role in spiritual culture, it can also be a place where intensive social activities occur.

Historical Lithuanian city squares, according to their primary function, could be named market squares and town hall squares. Gradually, the purpose of the squares has changed and the transport squares near the stations were built. Many of the town squares were reconstructed, however they received ample criticism not only from citizens but also from architects. When analysing the history of square reconstruction, the reason for a change of the structure, purpose or aesthetics must be considered. There can be two reasons: reconstruction that is related to urban development or public initiative (a natural process) or governmental initiative to change the “history” of the square (an ideological process). If in the first case the main purpose is quality and in the second case, it usually only the replacement of one monument with another and cosmetic repairs of pavements and other elements.

2. Representational aspects of the square and modelling of characteristics

Representation is a perfect opportunity to reflect something, while using a set of signs. Meanings are created with the help of signs and symbols and their links. According to Lefebvre, “representative spaces are the spaces constructed for imagination, carnality, spontaneity and desires, that are related with symbolic and artistic practised, subversive (deconstructing widely-accepted norms, negative) design decisions, actively practiced and inhabited by the space residents. These are the living spaces that are directly experienced through the symbols and images associated with them. Representative spaces reflect the underground social life, which is dominating and which the imagination wants to transform into a state not constrained by the codes and norms.” Lefebvre connects the concept of space with ideological structures and everyday life because space (this also applies to squares) is a social product, and is created in a specific historical time, by the subjects that have the power to shape it (Lefebvre, 1991; 38–39).

The concept of a representative square is described as representative square, which is an ideological, social space that has the positive characteristics necessary for the representation. Such squares are also suitable for state ceremonies and mass commemorations of public holidays. The representative square can also be understood as a place where the meanings of the representative signs and symbols, the characteristics of the square and the value of the surrounding environmental context, reveal the historical and cultural meaning of the society.

According to the definitions above, we may conclude that the concept of a representative square is much broader than merely a definition of a square type. In Lithuania, representative squares are the main or largest squares in the central parts of cities where one might find monuments of ideological purpose.

A place in terms of urban planning is related to the properties of the social and cultural functions of the city and its visual image. In city plans, panoramas, silhouettes, architectural objects, squares and other places, the fixed reality of the city is just a reflection of a specific time. A specific time not only captures the specific features of the city's reality or its structural part, but also develops the relationship between this reality

and the specific time of the individual and the collective consciousness of a certain period. The image of the city is always seen through the prism of individual consciousness, as well as through the observer's relationship with the city's reality; therefore, in the case of analysing the historical city squares, it is necessary to discover not just the structural and morphological aspects of the square but also to reveal the historical and cultural meaning.

The material presented in the first and second sections was used to prepare conclusions, the concept of representative square and with the help of the authors' insights, examinations and theoretical models (Ch. S. Pierce, A. Janicijevic, W. H. Whyte, J. Gibson, M. Purvinas, V. Petrušonis and others), a methodological scheme of the city squares analysis. The scheme covers the characteristics of the squares' suitability for the conditions typical in Lithuania including four essential aspects of the assessment which reflects the characteristics of the squares: structural; social, cultural and psychological (Fig. 2.1).

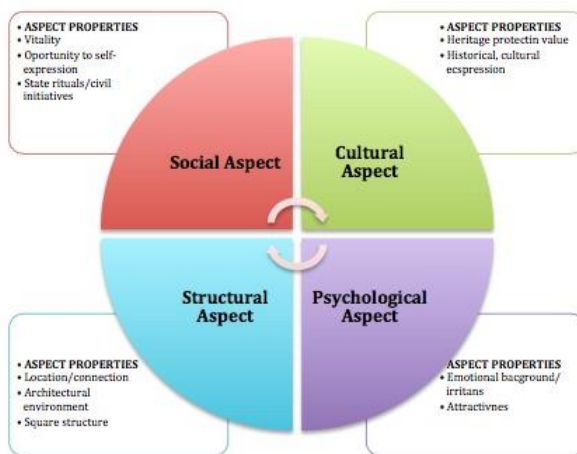

Fig. S2.1. Square analysis scheme (aspects and properties)

The square characteristics are established using objective and subjective information regarding the square. For the analysis of objective information, the characteristics of the structural aspect are selected: square location / connections, architectural environment, square structure. Social, cultural and psychological aspects are selected for the analysis of subjective information. Characteristics of the social aspect are vitality, opportunities for self-expression, state rituals / civic initiatives; characteristics of the cultural aspect are heritage protection value, historical-cultural expression / education; characteristics of the psychological aspect are emotional background / triggers, attractiveness. The characteristics are selected to describe the particularities of the aspects.

During the analysis of a specific square, the research of valuable properties should be based on empirical evidence: observation of the square (at different times of the year

and day (daytime and evening), photo documentation of the square, participation in the events that occur in the square – all these factors determine the role in the square.

To perform the evaluation of the aspects, an evaluation system, based on the square characteristics, was used. The characteristics were scored points from 1 to 10. The highest possible evaluation score was 100. The value of points for the chosen characteristics was as follows: 10 – 8 – good; 7 – 5 – good enough; 4 – 1 – not good. The total value for the square had the following meaning: 100 – 90 – very successful; 89 – 70 – successful; 69 – 50 – successful enough; 49 – 30 – little successful; 29 – 1 – unsuccessful. During the evaluation subjectivity is possible, yet a slight error would not change the overall score significantly.

Before examining the site characteristics, previously available site information should be reviewed and updated and later used as information to represent or substantiate the characteristics of the site. Such information is as follows:

- Overview of the formation, purpose and architectural expression of the square, iconology, urbanisation.
- The context of the architectural environment (historical overview, iconology), value (refinement of valuable properties).
- Description of the signs in the square, photo documentation, revealing the structural role of the represented object.

While analysing the subjective and objective information about the square (applying the methodology for the analysis of the squares' characteristics), the historical and cultural meanings of the square are revealed, capturing the squares' representativeness potential.

3. Representative values of square characteristics

According to the prepared methodology of the square analysis, the evaluation of the square characteristics resulted in the following values:

- Cathedral Square – 99 (very successful);
- Vinco Kudirkos Square – 75 (successful);
- Town Hall Square – 59 (little successful);
- Lukiškių Square – 51 (little successful);
- Europos Square – 42 (unsuccessful);
- Independence Square – 45 (unsuccessful);
- Simono Daukanto Square – 42 (unsuccessful),
- Station Square – 36 (unsuccessful).

The scoring of the aspects of the analysed squares is presented in the diagram below (Fig. S3.1).

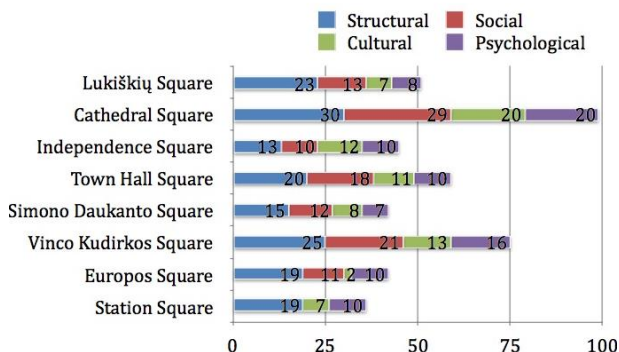

Fig. 3.1. Diagram of scoring aspects of squares

The evaluation of the representative character of the squares resulted in the following values:

- Cathedral Square – 70 (very significant);
- Vinco Kudirkos Square – 51 (significant);
- Town Hall Square – 44 (little significant);
- Lukiškių Square – 42 (little significant);
- Europos Square – 34 (no signs);
- Independence Square – 32 (insignificant);
- Simono Daukanto Square – 36 (insignificant),
- Station Square – 31 (insignificant).

To summarise the results of the performed analysis, it can be noted that a square is mostly influenced by structural and social aspects, while cultural and psychological characteristics are influenced by structural and social aspects. Overall, the connection of all square aspects and characteristics is obvious.

According to the results of analysis Vilnius squares, the name of the “representative” square does not automatically increase the positive characteristics of the square just to receive a higher evaluation. The representative value attributed to the square should determine its value if compared to another square. Still, all the squares should possess good qualities, not just representative ones. In such a case the following part of definition of representative square plays an important role: a place where representative signs or symbols, the characteristics and the value of the environmental context help to discover the historical and cultural importance of the square, to the country and its citizens, including the citizens of other states.

During the process of reconstruction, the methodology of square analysis should be considered to model the values of the characteristics of the required square properties. In a situation when the location of the square cannot be changed within the city structure, the accessibility of the square by public transport should be reorganised (by constructing a public transport stop closer to the square); the square environment could be adjusted by regulating the functional purpose of surrounding buildings. The social attractiveness of the square could be increased by providing an appropriate square structure and architec-

ture. During the process of square reconstruction, it is necessary to assess the possible issues related to cultural heritage in the square, and the continuity of historical and cultural features. To determine if the model of the properties for the reconstructed square is appropriate, one can analyse the properties of the square before the reconstruction along with the prospective values of the properties expected after the reconstruction of the square (e. g., Kaunas Unity Square). Values of the characteristics of a reconstructed square should be quality compared to those before the reconstruction.

Professional architects should not be the only consultants when modelling the features of a square prior to its reconstruction. The process should be started by consulting square users, such as city residents, to discuss the goals and breadth of the reconstruction. The modelling of squares located in protected areas or possessing valuable characteristics should be started by preservation showing respect to the historical and cultural context of the square. The specific reconstruction objectives, defined in the design project, should be discussed in public. Only after this procedure the architectural competition should be announced. When the winner is selected, the technical design project for the square should be prepared.

General conclusion

1. The concept of a square is revealed after thorough research into the square's formation preconditions, structural and morphological aspects, purpose typology and possible functions, and the interaction between the surrounding architectural context and/or art ideology. The square's purpose and function are not mutually interchangeable notions. Referring to the square's purpose we imply an initial, long-term or later transformed goal, which was specific (a space for assemblies – agora, a market square, a transport square, etc.). Referring to the square's function we imply an activity that can take place there or a role that the square would undertake during a specific time or circumstances.
2. In Lithuania, market squares (universal, livestock, firewood, fish, etc.) were formed, which existed in the city both as special territories and as integral spaces for the environment of town halls. Most squares eventually lost the role of commercial spaces as the city developed and grew, becoming squares near sacred objects, the most prominent noble palaces or important buildings of state institutions. They also took on the purpose and forms of recreational areas (squares, urban gardens). Over time, the destinations and names of these already changed spaces also transformed. These are regular processes of evolution, as is the emergence of ideological functions in squares. With the change of lifestyle, gradually, the squares become polyfunctional.
3. The context of the architectural changes of squares depended on the socio-cultural context. Three main stages can be distinguished during the formation of Vilnius squares: market square, ideological purpose square (with therecreational function) and functional (social) square. Functional and architectural change of squares takes 20–40 years. The emergence of a representative function is associated with constructing an ideological monument in the square. Naturally when a representative function appears in a square, it disappears no-

where, but rather changes its form to fit the ideology (one monument is replaced by another).

4. A representative square is an ideological, social space that has positive characteristics necessary for the representation. These squares are also suitable for state ceremonies and mass commemoration of public holidays. A representative square can also be understood as a place marked by signs and symbols, as characteristics of the square and the value of the surrounding environmental context to reveal historical and cultural meaning for the society. There are two types of representative squares: those adapted for state ceremonies, the mass commemoration of public holidays (large squares with a lot of open space); social identity squares with a small open space containing a monument to ideology or the identity of the nation.
5. The following structural-functional characteristics of a representative square were distinguished: location in the central part of the city (including the old town); monuments indicating ideological or socio-cultural identity; important buildings of state power or cultural use in the immediate vicinity, the square often hosts state ceremonies. In the case of several squares with similar characteristics in the city, the authorities choose the place for state ceremonies.
6. The methodology for the analysis of squares (prepared by the author of the dissertation) covering four aspects (structural, social, cultural and psychological) and their characteristics allows to fully assess the attractiveness and representative nature of the square, covering the functions of the square and their possibilities, motivating people to visit and like the public space.
The methodology can be applied universally: by studying the square characteristics, modelling the required square characteristics, preparing projects for the construction of squares and their reconstruction, conditions for the design of architectural competitions, territorial planning documents, establishing the characteristics of open public spaces.
7. When analysing a particular square, studies of the properties must be based on empirical evidence: observation of the square, preferably at different times of the year and day (day, evening); photofixation of the square; participation in the events. Thus determining the role of the square. The square is analysed using an expert assessment based on knowledge, experience and expertise. The knowledge of other authors was examined, accumulated and synthesised in the development of the methodology. It plays an important role in such an assessment, and this knowledge is an integral part of the proposed square methodology.
8. The representative character of Vilnius squares is directly related to the assessment results of the square characteristics. Cathedral and Vinco Kudirkos squares have good characteristics, the less representative character was established for the Town Hall and Lukiškių squares with better than average characteristics, the insignificant representative character was established for Independence, Simono Daukanto, Europos and Station squares with lower than average characteristics.

Priedai³⁵

- A priedas.** Analizuotų aikščių formavimo, raidos, architektūrinės aplinkos ir reprezentacinių ženklų jose bei artimoje aplinkoje aprašymai
- B priedas.** Disertacijos autoriaus sąžiningumo deklaracija
- C priedas.** Autoriaus mokslinių publikacijų disertacijos tema kopijos

³⁵ Priedai pateikiami pridėtoje kompaktinėje plokštelėje.

Gintautas TIŠKUS

VILNIAUS AIKŠČIŲ REPREZENTACINIS POBŪDIS

Daktaro disertacija

Humanitariniai mokslai
menotyra (H 003)

REPRESENTATIVE CHARACTER OF VILNIUS SQUARES

Doctoral Dissertation

Humanities,
History and Theory of Arts (H 003)

Lietuvių kalbos redaktorė Dalia Markevičiūtė

Anglų kalbos redaktorė Jūratė Griškėnaitė

2022 04 15. 15,0 sp. l. Tiražas 20 egz.
Leidinio el. versija <https://doi.org/10.20334/2022-007-M>
Vilniaus Gedimino technikos universitetas
Saulėtekio al. 11, 10223 Vilnius
Spausdino BĮ UAB „Baltijos kopija“,
Kareivių g. 13B, 09109 Vilnius